

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

HADİS USÛLÜNDE TELKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULVEHHAB KÖSEOĞLU

İSTANBUL, 2021

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HADİS USÛLÜNDE TELKİN

ABDULVEHHAB KÖSEOĞLU

(180111008)

Danışman

(Doç. Dr. Halil İbrahim Kutlay)

İSTANBUL, 2021

22/06/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 180111008 numaralı Abdulvehhab KÖSEOĞLU'nun hazırladığı "Hadis Usûlünde Telkin" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 22/06/2021 Salı günü saat 15:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.. da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının
.....
.....
..... şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY	22/06/2021	KABUL
Doç. Dr. Abdullah Hikmet ATAN	22/06/2021	KABUL
Dr. Öğr. Üyesi Üveys ATEŞ	22/06/2021	KABUL

(İkinci Danışman)*..... /.../...

*..... /.../...

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdulvehhab KÖSEOĞLU

Canım Evlatlarım

Ömer Yahya ve Abdullah Harun'a

Alimlerden Olmaları Duasıyla....

HADİS USÛLÜNDE TELKİN

Abdulvehhab KÖSEOĞLU

ÖZET

Râvînin aşırı gafletinden ya da hafızasının zayıflamasından yararlanarak kendisine ait olmayan bazı rivayetlerin kendi hadisiymiş gibi sunulmasına Hadis Usûlünde “Telkin” denilmektedir. Râvînin kendisine telkin edilen hadisleri kendi hadisiymiş gibi kabul edip tahdîs etmesi yani telkini kabul etmesi çok önemli bir zabt kusurudur.

Râvînin telkini kabul etmesinin sebepleri arasında aşırı dalgınlık, dikkatsizlik, hafıza zayıflığı ve çevresine aşırı güven duyması bulunmaktadır. Telkini kabul eden râvî, kendisinin ya da telkin yapan kimsenin itirafı ile veya rivayetlerin karşılaştırılması yahut şahitlerin beyanıyla tespit edilir.

Önceleri daha çok râvînin zabtını ölçmek veya eğitim kastıyla uygulanan telkin, daha sonraları maalesef hadis uydurmak için de kullanılmıştır. Râvînin zabtını deneme ve eğitim kastıyla icra edilen telkin eylemi, alimler tarafından caiz görülürken rivayeti olmayan hadisleri üstada tahdîs edip daha sonra da ondan rivayet etme ve hadis uydurma kastıyla yapılan telkin ise caiz görülmemiştir.

Bu konuları ayrıntılı bir şekilde içeren “Hadis Usûlünde Telkin” başlıklı bu çalışma; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi, araştırmada izlenen metot ve araştırmanın kaynakları üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde kabul ve red açısından hadisler incelenirken konu, ta‘n sebepleri çerçevesinde detaylandırılmıştır. İkinci bölümde telkin

kelimesinin kavramsal çerçevesi belirlenmiş, telkin uygulamanın ve telkini kabul etmenin sebepleri örnekleriyle detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise telkinin şer'î boyutu ile telkini yapan veya kabul eden râvînin rivayetlerinin hükmü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Telkin, Zabt, Fartu'l-gafle, Cerh ve Ta'dîl

TALQIN IN THE HADITH METHODOLOGY

Abdulvehhab KÖSEOĞLU

ABSTRACT

"Talqin" in hadith methodology refers to exert some efforts to present a hadith that do not belong to him as his own by taking advantage of the excessive inattention of the narrator (rawi) or the weakness of his memory. It is a very important defect in strength of apprehension (dabt) that the narrator accepts the hadiths which are narrated to him as his own hadith by accepting talqin.

The most important reasons for the narrator to accept the talqin are his excessive distraction, carelessness, excessive trust in his friends and memory weakness. A narrator who accepts talqin is determined by the comparison of his narrations, by the confession of the narrator who made or accepting the talqin or by the statement of the witnesses

In the beginning, talqin was mostly used to measure the weakness of the narrator and for educational purposes and later on, it was used to make up hadiths. If the act of talqin is carried out with the intention of trying and training the strength of apprehension of the narrator, it is permissible by the scholars. However, using talqin to make up hadiths in order to make them to be narrated by a hadith master is not permissible.

This study titled "talqin in the hadith methodology" covers abovementioned topics and includes an introduction, three chapters and a conclusion. In the introduction part, the subject and importance of the research, the method followed in the research and the sources of the research are emphasized.

In the first chapter, the hadiths in terms of acceptance and rejection are examined and the subject is detailed within the framework of reasons of criticism (t'an). In the second chapter, the conceptual framework of the word talqin is determined, and the reasons for applying the talqin and accepting it are explained in detail in the light of examples. In the third chapter, the sharia dimension of the talqin and the determination of the narratives of the narrator who made or accepted the talqin were examined.

Keywords: Prompting (Talqin), Strength of Apprehension (dabt), Excessive Distraction (fart-al-gafle), Hadith Critique (al-jarh wa al-ta'dil)

ÖNSÖZ

Allah'a (c.c) hamd, Rasûlüne (s.a.v), ehl-i beytine ve ashabına salât ve selâm ile...

İslam'ın ikinci temel kaynağı olan sünnet-i seniyyenin yazılı ifadeleri olan hadislerin ilk dönemden günümüze kadar yazılması, derlenmesi, anlaşılması, uygulanması ve nesillerden nesillere aktarılması konusunda hadis alimleri yoğun çaba harcamışlardır.

Bu yoğun çabanın sergilendiği hadis ilimlerinden biri de hadis usûlü ilmidir. Bu ilimle hadislerin makbulünü merdûdundan, sahihini zayıfından, mütevâtirini âhâdinden ayırmak kâbil hâle gelmiştir. Ayrıca bu ilimle ve diğer hadis alt disiplinleriyle teker teker râvîlerin adâlet ve zabt durumları incelenmiş ve bu inceleme neticesinde râvî ve rivayeti hadis ilmindeki hak ettiği yeri almıştır.

Râvînin telkini kabul edip etmediği de bu inceleme konularından biridir. Genellikle bir zabt kusuru olarak karşımıza çıkan telkin, râvînin aşırı gafletinden ya da hafızasının zayıflamasından yararlanarak kendisine ait olmayan bazı rivayetlerin kendi hadisiymiş gibi sunulmasıdır. Bu arz neticesinde zabtı kuvvetli ve uyanık olan bir râvî bu telkini reddedip kabul etmez ancak zabtı zayıf olan râvî bu telkini kabul ederek kendisine aktarılan rivayeti olduğu gibi tahdîs eder.

Telkin, râvîlerin zabt kuvvetini ölçmek için bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bu şekilde yapılan bir telkinle râvînin zabt sahibi, güvenilir bir râvî mi yoksa zabtı zayıf bir râvî mi olduğu anlaşılabilir. Bu neticesinde hadis ilmindeki mevkie belirlenmiş olur.

Telkin hadis uydurucularının da kullandığı bir yöntemdir. Gaflet ve dikkatsizliğinden yararlandıkları bir râvîye, uydurdukları bir rivayeti sunmak suretiyle onun ağzından naklederek o rivayete değer katmaya çalışırlar.

Râvînin telkini kabul etmesinin birçok sebebi vardır. En önemli sebep râvînin aşırı gaflet ve dalgınlık içerisinde olmasıdır. Râvînin yaşlanması, gözlerini kaybetmesi, kitaplarının yanması veya kaybolması suretiyle râvînin ihtilata düşmesi ve râvînin hadis rivayetinde ihmalkâr olması da diğer sebepler arasında sayılabilir.

Hadislerin sıhhati ve râvîlerin güvenilirliği açısından telkini kabul eden râvîlerin bilinmesi çok önemlidir. Zira telkini kabul eden bir râvînin tespit edilememesi, onun ağzıyla hadis müktesebatı içerisine uydurma bir rivayetin sokuşturulmasına veya sahîh olan bir hadis metni içerisine, olmayan bir ilavenin idrâc edilmesine sebep olabilir. Bu problemlerden dolayı hadis alimleri tarafından telkini kabul eden râvîler tespit edilmiş ve rivayetleri bu kriterlere göre değerlendirilmiştir.

Râvîler hakkında yapılan telkinle ilgili araştırma ve değerlendirmeler yüzeysel bir surette olmamış, râvînin telkini kabul etme sebebi, telkini kabul ettiği dönem ve telkini kabule ne zaman başladığı gibi bilgiler çeşitli cerh-ta'dîl ve ricâl kitaplarında zikredilmiştir. Bu kitaplarda telkini kabul eden râvîlerle ilgili: *“Ömrünün sonlarında hıfzı değişti”*, *“yaşlanınca telkini kabul etmeye başladı”*, *“gözlerini kaybettikten sonra telkini kabul etti”*, *“Kûfe'ye geldikten sonraki rivayetleri kabul edilmez. Çünkü yapılan telkini kabul ediyordu”*, *“hakimlik vazifesini üzerine aldıktan sonra hıfzı değişti”* vb. değerlendirmelere sıkça rastlanmaktadır.

Hadis alimlerinin telkinle ve telkini kabul eden râvîyle ilgili bu değerlendirmeleri günümüze kadar müstakîl bir çalışma haline dönüşmemiş, cerh-ta'dîl, ricâl ve daha başka kitaplarda dağınık bir şekilde aktarılmıştır. Biz bu çalışmamızda telkinle ilgili bu dağınık müktesebatı derleyip sınıflandırarak, sistematik bir forma dönüştürmeyi hedefledik. Bunun için konuyla ilgili bütün kadîm kitaplara müracaat edilmiş, rivayetler taranmak suretiyle telkini kapsayan bütün konular bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Tez konusunun seçilmesinden, tezin yazımına ve tamamlanmasına kadar her aşamada bana yol gösteren, değerli mülahaza ve yönlendirmeleriyle yolumu aydınlatan kıymetli hocam Doç. Dr. Halil İbrahim Kutlay'a, tezi okuyup inceleyerek tenkitlerini yönelten değerli hocalarım Doç. Dr. Abdullah Hikmet Atan

ve Dr. Üveys Ateş'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca değerli arkadaşım Dr. Ali Osman Karaoğlu'na tez yazım sürecindeki katkılarından dolayı müteşekkirim.

İlmi sevmemde ve ilmî kişiliğimin oluşmasında üzerimde emeği olan bütün hocalarımdan Allah (c.c) razı olsun. Vefat edenlere Allah'tan (c.c) rahmet, hayatta olanlara sıhhat ve afiyet dilerim.

Bu çalışmamın sünnet-i nebeviyyeye hizmet etmesini, ilim dünyası içerisinde istifade edilen ve benim için sadaka-i cariye olacak bir eser olmasını Yüce Mevla'dan niyaz ederim.

Dualarımızın sonu; Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

Haziran 2021

Abdulvehhab KÖSEOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
ÖNSÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN METOTLARI.....	2
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1. KABUL VE RED AÇISINDAN HADİSİLER.....	8
1.1. MAKBUL HADİS.....	8
1.1.1. Tarifi.....	8
1.1.2. Şartları.....	8
1.1.2.1. İttisal.....	9
1.1.2.2. Adâlet.....	9
1.1.2.3. Zabt.....	11
1.1.2.4. İllet.....	13
1.1.2.5. Şâz.....	15
1.2. MERDÛD HADİS.....	17
1.2.1. Tarifi.....	17
1.2.2. Sebepleri.....	18
1.2.2.1. İnkıtâ.....	18
1.2.2.2. Ta‘n.....	19
1.2.2.2.1. Adâletle İlgili Ta‘n Noktaları.....	20
1.2.2.2.1.1. Râvînin Hadiste Yalancılığı (Kezibu‘r-Râvî)	20
1.2.2.2.1.2. Râvînin Yalancılıkla Suçlanması (İttihâmu‘r-Râvî bi‘l- Kezib)	22
1.2.2.2.1.3. Râvînin Fâsık Olması (Fısku‘r-Râvî)	23
1.2.2.2.1.4. Râvînin Bid‘atçı Olması (Bid‘atu‘r-Râvî)	25
1.2.2.2.1.5. Râvînin Mechul Olması (Cehâletu‘r-Râvî)	27
1.2.2.2.2. Zabtla İlgili Olan Ta‘n Noktaları.....	29
1.2.2.2.2.1. Çok Yanılma (Kesratu‘l-Galat)	30
1.2.2.2.2.2. Aşırı Dalgınlık ve Dikkatsizlik (Fartu‘l-Gafle)	31
1.2.2.2.2.3. Yanlışı Doğru Zannetme (Vehim).....	32

1.2.2.2.4. <i>Sika Râvîlere Muhalefet (Muhâlefetü's-Sikât)</i>	32
1.2.2.2.5. <i>Hafıza Bozukluğu (Sûu'l-Hıfz)</i>	37
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
2. TELKİN KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE SEBEPLERİ.....	40
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	40
2.1.1. Sözlük Anlamıyla Telkin.....	40
2.1.2. Hadislerde Geçen Telkinle İlgili Lafızlar.....	41
2.1.3. Hadis Usûlünde Telkin.....	42
2.1.4. Fıkıhta Telkin.....	47
2.2. TELKİN ÇEŞİTLERİ.....	49
2.2.1. Sözle Telkin.....	49
2.2.2. Yazıyla Telkin.....	50
2.3. TELKİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	52
2.4. TELKİN COĞRAFYASI.....	56
2.5. TELKİN YAPILMASININ SEBEPLERİ.....	58
2.5.1. Râvînin Ezber Kuvvetinin ve Zabtnın Denenmesi.....	59
2.5.1.1. Telkini Kabul Etmeyen Râvîler.....	59
2.5.1.2. Telkini Önce Kabul Edip Sonra Reddeden Râvîler.....	63
2.5.1.3. Telkini Kabul Eden Râvîler.....	65
2.5.2. Eğitim Amacıyla Yapılan Telkin.....	66
2.5.3. Hadis Rivayet Etmede ve Toplamada Hırslı Olma.....	67
2.5.4. Hadis Uydurma Amacıyla Yapılan Telkin.....	68
2.6. RÂVİNİN TELKİNİ KABUL ETMESİNİN SEBEPLERİ.....	70
2.6.1. Aşırı Dalgınlık ve Dikkatsizlik (Fartu'l-Gafle)	71
2.6.2. Râvînin Hadis Rivayetinde İhmalkâr Olması (Tesâhül).....	72
2.6.3. İhtilât.....	73
2.6.3.1. Yaşlılık ve Bunama.....	74
2.6.3.1.1. <i>Tıpta Bunama</i>	74
2.6.3.1.2. <i>Yaşlılık ve Bunama Kaynaklı Telkin Örnekleri</i>	75
2.6.3.2. Râvînin Kitaplarının Yanması veya Kaybolması.....	77
2.6.3.3. Gözleri Kaybetme.....	79
2.6.4. Râvînin Kendi Memleketinden Başka Bir Yere Göç Etmesi.....	80
2.6.5. Râvînin Başkalarının Kitaplarından Hadis Aktarması.....	81
2.6.6. Râvînin Hadisten Başka Bir İlimle Meşgul Olması.....	83
2.6.7. Râvînin Kitaplarını Koruyamaması.....	85

2.6.8. Râvînin Yakınları Tarafından Kitaplarına Hadis Sokuşturulması	87
2.6.9. Râvînin Çok Hadis Rivayet Etme İsteği	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	92
3. TELKİNİ YAPAN RÂVİYİ TANIMA YOLLARI VE TELKİNİN HÜKMÜ	92
3.1. TELKİNİ YAPAN RÂVİYİ TANIMA YOLLARI.....	92
3.1.1. Rivayetlerin Karşılaştırılması	92
3.1.1.1. Râvînin Kendi Rivayetlerini Karşılaştırma.....	93
3.1.1.2. Başka Bir Râvînin Rivayetiyle Karşılaştırma.....	93
3.1.2. İtiraf	94
3.1.2.1. Telkini Kabul Ettiğini İtiraf Eden Râvî.....	94
3.1.2.2. Telkin Yaptığını İtiraf Eden Râvî.....	95
3.1.3. İmtihan	95
3.1.4. Râvînin Telkini Kabul Ettiğine Şahit Olunması	96
3.2. TELKİN YAPMANIN HÜKMÜ.....	97
3.2.1. Râvîyi Deneme Kastıyla Yapılan Telkin	97
3.2.2. Eğitim Kastıyla Yapılan Telkin	100
3.2.3. Hadis Sokuşturma Kastıyla Yapılan Telkin	101
3.2.4. Hadis Uydurmak Kastıyla Yapılan Telkin	101
3.3. TELKİN YAPAN RÂVİNİN RİVAYETLERİNİN HÜKMÜ.....	102
3.4. TELKİNİ KABUL ETMENİN HÜKMÜ.....	105
3.5. TELKİNİ KABUL EDEN RÂVİNİN RİVAYETLERİNİN HÜKMÜ.....	106
3.5.1. Telkini Bir veya Birkaç Defa Kabul Ettiği Bilinen Râvîler	107
3.5.2. Telkini Kabul Ettiği Bilinip Reddedtiği Bilinmeyen Râvîler	108
3.5.3. Telkini Kabul Edip Fark Etmeyen Râvîler	109
3.5.3.1. Eski ve Yeni Rivayetlerini Ayırma.....	110
3.5.3.2. Telkini Kabul Eden Ama Asıl Kitabından Rivayet Eden Râvîler.....	111
3.5.3.3. Eskiden Beri Telkini Kabul Ettiği Bilinen Râvî.....	112
3.5.4. Uyarılmasına Rağmen Telkin Edilen Rivayetten Vazgeçmeyen Râvîler	113
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	118
EKLER	130

KISALTMALAR

b.	İbn (oğlu)
bkz.	Bakınız
bsk.	Baskı
bt.	Binti (kızı)
c.	Cilt
c.c.	Celle Celâluh
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr.	Doktor
Hız.	Hazreti
h.	Hicrî
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları
Nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
Prof.	Profesör
r.a.	Radıyallahü anh
r.anha.	Radıyallahu anha
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
s.a.v	Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
ts.	Basım tarihi yok
vd.	Ve diğerleri
ys.	Basım yeri yok
yay.	Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İslam dininin ikinci kaynağını teşkil eden hadislerin kabul edilip amel edilebilir olması için hadis alimleri tarafından belli şartlar ve kaideler ortaya konmuştur. Bu kaideler çok titiz ve hassas bir çalışmanın neticesi olarak meydana gelmiştir. Hadis ilmindeki bu titizliği ve hassasiyeti gösteren kavramlardan biri de telkin kavramıdır. Hadis alimleri telkine maruz kalıp yapılan bu telkini kabul eden râvîleri tespit etmiş ve rivayetlerini bu bağlamda kritik ederek değerlendirmişlerdir.

Çalışmamızın konusu, hadis ilmindeki telkin kavramının bütün yönleriyle detaylı bir şekilde araştırılmasından ibarettir. Telkin kavramını incelemeye geçmeden önce telkinin hadis usûlü ilminde ki mevkiini belirlemek için hadis usûlü ile ilgili genel bir çerçeve çizilmiştir. Daha sonra telkinin kavramsal çerçevesi üzerinde durulmuş, telkinin yapılma ve râvînin telkini kabul etme sebepleri örnekleriyle beraber detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca telkinin şer'î hükmü ve telkini kabul eden râvînin rivayetlerinin durumu da bütün boyutlarıyla araştırılmıştır.

Râvînin telkini kabul etmesi gafletinden ve aşırı dikkatsizliğinden kaynaklanan bir zabt kusurudur. Râvînin adâletinin yanında, rivayetlerinde zabt sahibi olması da hadisin makbul olma şartlarındandır. Dolayısıyla telkin kavramının ve telkini kabul eden râvîlerin tanınması, hadisle amel edebilme ve hadisleri sınıflandırma noktasında bize önemli veriler sunmaktadır.

İtikadî, siyasî ve mezhebî görüşün desteklenmesi, dine karşı olan düşmanlık, halkın dinî emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak gibi sebeplerle hadis uydurmacılığı, hadis usulü ilminde bilinen bir gerçektir. Hadislerin içerisine, uydurdukları rivayetleri sokuşturmak isteyenler, telkini de bir metot olarak kullanmışlardır. Telkini yapanların, kullandıkları yöntemlerin, telkini kabul eden râvîlerin nasıl ve hangi şekilde telkini kabul ettiklerinin tespit edilip ortaya

konulması Sünnet-i Nebeviyye'yi bu uydurma rivayetlerden koruma noktasında çok önemli bir yere sahiptir.

Telkin gibi hadis ilminin detaylı konularından birinde dahi hadis alimlerinin ne gibi usul ve kaideler ortaya koyduklarını, telkine maruz kalıp kabul eden râvîlerin tesbit edilerek kayıt altına alındıklarının gösterilmesi bu konunun önemli yönlerinden bir başkasıdır. Bu derinlik günümüzde hadis ilimleri ürerinde oluşturulmak istenen olumsuz algıyı da bertaraf edecek niteliktedir.

Telkin konusu kadîm hadis kaynaklarında derli toplu bir şekilde ele alınmamıştır. Daha çok telkini kabul eden râvîlerle ilgili rivayetler aktarılmış ya da cerh-ta'dîl kitaplarında râvînin telkini kabul etmesi cerh sebebi olarak zikredilmiştir. Telkin gibi detaylı bir konunun bütün yönleriyle ele alınıp araştırılmaya ve telkinle ilgili meseleleri bir araya getirmeye ihtiyaç vardı. Çalışmamız bu amaca ulaşmayı hedeflemiştir.

II. ARAŞTIRMANIN METOTLARI

Çalışmamızda yaygın olarak kullandığımız metot “tikelden (cüz'î) tümele (külli), özelden genele, tek tek olguların bilgisinden bu olguların dayandığı kanunların bilgisine götüren zihinsel işlem”¹ anlamında kullanılan tümevarım (istikrâ) metodudur. Uygulanan bir diğer metot ise “zihnin genelden özele, tümelden tikele, müessirden esere, sebepten sonuca, kanundan olaya intikali”² şeklinde tarif edilen tümdengelim (ta'îl) metodudur.

Telkinle ilgili bütün kavramlar ve rivayetler detaylı bir literatür taramasıyla kadîm eserlerden muasır eserlere kadar takip edilmiş, elde edilen bu bilgiler sınıflandırılıp, konu başlıklarına ayrılarak çalışmamız kaleme alınmıştır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde telkin kavramının hadis usûlü literatüründeki yerini daha iyi belirleyebilmek için kabul ve red açısından hadisler incelenirken metâin-i aşere (on temel ta'n sebebi) çerçevesinde

¹ Bingöl, Abdulkuddüs, “İstikrâ”, **DİA**, İstanbul 2001, XXIII, 358-359

² Bingöl, Abdulkuddüs, “Ta'îl”, **DİA**, İstanbul 2010, XXXIX, 511

konu detaylandırılmıştır. Bu bölümde kadîm hadis usûlü kitaplarıyla muasır Türkçe ve Arapça hadis usûlü kitaplarına müracaat edilmiştir.

Bu bölümde makbul hadisin tarifi yapılmış ve şartları madde madde belirtilmiştir. Daha sonra merdûd hadisin tarifi yapılarak reddedilme sebeplerinden bahsedilmiştir. Merdûd hadisle ilgili özellikle hadisin kabulüne etki eden adâlet ve zabt kusurları ayrı ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Çalışmamızın asıl konusu olan telkinin zabt kusurlarından biri olduğu özelden ise râvînin aşırı dalgınlık ve dikkatsizlik (Fartu'l-Gafle) neticesinde bu telkine kapıldığı bu bölümde açıklanmıştır.

İkinci bölümde telkinin kavramsal çerçevesi üzerinde durulmuş kadîm ve muasır birden çok tarife müracaat edilerek önce bu tanımlar kronolojik olarak verilmiş ve ardından tanımlar tartışılıp değerlendirilerek bir sonuca gidilmiştir.

Daha sonra detaylı bir literatür taraması yapılarak telkinle ilgili rivayetler toplanmış ve bu rivayetler üzerinden telkinin çeşitleri, yayıldığı çevre, telkinde bulunmanın ve telkini kabul etmenin sebepleri maddeler halinde örnekleriyle beraber açıklanmıştır. Örnek râvîler zikredilirken her konuda bir râvî ile yetinilmemiş, birden çok râvî zikredilerek telkine maruz kalan râvîlerin büyük oranda bir arada verilmesi hedeflenmiştir.

Râvîler zikredilirken künyesi, ismi, babasının ve dedesinin isimleri, nisbesi ve bağlı olduğu kabile gibi o râvî hakkındaki tanıtıcı bütün ifadeler cerh-ta'dîl, ilel, duafâ ve metrûkîn konulu eserlerden derlenerek bir araya getirilmiştir.

Vefat tarihleri belli olan her râvî için hicrî ve miladî olarak vefat tarihleri yazılmış, bunun için Diyanet İslam Ansiklopedisi'nden (DİA) istifade edilmiştir. Vefat tarihleri kadîm eserlerde hicrî olarak belirtilip DİA'da olmayanların ise miladî vefat tarihleri tarafımızdan hesaplanmıştır.

Üçüncü bölümde ise telkinin hükmü üzerinde durulmuştur. Öncelikle telkin yapmanın şer'î hükmü ardından da telkin yapan veya telkini kabul eden râvînin rivayetlerinin cerh-ta'dîl açısından hükmü üzerinde durulmuştur. Bunun için kadîm kaynaklara müracaat edilmiş telkinle ilgili ismi geçen râvîler hakkında cerh alimlerinin sözleri sistematik bir şekilde düzenlenerek rivayetler sınıflandırılmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Telkin kavramının ve hadisle ilgili geçen bütün kavramların lügat manasının açıklanmasında İbn Fâris er-Râzî'nin (ö. 395/1004) *Mu'cemu mekâyisi'l-lüga*, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâh Tacu'l-lüga ve sıhahu'l-'Arabiyye*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*, Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî'nin (ö. 770/1368-69) *el-Mısbâhu'l-munîr fi garîbi's-Şerhi'l-Kebir*, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsu'l-muhît*, Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* gibi eserlerden ve Diyanet İslam Ansiklopedisi'nden (DİA) istifade edilmiştir.

Araştırmamızın birinci bölümünde makbul ve merdûd hadisler kısaca ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde de hadis usûlü ile ilgili çeşitli konulara temas edilmiştir. Bunun için hem kadîm hem de muasır, Arapça ve Türkçe hadis usûlü kaynaklarına başvurulmuştur. Hadis usûlü ile ilgili konularda kadîm kaynaklardan; Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'i*, Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1070) *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, Kadı İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *Ulûmu'l-hadis*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, Zeynüddîn el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) *et-Tebşira ve't-tezkira*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Nüzhetü'n-nazar fi tadvîhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, Şemsüddîn es-Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfıyyeti'l-hadîs*, Celâlüddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Cemâlüddin el-Kâsımî'nin (ö. 1332/1914) *Kavâidü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, Tâhir el-Cezâirî'nin (ö. 1338/1920) *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser* adlı kitabı vb. eserlere başvurulmuştur.

Hadis Usûlü ile ilgili muasır çalışmalardan Zafer Ahmed et-Tehânevî'nin (ö. 1394/1974) *Kavâ'id fi 'ulûmi'l-hadis* ve Nureddin Itr'ın (ö. 1442/2020) *Menhecü'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadis* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Türkçe hadis usûlü ile ilgili çalışmalardan Babanzâde Ahmed Naim'in (ö. 1353/1934) *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*'nin birinci cildini

ayırıldığı hadis usûlü ile ilgili kısmı, Talat Koçyiğit'in (ö. 2011) *Hadis Usûlü*, İsmail Lütfi Çakan'ın *Hadis Usûlü*, Ahmet Yücel'in *Hadis Usûlü* ve Halil İbrahim Kutlay'ın *Hadiste Sened Tenkidi* adlı eserlerinden istifade edilmiştir.

Telkin yapan, maruz kaldığı telkini kabul eden veya reddeden râvîler ile bu râvîlerin kimliği, hadis ilmindeki yerleri ve cerh-ta'dîl açısından durumlarıyla ilgili olarak ilel, tarih, ricâl ve zayıf râvîlerin derlendiği kitaplara başvurulmuştur.

İlel eserlerinden İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-İlel*, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *el-İlelü'l-kebîr*, İbn Receb el-Hanbelî'nin (ö. 795/1393) *Şerhu İleli't-Tirmizî* adlı eserinden yararlanılmıştır.

Tarih eserlerinden ise Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*, Hatîb el-Bağdadî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*, İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dimâşk*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, adlı eserinden istifade edilmiştir.

Ricâl eserlerinden Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-kütübi's-sitte*, Moğultay b. Kılıç'ın (ö. 762/1361) *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmai'r-ricâl*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb, Takrîbü't-Tehzîb* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Duafâ' ve metrûkîn konulu eserlerden Ebû İshâk el-Cûzecânî'nin (ö. 259/873) *Ahvâlü'r-ricâl*, Ebû Ca'fer el-Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Du'afâu'l-kebîr*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* adlı kitabı vb. eserlerden istifade edilmiştir.

Çalışmamızda fıkıh ilmi içerisindeki telkin kavramıyla ilgili de ayrı bir başlık açılarak konu incelenmiş ve bu anlamda çeşitli fıkıh kitaplarına başvurulmuştur. Bu eserlerden bazıları: Alâüddîn Ebû Bekr el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn el-Mevsîlî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, Ebû Muhammed Cemâlüddîn ez-Zeylaî'nin (ö. 762/1360) *Tebyînu'l-hakâik şerh Kenzi'd-dekâik ve*

İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* adlı eseri sayılabilir.

Mütekaddimine ait hadis eserleri detaylı bir şekilde incelendiğinde telkinle ilgili müstakil bir eserin olmadığı görülmüştür. Bu alandaki eserler günümüzde telif edilmiş muasır eserlerdir.

Bu anlamda ulaşıp istifade ettiğimiz kaynakları kronolojik olarak sıraladığımızda ilk eser 1998 yılında Muhammed b. Abdulkerim b. Ubeyd'in Ümmü'l-Kura Üniversitesi İlmî Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan "*et-Telkîn ve eseruhu fi'r-rivayeti 'inde'l-muhaddisîn*" isimli makalesidir. Bir diğer eser 2001 yılında Ürdün Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak Avencko Behrum b. Fügayran Bahr tarafından hazırlanmış "*et-Telkîn ve eseruhu fi'r-ruvat ve merviyatihim*" isimli çalışmadır. Bir diğer eser 2006 yılında İman Ali Abdülğani'nin Kuveyt'te Mecelletü's-Şerî'a ve'd-Dirâsati'l-İslâmiyye isimli dergide yayımlanan "*et-Telkîn fi rivayeti'l-ehâdis*" isimli makalesidir. Bir diğer eser 2010 yılında Irak'ta çıkan Mecelletü'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye dergisinde yayımlanan Sâmi Uveyd Ahmed'in "*et-Telkîn fi Istilahi'l-muhaddisîn*" isimli makalesidir. Telkinle ilgili en geniş çalışma 2019 yılında Muhammed b. Abdullah el-Halebî tarafından kaleme alınan "*et-Telkîn 'inde'l-muhaddisîn hakikatühü ve zavâbituhü*" adlı kitap çalışmasıdır. Bunlardan başka internet ortamında yayımlanmış küçük çaplı makaleler de mevcuttur. İstifade edilen yerlerde bu makalelere atıf yapılmıştır.

Araştırdığımız kadarıyla telkinle ilgili uluslararası anlamda doktora düzeyinde bir çalışma yapılmamıştır. Ülkemizde de hem doktora hem de yüksek lisans düzeyinde Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı'nın (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı veri tabanı üzerinden yatığımız araştırma neticesinde bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bizim çalışmamız, ülkemizde telkinle ilgili olarak hazırlanan ilk yüksek lisans çalışması konumundadır.

Türkiye'de telkinle ilgili müstakil olarak yapılan çalışmalar bir makale ve bir ansiklopedi maddesinden ibarettir. Her iki çalışmadan da yararlanılmıştır. Bu çalışmalardan biri Mustafa Öztürk'ün 2013 yılında yayımlanan "*Hadis Rivâyetinde Telkin Zabt İlişkisi ve Telkin Yoluyla Yapılan Tahrifler*" başlıklı makalesi ile Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde (DİA) yayımlanan Emin Aşıkutlu'nun "*Telkin*"

maddesidir. Bunlardan başka farklı kitaplar içerisinde zikredilen telkinle ilgili bölümlere de göz atılmış ve dipnotlarda gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KABUL VE RED AÇISINDAN HADİSLER

Hadisler senedleri ve metinleri açısından farklı özellikler taşımalarından dolayı sınıflandırılmaları ve isimlendirilmeleri çeşitlilik arz etmektedir. Hatta bazı hadisler birkaç açıdan taksime tâbi tutulabilecek çok yönlü özelliklere sahiptir.³

Hadisler, bize gelişleri yönünden mütevatir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayrılmakta, âhâd hadisler de kabul edilip edilmemeleri açısından makbûl ve merdûd olmak üzere iki ana kısımda incelenmektedir.⁴

1.1. MAKBÛL HADİS

1.1.1. Tarifi

Makbûl, râvîsinin doğruluğu kabul edilen ve kendisiyle amel edilmesi gereken hadislerdir. Merdûd ise râvîsinin doğruluğu kabul edilmeyen ve kendisiyle amel etmek gerekmeyen hadistir. Hükmüyle amel edilip edilmemesi konusunda karar verilemeyen (tevakkuf edilen) hadisler de merdûd gibidir.⁵

Âhâd haberin makbûl ve merdûd olarak iki kısma ayrılması ve bu haber çeşidinin delil olarak kullanılabilmesi, râvîlerin adâlet ve zabt sıfatıyla doğrudan ilişkilidir. Mütevatir haber ise böyle değildir. Zira mütevatir haber doğruluğu konusunda kesinlik bulunmasından dolayı tamamı mekbûl sınıfındadır. Âhâd haberler ise râvîlerinin durumuna göre ya makbûl ya da merdûd olur ve sadece makbûl olan ile amel edilir.⁶

1.1.2. Şartları

Sahih ve Hasen olmak üzere, temel olarak iki kısma ayrılan makbûl hadisin kabul edilmeye değer olabilmesi için beş şartı taşıması gerekir. Bu şartlar; hadisin

³ Çakan İsmail Lütfi, **Hadis Usûlü**, İFAV yay., 17. Bsk., İstanbul 2008, s. 91

⁴ Koçyiğit, Talat, **Hadis Usûlü**, TDV yay., 16. Bsk., Ankara 2017, s. 51

⁵ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalanî, **Nüzhetü'n-nazar fi tavdîhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser**, thk Nureddin İtr, Matbaatu's-Sabah, 3. Bsk., Dimaşk 2000, s. 76; Çakan, **Hadis Usûlü**, s. 91

⁶ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 51

senedinin muttasıl olması, hadisi rivayet eden râvîlerden her birinin hem âdil hem de zabt sahibi olması, hadisin şâz ve illetli olmamasıdır.⁷

1.1.2.1. İttisal

Sözlükte V-S-L (وصل) kökünün “İftiâl” babından masdarı olan “İttisal” kelimesi “Ulaştırmak, birleştirmek” anlamlarına gelir.⁸ Terim olarak ise “Senedin başından sonuna kadar, râvîler arasında kopukluk olmadan, her râvînin hadisi hocasından işitmesine” denir. Aynı mânada “Mevsûl” “Mûsal” ve “Muttasıl” terimleri de kullanılır.⁹

Hadis alimleri daha ilk dönemlerden itibaren hadisin makbûl sayılabilmesi için ittisali şart koşmuşlar senedinde kopukluk olan rivayeti zayıf kabul ederek amel etmemişlerdir.¹⁰

Nitekim Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Muhammed b. Yahya ez-Zühli'nin (ö. 258/872) senetteki ittisalin önemiyle ilgili şöyle dediğini nakleder: “Hadisin delil olarak kullanılabilmesi ancak senedi munkatı' olmayıp, meçhûl ve cerh edilmiş râvîlerin olmadığı mûsal hadisle mümkündür.”¹¹

1.1.2.2. Adâlet

Sahih hadisin râvîsi adâlet sahibi yani âdil olmalıdır. Burada kastedilen adâlet kişiyi takva ve mürüvvet/kişilik sahibi olmaya sevk edecek melekedir. Bu meleke kişinin şirkten, küfürden, fisktan, bid'attan ve her türlü küçük ve büyük günahattan sakınmasına sebep olur.¹²

⁷ İbn Hacer, **Nüzhetü'n-nazar**, s. 58; Kâsîmî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî, **Kavâidü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts, s. 79; Cezâîrî, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâîrî, **Tevcihu'n-nazar ila usûli'l-eser**, thk., Abdulfettah Ebu Ğudde, Mektebetü'l-Matbu'ât el-İslamiyye, Halep 1995, I, 180

⁸ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânü'l-Arab**, Daru Sadır, Beyrut 1993, 3. Bsk., XI, 726

⁹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s.59; Aydınli, Abdullah, “Muttasıl”, **DİA**, İstanbul 2006, XXXI, 405

¹⁰ Aydınli, “Muttasıl”, XXXI, 405

¹¹ Hatîb, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdâdî, **el-Kifâye fi ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivaye**, thk. Ebu Abdillâh es-Surkî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine, ts, s. 20

¹² İbn Hacer, **Nüzhe**, s.58; Cezâîrî, **Tevcihu'n-nazar**, I, 420; Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 52

Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye* adlı eserinde adâlet sıfatına haiz olan kişiyi şöyle tarif eder: “Allah’ın (c.c) farz kıldığı şeyleri yapmakla tanınan, emredileni devamlı yapıp yasaklananlardan sakınan, kişiyi adileştiren günahlardan kaçınan, hakkı arayıp fiillerinde ve muamelelerinde bu hak üzere davranan, dinini ve toplumsal şahsiyetini kirletecek sözlerden kaçınan. Kimin durumu böyle ise bu kişi dininde adâlet sahibi, konuşmasında ise doğru sözlüdür.”¹³

Sahabe döneminden sonra adâlet kavramıyla ilgili ilk açıklamanın kendisine dayandırıldığı¹⁴ İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) ise âdil kimseyi şöyle açıklar: “Müslümanlar arasında kendisi hakkında şüphe duyulmayan kişi âdildir.”¹⁵

Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve ilim ehlinin çoğunluğu, adâlet noktasında hâl ve hareketleri bilinmeyen, adâleti tezkiye edilmeyen râvînin rivayetlerinin kabul edilmeyeceği hususunda görüş birliği içerisindedirler.¹⁶

Hadis alimleri bir râvînin âdil sayılabilmesi için beş şartın kendisinde bulunması gerektiğini söylerler. Bu şartlar maddeler halinde şöyledir:¹⁷

1. İslâm: Adâletin ilk şartı Müslüman olmaktır. Müslüman olmayanın hadis öğrenmesi caiz ise de rivayeti ancak Müslüman olduktan sonra kabul edilir.

2. Akıl: Hadisi nakledecek râvînin akıllı ve temyiz sahibi olmasıdır. Bununla söyleneni doğru anlayabilen ve kendisine sorulara doğru cevap verebilen kişi kastedilir. Akletme ve temyiz vasıfları olmadığı için delinin rivayetleri kabul edilmez.

3. Büluğ: Râvînin yaptığı işin sorumluluğunun bilincinde ve rivayetin öneminin farkında olması için büluğa erişmiş veya on beş yaşını doldurmuş olması gerekir.

¹³ Hatib, *el-Kifâye*, s. 80

¹⁴ Demirel, Harun Reşit, “Adâlet Kavramı ve Şia’da Sahabenin Adâleti Meselesi”, **Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, 2/3, (Haziran 2015), 45

¹⁵ Hatib, *el-Kifâye*, s. 78

¹⁶ Âmidî, Ebü’l-Hasen (Ebü’l-Kâsım) Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî, **el-İhkâm fi usûli’l-ahkâm**, thk. Abdurrezzak ‘Affî, Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut, ts, II, 78

¹⁷ Şahâvî, Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman, **Fethu’l-muğis bi-şerhi elfiyeti’l-hadis**, thk. Abdülkerim b. Abdullah El-Hudayr ve Muhammed b. Abdullah Âlû Fühayd, Daru’l-Minhâc, 4. Bsk. Riyad 2015, II, 5; Itr, Nureddin, **Menhecü’n-nakd fi ‘ulûmi’l-hadis**, Daru’l-Fikr, Dimaşk, 1997, 3.Bsk., s.79; Aydın, Abdullah, “Adâlet”, **DİA**, İstanbul 1988, I, 344; Kutlay, Halil İbrahim, **Hadiste Sened Tenkidi**, Elif yay. İstanbul, 2015, s. 126

4. Takvâ: Râvînin büyük günahlardan kaçınması ve küçük günahlarda ısrar etmemesidir. Râvînin Allah Rasulü (s.a.v) hakkında ya da hayatın başka alanlarında yalan söylemesi, çekinmeden açıktan günahları işleyerek fîsk içerisinde bulunması o râvînin rivayetlerini terk etmeye sebeptir.

5. Mürûet (Mürüvvet): Râvînin şahsiyet sahibi, karakterli biri olması anlamındadır. Bu sığata sahip olan kiři, İslam toplumunun ahlak ve adabına uygun şekilde davranır; kişiliğini zedeleyecek, kendisini değersiz ve küçük dūřurecek davranışlardan uzak durur.

Bu Şartları taşıyan hür ve kőle, kadın ve erkek her râvi âdil sayılır. Hadis usulünde bir râvînin belirtilen Şartları taşıdığının bilinmesi (Adâlet-i zâhire) yeterli sayılmış, onun bu nitelikleri gerçekten taşıyıp taşımadığının (Adâlet-i bâtine) tespit edilmesi imkânsız görölmüştür.¹⁸

1.1.2.3. Zabt

Sözlükte “Bir Şeyi sıkı tutmak; bir sözü iyice belleyip ezberlemek, kaydetmek¹⁹ anlamındaki “Zabt” kelimesi, hadis istilâhında ise râvînin hadisi alma esnasında uyanık olup gaflette olmaması, hadisi aldığı andan aktardığı ana kadar hıfzında koruması,²⁰ eğer kitabından aktarıyorsa kitabını her türlü tebdil, tağyir ve noksanlıktan koruması Şeklinde açıklanır.²¹

Adâlet sıfatından sonra râvînin zabt sahibi olması, rivayetinin kabulü ve reddi ağıısından önem arz etmektedir. Daha ilk dönemlerden itibaren zabt ve adâlet kavramları râvînin cerh ve ta‘dili noktasında bir arada zikredilmiş kavramlardır.

¹⁸ Sehâvî, **Fethu'l-muğıs**, II, 58-59; Aydınlı, “Adâlet”, I, 344

¹⁹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, VII, 340; Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Farabî, **es-Sihâh Tacu'l-lüga ve sıhahu'l-Arabiyye**, thk., Ahmed Abdulđafur Attar, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1987, III, 1139; Erul, Bünyamin, “Zabt”, **DİA**, İstanbul 2013, XXXIV, 61; Dinçoğlu, Mehmet, “Hadis İlmindeki “Zabt” Teriminin Anlamı ve İşlevselleştirilebilme İmkânı” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9/43, Nisan 2016, s. 2451

²⁰ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, **İhtisâr ulûmi'l-hadis**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut ts., s.92; Sehâvî, **Fethu'l-muğıs**, I, 24; Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Kemal Ebi Bekr b. Muhammed b. Sabik el-Hudayrî eş-Şâfiî, **Tedribu'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevevî**, thk. Mazin b. Muhammed es-Sersavi, Daru İbnu'l-Cevzi, 2. Bsk. Beyrut 2012, I, 459

²¹ Accac, Muhammed, **Usûlü'l-hadis ulûmühü ve mustalahuhu**, Daru'l-Menara, Cidde 1998, s. 239

Râvînin zabt sahibi olması insanın doğasından kaynaklı hata yapma, unutma ve dikkat bozukluğu gibi zafiyetlerin tespit edilip rivayetlerin bu verilerle kritik edilmesiyle ilişkilidir. Bu da hadisin tespiti hususunda zabtın önemini göstermektedir.²²

İmam Şâfiî *er-Risâle* isimli eserinde, âhâd haberin delil değeri taşıyabilmesi için râvînin zabt sahibi olmasının üzerinde özellikle durarak şu şartları taşıması gerektiği söyler: “Hadisi rivayet eden kişinin dininde güvenilir, hadis rivayetinde doğruluğuyla bilinen, tahdîs ettiği rivayete akli iyice eren, lafızla hadisin manalarının değişebileceğini bilen, işittiği gibi harfî harfine hadisi nakleden ve manaya göre hadis rivayet etmeyen biri olması gerekir. Çünkü o, hadisin manasını değiştirecek hususları bilmeden hadisi mana ile rivayet ederse bilmeden helali harama dönüştürebilir. Hadisi harfî harfine rivayet ederse hadisi değiştirmesinden korkulmaz. Ezberinden rivayet ediyorsa hıfzını iyi koruyan, kitabından rivayet ediyorsa da kitabını iyi muhafaza eden biri olması gerekir. Rivayet ettiği hadisinde itkan sahibi râvîlerle iştirak halindeyse rivayetinin onların rivayetine muvafık olması gerekir. Karşılaştığı kimselerden işitmediği şeyleri rivayet eden ve Hz. Peygamberden (s.a.v) güvenilir râvîlerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis de olmamalıdır.”²³

Râvînin adâletine yönelik ifadeler de içeren İmam Şâfiî'nin bu açıklamalarında “İşittiği gibi harfî harfine hadisi nakleden” ve “Ezberinden rivayet ediyorsa hıfzını iyi koruyan, kitabından rivayet ediyorsa da kitabını iyi muhafaza eden biri olması gerekir” ifadeleri, hadisin kabul edilmesinde, zabtın önemine işaret eden cümlelerdir.

İmam Şâfiî'nin dikkat çektiği, daha sonra İbn Hacer'in de (ö. 852/1449) ifade ettiği gibi zabt kendi içinde *zabtu's-sadr* ve *zabtu'l-kitâb* olmak üzere iki kısma ayrılır.²⁴

²² Dinçoğlu, “Hadis İlmindeki “Zabt” Teriminin Anlamı”, s. 2450

²³ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, **er-Risâle**, thk., Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, 1. Bsk., Mısır 1940, s. 369

²⁴ İbn Hacer, **Nüzhe** s. 58-59; Dinçoğlu, “Hadis İlmindeki “Zabt” Teriminin Anlamı” s. 2452

a. Zabtu's-sadr; râvînin dinlediği hadisi dilediği anda hatırlayacak şekilde iyi ezberlemesidir.²⁵

b. Zabtu'l-kitâb ise râvînin hadisleri yazmış olduğu kitabını yazdığı andan aktarıncaya kadar her türlü değişimden ve bozulmadan korumasıdır.²⁶

İbnü'l-Esîr (ö. 606/1209) ise yukarıdaki taksimden farklı bir taksim yaparak zabtı "Zabt-ı zâhir" ve "Zabt-ı bâtın" olmak üzere iki kısma ayırır.²⁷

a. Zabt-ı zâhir: Lüğavi yönden rivayetin manasının zabt edilmesidir. İbnü'l-Esîr bununla, mutlak olan zabtı kastettiğini ifade eder ki bu da zabtu's-sadrı ve zabtu'l-kitâbı da içine alan daha üst bir çatı konumundadır.²⁸

b. Zabt-ı bâtın: Metnin ifade ettiği şer'î hükmüyle yani fikhıyla beraber zabt edilmesini ifade eder.

Râvînin zabtının iyi olup olmadığı, kuvvetli sika râvîlere muvafakati ile anlaşılır. Eğer rivayet ettiği hadis çoğunlukla sika râvîlerin rivayetine uyuyorsa râvînin zâbit olduğu anlaşılır. Yok, eğer sika râvîlere muhalefeti fazla, muvafakati nadirse zabtının kusurlu olduğu anlaşılır ve hadisiyle amel edilmez.²⁹

1.1.2.4. İlet

Sözlükte hastalık, kişiyi asıl işini yapmaktan alıkoyan hâdise ve sebep³⁰ manalarına gelen illet, ıstılahta ise; dış görünüş itibariyle sahih ama içinde sıhhatini zedeleyen gizli ve derin kusuru bulunan ve bu kusuru açığa çıkarılmış hadise denir.³¹

²⁵ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 58-59; Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, s. 24; Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî, **Şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehli'l-eser**, thk. Muhammed Nizar Temim ve Heysem Nizar Temim, Daru'l-Erkam, Beyrut, ts., s. 388; Aşıkutlu, Emin, **Hadiste Ricâl Tenkîdi**, İFAV, İstanbul 1997, s. 100

²⁶ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 58-59; Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, s. 24

²⁷ İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **Câmiu'l-usûl fi ehâdîsi'r-rasûl**, thk. Abdulkadir el-Arnaût ve Beşîr 'Uyûn, Mektebetü'l-Hulvânî, I. Bsk., ys, 1969, I, 72

²⁸ İbnü'l-Esîr, **Câmiu'l-usûl**, I, 72

²⁹ İbnü's-Salâh, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrazûrî, **Ulûmü'l-hadis**, thk., Nureddin Itr, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1981, s. 95; Süyûtî, **Tedrîb**, I, 462

³⁰ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, IX, 367

³¹ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 81; İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 59; Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 166

Bir rivayeti muallel yapan gizli kusura *illet*, bu illeti ortaya çıkaran kimseye *mu'allil*, bu tür rivayetleri konu edinen ilim dalına da "*İlelü'l-hadîs*" denir.³² Hadis alimleri "*İlelü'l-hadîs*" yani hadislerin gizli kusurlarını bilme ve ortaya çıkarma ilmini hadis ilimleri içerisinde en hassas ve en şerefli ilim olarak kabul etmişlerdir.³³

Konunun hassasiyetini ve önemini İbn Hacer şöyle dile getirir: "İlet, hadis ilimleri içerisinde en kapalı ve en hassas olanıdır. Bu işi ancak Allah'ın (c.c) kendisine derin bir anlayış, geniş ezber, râvîlerin mertebeleri hakkında mükemmel bir bilgi, metin ve senetle ilgili kuvvetli bir meleke verdiği insanlar hakkıyla yerine getirebilir."³⁴

Bir hadisin farklı yönlerden illetleri bulunabilir. Bu illetlerin cerhle bir ilgisi yoktur. Çünkü cerh o rivayetin herkes tarafından bilinebilecek kusurlarının ortaya çıkarılması yahut malum olmuş illetine istinaden hadis hakkında hüküm vermektir. İlet ise muhaddislerin hepsinin muttali olamayacağı, bu sahada yetkin kişilerce ortaya çıkartılan gizli kusurlardır. Bu kusurlar bilinmediği sürece o hadis hatadan salim olur ve hadise sahih hükmü verilir.³⁵

Bu sahada yetkin ve rivayetlerdeki inceliklere vâkıf olan muhaddislerin yapabileceğini söylediğimiz illetin tespitiyle ilgili şu yöntemler kullanılır. İlk olarak muhaddis inceleyeceği hadisin bütün tariklerini bir araya getirir. Bununla râvî farklılıklarını ve bu râvîlerin adâlet ve zabt durumlarını değerlendirir. Senetteki hoca ve talebelerin birbirinden olan rivayetlerini araştırır. İtkan sahibi olan şeyh ile itkan sahibi olmayana tespit eder ve eğer itkan sahibi râviye muhalefet edilirse farklılığın olduğu rivayet illetli sayılır. Bütün rivayetler toplanıp karşılaştırılarak tafsilatlı bir şekilde muhaddislerin hataları takip edilir. Sika râvîlerden tedlis yapanların isimleri ve tedlis çeşitleri tespit edilir. Semâ ve arz yoluyla alınan rivayetlerle icâze ve münâvele yoluyla alınanlar ve bunların edâ sığaları gözden geçirilir. Aynı şekilde râvinin vehm, mürsel veya münkatı' rivayetleri muttasıl gösterme yahut hadisleri birbirine karıştırma gibi bir kusuru varsa bunu açığa

³² Efendioğlu, Mehmet, "Muallil", **DİA**, İstanbul 2005, XXX, 312-313

³³ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 81

³⁴ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 92

³⁵ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 167; Efendioğlu, "Muallil", XXX, 312-313

çıkartır. Ancak bu çalışmalardan sonra sened veya metninde illet tespit edilen hadisin muallel olduğu söylenebilir.³⁶

İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) sınıflandırmasına göre illet daha çok senette bazen de hadisin metninde meydana gelir. Senette vuku bulan illet senetle beraber metnin sıhhatini zedeleyebileceği gibi özellikle senedin sıhhatini zedelerken metni zedelemeyebilir.³⁷

Rivayetin illetli olmasına sebep olan gizli kusurların on tanesini zikreden Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) bu kusurların on tane ile sınırlı olmayıp daha çok olduğunu söyler.³⁸ Bir sayıyla sınırlandırmanın güçlüğü yanında misal olarak illetin sebeplerinden bazıları şöyle sıralanabilir: Mürsel olan rivayetin vasl edilmesi veya mevsûl olan rivayetin mürsel olarak nakledilmesi, mevkuf olan rivayetin ref' edilmesi veya merfu' olan rivayetin mevkuf olarak rivayet edilmesi, bir hadisin başka bir hadise sokuşturulması, senetteki zayıf olan râvînin sika bir râvî ile değiştirilmesi, tabi'înin sahabe zannedilmesi veya sahabenin tabi'î zannedilmesi, hadisi işittiği zannedilen birisinin gerçekte işitmemiş olması, hadisin medarı olan râvînin çeşitlilik göstermesi, orta derecede sika olan râvînin bir rivayette yalnız kalması ve başka mütabi' bir rivayetin olmaması, muhtelit olan râvîden işitilen hadisin ihtilatından önce mi sonra mı işitildiği hususunun ayırt edilememesi gibi etkenler illetin sebepleri olarak sayılabilir.³⁹

1.1.2.5. Şâz

Şâz, Ş-Z-Z (شد) kökünden türeyen ism-i fâil kalıbında bir kelimedir. Sözlükteki manası "Topluluğa muhalif olan, topluluktan ayrılan" demektir.⁴⁰ Hadis ıstılahında ise; "Güvenilir râvînin daha güvenilir râvîlere aykırı rivayetine denir."⁴¹

³⁶ es-Sıddîk, İbrahim b. es-Sıddîk, **İlmu 'ileli'l-hadîs**, Vizâratu'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslamiyye, Mağrib 1995, s. 49-61; Efendioğlu, "Muallel", XXX, 312-313

³⁷ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadîs**, s. 91

³⁸ Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs**, thk., es-Seyyid Mu'zam Hüseyin, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut 1977, s. 112

³⁹ es-Sıddîk, **İlmu 'ileli'l-hadîs**, s. 66

⁴⁰ İbn Manzûr, **Lisân**, VII, 61; Cevherî, **es-Sihâh**, II, 565

⁴¹ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, **el-Mûkızâ fi ilmi mustalahi'l-hadîs**, nşr. Abdulfettah Ebu Ğudde, Mektebetü'l Matbu'âti'l-İslamiyye, 2. Bsk., Halep 1992, s. 42; Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, s. 244

Şâz'ın meşhur tarifi budur.⁴² Güvenilir bir râvinin kendisinden daha güvenilir râvî veya râvîlere aykırı rivayette bulunması râvînin hatası olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu hatayı ifade etme ve başka yönden değerlendirme imkânı bulunmadığından bu hadis çeşidinin tespit edilmesi ve incelenmesinin mu'allel hadisten daha zor olduğu belirtilmiştir.⁴³

İlk tarifi yapanlardan İmam Şâfiî şâzzı şöyle tanımlar: “Şâz hadis, başka birinin rivayet etmediğini, sika bir râvînin rivayet ettiği hadis demek değildir. Şâz hadis, sika bir râvînin diğer sika râvîlere muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.”⁴⁴

Bir başka tarif yapan Hâkim en-Nîsâbûrî ise ferd hadisin bir kısmını da içine alacak şekilde yaptığı tarifinde şâzzı “Güvenilir râvînin rivayetinde yalnız kaldığı ve o râvîden gelen başka mütabi‘ bir aslı olmayan hadis” olarak tanımlar.⁴⁵ Bu tanıma göre şâz hadis zayıf sayılmaz. Buna makbul şâz da denebilir.⁴⁶

Ebû Ya'la el-Halîlî (ö. 446/1055) ise şâzzı; “Râvîsi ister sika olsun ister olmasın yalnızca tek bir isnadı olan hadis” diye tarif eder ve sika olmayan râvîden gelen şâz rivayetinin metrûk olup reddedileceğini, sika râvîden gelen rivayet hakkında ise tevakkuf edilip amel edilmeyeceğini söyler.⁴⁷ Bu tarifıyla Ebû Ya'la'nın tarifi Hâkim'in tarifine benzemektedir.

İbnü's-Salâh, Hâkim en-Nîsâbûrî ve Ebû Ya'la el-Halîlî'nin tariflerini tenkit ederek şâz için mutlak olarak böyle denilemeyeceğini bu şekilde gelen bir rivayet için tafsilata ihtiyaç olduğunu söyler. Sahih hadis kitaplarında tek bir râvî ile gelen birçok hadis olduğunu söyleyerek örnekler verir. O örneklerden biri de Ömer b. Hattâb (ö. 23/644) tarikiyle gelen (**إنما الأعمال بالنيات**) hadisidir. Bu hadiste Hz. Ömer Hz. Peygamber'den (s.a.v) yaptığı rivayette yalnız kalmıştır. Daha sonra sırasıyla gelen râvîlerden Alkame b. Vakkâs (86/705), Muhammed b. İbrahim, Yahya b. Saîd (ö. 198/813) gibi râvîler de bu rivayette teferrüd etmişlerdir. Buna

⁴² Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 236

⁴³ Aydın, Abdullah, “Şâz”, **DİA**, İstanbul 2010, XXXVIII, 385

⁴⁴ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 68

⁴⁵ Nîsâbûrî, **Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis**, s. 119

⁴⁶ Aydın, “Şâz”, XXXVIII, 385

⁴⁷ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 77

rağmen Buharî (ö. 256/870) bu hadisi Sahih’inde zikretmiş ve hadis şâz olarak tavsif edilmemiştir.⁴⁸

İbnü’s-Salâh, Hâkim ve Ebû Ya’la’nın şâz ile ilgili yaptıkları tanımını yeterli görmeyerek tenkit ettikten sonra şâz rivayetle ilgili yapılması gereken tafsilatı şöyle izah eder: “Bir râvînin yalnız kaldığı rivayetine bakılır. Eğer yalnız kaldığı bu rivayetinde kendinden daha hafız ve zabt sahibi bir râvîye muhalefeti varsa böyle bir rivayet şâz ve merdûd bir rivayettir. Eğer muhalefet söz konusu değilse ve hatta sadece onun rivayet ettiği bir hadis ise o zaman teferrüd eden bu râvînin durumuna bakılır. Bu râvî adâlet, hıfz ve itkan noktasında güvenilen bir râvî ise önceki misallerde geçtiği gibi tek kaldığı rivayeti kabul edilir ve tek kalması rivayetini zedelemes. Yok eğer hıfzına ve itkanına güvenilmeyen zayıf bir râvî ise bu teferrüdü onu zedeleyen bir kusurdur ve rivayetini sahih dairesinden uzaklaştırır.”⁴⁹

İbn Hacer ise tanımını biraz daha genişleterek şâzı şöyle tarif eder: “Bir râvînin hadisine ya zabt fazlalığı ya adet çokluğu yahut da diğer tercih sebeplerinden birisi dolayısıyla kendinden daha üstün bir başka râvî yönünden muhalefet vâkî olursa, daha üstün olduğu için tercih olunana “Mahfuz”, diğerine yani terk edilene “Şâz” denir.”⁵⁰

1.2. MERDÛD HADİS

1.2.1. Tarifi

Sözlükte “Reddedilmiş”⁵¹ anlamına gelen “Merdûd” kelimesi, terim olarak “Senedinde kopukluk bulunması veya râvîlerinden birinin ya da birkaçının zayıf olması gibi sebeplerden dolayı sağlam olmama ihtimali yüksek rivayet” manasında kullanılmaktadır.⁵² “Sahih ve hasen hadisin özelliklerini taşımayan rivayet” diye de tarif edilmiştir.⁵³

⁴⁸ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s. 77-78; Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 160

⁴⁹ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s. 79

⁵⁰ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 71

⁵¹ İbn Manzûr, **Lisân**, III, 172; Cevherî, **es-Sihâh**, II, 473

⁵² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 80

⁵³ Efendioğlu, Mehmet, “Merdûd”, **DİA**, Ankara 2004, XXIX, 179

Bu terim, aynı zamanda reddedilmesi gereken hadislere delalet etmek üzere, makbulün karşıtı olarak genel anlamda kullanılan bir terimdir. İbn Hacer'in taksimine göre, mütevatir dışındaki haberler ya makbul ya da merdûd olur.⁵⁴

Râmhürmüzî (ö. 360/971), Hâkim en-Nîsâbûrî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi mütekaddimîn hadis usulcüleriyile onlardan sonra gelen İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), Nevevî (ö. 676/1277), Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404) gibi usul âlimlerinin eserlerinde merdûd teriminin geçmemesine karşılık İbn Hacer el-Askalânî'nin hadisleri taksim ederken merdûda yer vermesi, merdûdu hadis çeşidi olarak ilk defa onun kullandığını ve daha sonra bu terimin yaygınlaştığını göstermektedir.⁵⁵

1.2.2. Sebepleri

Bir hadisin merdûd olması iki sebebe dayanır. Bu sebeplerden biri hadisin senediyle ilgilidir. Eğer isnad zincirinde râvîlerden biri ya da birkaçı düşerse hadis merdûd olur. Diğer sebep de senedi oluşturan râvîlerden birinin ya da birkaçının "Ta'n" edilmesi yani ağır şekilde tenkid edilmesidir. Râvînin tenkide uğraması ya zabt kusurundan ya da adâlet kusurundan yani diyanet zafiyetinden kaynaklanır.⁵⁶

1.2.2.1. İnkıtâ

Hadisin merdûd olma sebeplerinden birincisi isnad zincirinde bir veya birkaç râvînin düşmesi olup, bu durum genel olarak inkıtâ diye isimlendirilir. Sözlükte "Kesmek" manasındaki kat' (قطع) kökünün "İnfi'âl" babından masdarı olan (İnkıtâ) ve "Kesilmiş, koparılmış"⁵⁷ anlamına gelen münkâtı' kelimesinin terim manası üzerinde ihtilâf edilmiş ve birbirinden farklı tarifleri yapılmıştır.⁵⁸

Mütekaddim hadis âlimleri seneddeki her türlü kopukluğu münkâtı' terimiyle ifade etmişlerdir.⁵⁹ İbn Abdilber (ö. 463/1071) ister Allah Rasûlü'ne (s.a.v) izafe edilsin ister başka birine, muttasıl olmayan her hadisi münkâtı' diye

⁵⁴ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 51; Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 89

⁵⁵ Efendioğlu, "Merdûd", XXIX, 179

⁵⁶ Ali el-Kâfî, **Şerhu şerhi Nuhbe**, s. 248; Koçyiğit, **Hadis usûlü**, s. 90

⁵⁷ İbn Manzûr, **Lisân**, VIII, 276

⁵⁸ Efendioğlu, Mehmet, "Münkâtı'", **DİA**, İstanbul 2006, XXXII, 12

⁵⁹ Süyûtî, **Tedrib**, I, 235; Kattan, Menna' b. Halil, **Mebahis fi ulûmi'l-hadis**, Mektebetü Vehbe, 5. Bsk., Kahire, 2007, s. 120

isimlendirmiştir.⁶⁰ Bu tarif, senedi muttasıl olmayan mürsel, muallak, mu‘dal, müdelles, mürsel-i hafıyy gibi bütün inkitâ çeşitlerini içine alan bir tariftir.⁶¹

Nevevî de bu görüşü destekleyerek şöyle der: “Fakihlerin, Hatîb ve İbn Abdilber’in ve diğer muhaddislerin kanaati budur. Doğru olan görüş de budur.”⁶² Bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki munkatı‘ tabiri, altında inkitâ türlerini barındıran daha genel bir ifadedir.⁶³

Müteahhir hadis âlimleri ise munkatı‘ terimini genel değil de özel bir kısım olarak inceleyerek: “Senedin başında râvîsi düşmeyen, isnadında sahabeye varmadan önce bir râvîsi veya peş peşe olmamak şartıyla birden fazla râvîsi düşen hadis”⁶⁴ diye tarif etmişlerdir. İbn Hacer de bu tarifi tercih eder.⁶⁵

Bu tarifile munkatı‘ hadisin, senedinde kopukluk olan diğer hadis türlerinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Peş peşe olmamak ifadesiyle mu‘dal hadis, sahabeden önceki râvî ifadesiyle mürsel hadis, kopukluğun senedin başında olmaması ifadesiyle de muallak hadis bu tariften istisna edilmiş olur.⁶⁶

1.2.2.2. Ta‘n

Hadislerin reddedilmesinin ikinci sebebi, isnadı oluşturan râvîlerden birinin veya birkaçının adâlet ve zabt yönünden ağır tenkide uğramasıdır. Hadis ilminde bu tenkid “Ta‘n” diye isimlendirilir. Buna göre, herhangi bir râvî adâlet ve zabt yönünden ta‘n edilmiş olursa, o râvînin hadisi merdûd sayılır.⁶⁷

Ta‘n kelimesi sözlükte “Mızrakla vurmak, sözle ayıplamak” anlamlarına gelir.⁶⁸ Hadis ıstılahında ise “Adâlet ve zabt sıfatlarından birini veya her ikisini tam

⁶⁰ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, **et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta' mine'l-ma'ânî ve'l-esânîd**, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdulkebir el-Bekrî, Vizâratu'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslamiyye Yay., Mağrib, 1962, I.,21, Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 89

⁶¹ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 89

⁶² Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr**, thk. Muhammed Osman el-Hoşt, 1. Bsk., Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1985, s. 35

⁶³ İtr, **Menhec**, s. 367-368

⁶⁴ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, s. 195; İtr, **Menhec**, s. 367

⁶⁵ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 54

⁶⁶ İtr, **Menhec**, s. 368

⁶⁷ Koçyiğit, Talat, **Hadis Usûlü**, s. 115

⁶⁸ İbn Manzûr, **Lisân**, XIII, 265

anlamıyla taşımadığını söyleyerek râvîyi tenkit etmek” anlamında kullanılmaktadır.⁶⁹

Nitekim râvîlerde görülen ve ta‘n edilmelerine sebep olan kizb, bid‘at, fisk, muhalefet ve su-i hıfz gibi başlıca on hal vardır. Hadis ilminde bu haller “metâ‘in-i ‘aşera” adıyla tanınmıştır ve kendisinde bu hallerden biri görülen râvî, o hal sebebiyle ta‘n veya cerh edilir ve hadis merdûd sayılır.⁷⁰

Bu on şartın beşi râvînin adâletiyle, beşi de zabtıyla ilgilidir.⁷¹ Her iki gruba giren ta‘n sebeplerini şöyle sıralayabiliriz.

1.2.2.2.1. Adâletle İlgili Ta‘n Noktaları

Râvînin adâlet yönünden cerh edilmesine sebep olan, güvenilirliği zedeleyen ya da tamamen ortadan kaldıran kusurlar en ağırından en hafifine doğru şu şekildedir.

1.2.2.2.1.1. Râvînin Hadiste Yalancılığı (Kezibu‘r-Râvî)⁷²

Hadis rivayetinde râvînin yalancılığı (kezibu‘r-râvî), bir başka ifadeyle hadis uydurmacılığı en ağır cerh sebebidir. Hadisin senedinde görülen en büyük illet, seneddeki râvîlerden birinin “Hadis rivayetinde yalan söylemesi” illetidir.⁷³

Sözlükte, kasıtlı veya kasıtsız, bir şeyi olduğundan farklı haber vermek anlamına gelen yalancılık,⁷⁴ hadis ıstılahında ise bir söz, fiil, sıfat veya takririn uydurularak Rasûlullah’a (s.a.v) isnad edilmesidir.⁷⁵ Uydurulan rivayet salih birinin sözü, hikmetli bir söz, isrâiliyattan alınma bir bilgi olabileceği gibi bazen de sahabenin sözü, Hz. Peygambere (s.a.v) isnad edilerek aktarılır. Bazen de uydurulmuş söz, kişinin kendi hayal dünyasından oluşturduğu bir söz olur.⁷⁶

⁶⁹ Sehâvî, **Fethu‘l-muğîs**, s. 129; Erul, Bünyamin, “Ta‘n”, **DİA**, İstanbul, 2010, XXXIX, 558

⁷⁰ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 115

⁷¹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 87

⁷² (Ali el-Kârî, kezibu‘r-râvî ifadesinin, kef harfi üstünlü zal harfi esreli bir şekilde okunmasının diğer okuma şekli olan kef harfi esreli zal harfi cezimli şeklinden daha fasih olduğunu ifade eder.) bkz: Ali el-Kârî, **Şerhu şerhi Nuhbe**, s. 430

⁷³ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 143

⁷⁴ Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûs**, II, 528

⁷⁵ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 88; Aşikkutlu, **Hadiste Ricâl Tenkidi**, s. 110

⁷⁶ İbn Hacer, **Nüzhe** s. 90; Itr, **Menhec**, s. 301

Hadis rivayetinde yalan söyleyen kişi, bunu dine olan düşmanlığından yapabileceği gibi, mensup olduğu siyasi fırka ve hizipleri, fikhî mezhepleri, kabileleri, ırkları, dilleri, peşinden gittiği imam ve hükümdarları methetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, halkın dinî emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak için de yapabilir.⁷⁷

Hadisi uyduran kişi, kendi durumunu itiraf edebileceği gibi hadis uydurduğu ortam da kendisini ele verir. Gıyas b. İbrahim'in elinde güvercinle oynayan Abbasî Halifesi Me'mun'un (ö. 218/833) huzurunda: "*Müsabaka sadece okla, deveyle ve at ile yapılabilir*"⁷⁸ sahih hadisinin peşinden halifeye yaranmak için "*Ve kanath hayvanlarla*" lafzını uydurarak aktardığı rivayet bu duruma örnek olarak verilebilir.⁷⁹

Hadiste yalancılıkla itham edilen kişi hakkında, Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), İbnü'l-Mübarek (ö. 181/797), Rafi' b. Eşras, Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn (ö. 219/834), Ahmed b. Hanbel, Humeydî (ö. 219/834), İbn Maîn (ö. 233/848), Sayrafi (ö. 678/1279) ve Zehebî (ö. 748/1348) gibi pek çok hadis alimi, dine vereceği büyük zararı dikkate alarak, râvînin bu günahından tevbe etmesi halinde dahi, rivayetinin bir daha kabul edilmeyeceği görüşüne varmıştır.⁸⁰

Ahmed b. Hanbel'e bir hadiste yalan söyleyen ve yalanından dönüp tevbe edenin durumu sorulduğunda; "Tevbesi Allah ile onun arasındadır, artık ebedi olarak onun hadisi yazılmaz" demiştir.⁸¹

Nevevî ise böyle bir râvînin, sahih bir tevbe ile tevbe ettiğinde hadisinin alınması gerektiğini, bu ifadenin ancak bir sakındırma ifadesi olabileceğini ve bu ifadenin şer'î kaidelere uygun olmadığını söyleyerek şöyle der: "Tevbesi kabul edilmez, diyenlerin görüşü için delil görmedim. Bu görüş, Hz. Peygamber (s.a.v) adına yalan söylemenin zararının büyüklüğü sebebiyle, bunu şiddetle reddetme ve ciddî bir şekilde sakındırma anlamında anlaşılabilir. Zira başkası adına yalan söylemek ve yalan yere şahitlikte bulunmak gibi zararı sınırlı günahlardan farklı olarak, Peygamber (s.a.v) adına söylenen yalan, kıyamete kadar şer'î delil olarak

⁷⁷ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 91; Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 131

⁷⁸ Ebu Davud, **Sünen**, Cihad 67, (2574); Tirmizî, **Sünen**, Cihad 22, (1700)

⁷⁹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 91; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 143

⁸⁰ Hatîb, **Kifâye**, s. 117 Aşikkutlu, **Hadiste Ricâl Tenkîdi**, s. 111

⁸¹ Hatîb, **Kifâye**, s. 117

kalacaktır. Bu görüşü söyleyen imamların sözü, şer‘î kaidelere uymayan zayıf bir görüştür. Tercih edilen görüş ise tevbenin bilinen şartları olan, o günahı terk etme, yaptığına pişman olma ve bir daha yapmamaya azmetme şartlarını yerine getirdikten sonra böyle bir râvînin tevbesinin sahih ve rivayetinin makbul olacağı yönündedir.”⁸²

Hadiste yalancılığı tespit edilen râvînin rivayeti mevzû/uydurma diye isimlendirilir. Alimler, bir kimsenin uydurma olduğunu beyan etmeden bile bile mevzû hadis rivayet etmesinin haram olduğunu söylemişlerdir.⁸³

1.2.2.2.1.2. *Râvînin Yalancılıkla Suçlanması (İttihâmu’r-Râvî bi’l-Kezib)*

Râvî, Hz. Peygamber’den (s.a.v) rivayet ettiği hadislerde yalan söylemese bile, günlük konuşmalarında yalancılıkla tanınması halinde, hadis rivayetinde de yalancılıkla itham olunur ve bu gibi kimselerden hadis rivayet edilmez. Böyle kimselerin hadisi metrûk sayılır.⁸⁴

Müttehem, bir hadis terimi olarak rivayet kusurlarından biriyle ve özellikle yalancılık veya hadis uydurmakla itham edilen râvîler hakkında kullanılan ağır bir cerh lafzı olup *müttehem bi’l-kezib*, *müttehem bi’l-vaz’* şeklinde de kullanılır. Bu tür râvîler için rivayetlerinin değeri bakımından ayrıca *metrûk*, *metrûkü’l-hadîs*, *matrûh* veya *matrûhü’l-hadîs* de denir.⁸⁵

İlk dönemlerde adâletinde ve zabtında kusur bulunan râvîlerin rivayeti için daha geniş bir çerçevede metrûk kavramı kullanılırken sonraları bu lafzın yerine zayıf terimi kullanılmaya başlanmıştır. Abdurrahman b. Mehdî’nin (ö. 198/813) sorusu üzerine Şu‘be b. Haccac’ın (ö. 160/776) terk edilen râvîlerle ilgili verdiği bilgi buna işaret etmektedir. Şu‘be terk edilen râvîleri şöyle tanımlar: “Yalancılıkla itham edilen, hatası çok olan, üzerinde ittifak edilen bir hadisi hatalı naklederken kendisinden şüphelenmeyip hatasında devam eden, meşhur olan râvîlerden meşhur

⁸² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, el-**Minhâc fi şerhi sahihi Müslim i’bni’l-Haccac**, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 2. Bsk., Beyrut, 1972, I, 70

⁸³ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 91; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 147

⁸⁴ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 115

⁸⁵ Aşıkkutlu, Emin, “Müttehem”, **DİA**, İstanbul 2006, XXXII, 226

râvîlerin tanımadığı rivayetleri nakleden kişi.”⁸⁶ Şu‘be bu tarifinde zayıf râvîlerin özelliklerini sıralamıştır. İlk dönem hadis âlimlerinden Nesâî (ö. 303/915), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Dârekutnî’nin (ö. 385/995) kaleme aldıkları eđ-Đu‘afâ’ ve’l-metrûkûn isimli eserlerde zayıf ve metrûk râvîleri birlikte ele almaları bunlar arasında fark görmediklerini ortaya koymaktadır.⁸⁷

İbn Hacer, metrûk hadisi daha özel anlamıyla şöyle tarif eder: “Metrûk hadis, temel dinî kurallara aykırı bir rivayette tek kalan ve yalancılıkla suçlanan kimsenin rivayet ettiği ya da hadiste yalan söylemese de günlük hayatta yalancılıkla bilinen kişinin rivayet ettiği hadistir.”⁸⁸

İbn Hacer bu tarifiyle, daha önce Şu‘be’nin terk edilen râvînin özellikleriyle ilgili saymış olduğu çerçeveyi daraltıp, metrukü diğer zayıf türlerinden ayırarak daha özel bir anlama hasretmiştir.

Yalancılıkla suçlanan râvîden hadis alınıp nakledilmesi konusunda iki görüş aktarılmıştır. Ebû Avâne el-Vâsitî (ö. 176/792) ve İbnü’l-Mübârek’in (ö. 181/797) de içinde bulunduğu muhaddislerin çoğuna göre böyle bir râvînin rivayetini nakletmek caiz değilken, Süfyan-ı Sevrî’den (ö. 161/778) caiz olduğuna dair görüş nakledilmiştir.⁸⁹

1.2.2.2.1.3. Râvînin Fâsık Olması (Fısku’r-Râvî)

Râvîde adâlet sıfatını yok eden ve onun cerhine sebebiyet veren kusurlardan biri olan fık, râvînin dinen büyük günah sayılan suçları işlemesi veya küçük günahları ısrarla yapmasıdır. Böyle bir kimseye fâsık denir. Fâsıkın karşıtı ise müttakîdir.⁹⁰

Alimler arasında fâsıkın şahitliğinin reddedilmesi ve haberinin kabul edilmemesi hususunda hiçbir ihtilaf yoktur. Çünkü Hucurat suresindeki “*Ey iman edenler! Size bir fâsık haber getirdiğinde onu araştırın*”⁹¹ ayeti, fâsıkın getirdiği haberin araştırılması gerektiğini emreder. Nûr suresindeki “*Onların şahitliğini asla*

⁸⁶ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, II, 125-126

⁸⁷ Efendioğlu, Mehmet, “Metrûk”, **DİA**, Ankara, 2004, XXIX, 415-416

⁸⁸ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 91

⁸⁹ Âşikkutlu, Emin, “Mütthem”, **DİA**, İstanbul 2006, XXXII, 226

⁹⁰ Âşikkutlu, Emin, “Fısk”, **DİA**, İstanbul 1996, XIII, 38-39

⁹¹ Hucurat, 6

kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir”⁹² ayeti ise fâsıkın şahitliğinin kabul edilmesini yasaklamaktadır.⁹³

Fısk, itikatta ve amelde olmak üzere iki kısma ayrılır. İtikatta olan fısk, küfür ve bid‘at olmak üzere kendi içinde iki kısımdır. Küfür olan fısk konumuzun dışındadır. Zira hadis rivayetinde aranan ilk şart râvînin Müslüman olmasıdır. Bid‘at olan fısk ise gelecek konuda ele alınacaktır.

Fısku’r-Râvî konusunda ele alınan fısk, “*Fısk bi’l-ma’sıye*” ya da “*Fısk-ı amelî*” denilen râvînin amelde fâsıklığıdır. Fısk-ı amelî, konunun girişinde de açıkladığımız üzere büyük günah işlemek ve küçük günah işlemekte ısrar etmek şeklinde tarif edilmiştir. Râvînin hadiste yalancılığı ve günlük hayattaki yalancılığı da amelî fıskın konusudur. Ancak hadis alimleri konunun öneminden dolayı bu iki bahsi müstakil başlıklar halinde incelemişlerdir.⁹⁴

Fâsıkın hadiste yalancılığı görülmesi de günahları işlemesi ve Allah’a itaatten çıkması sebebiyle rivayeti kabul edilmez. Hadiste yalan söylemekten sakınsa da günlük hayatında yalancılığı sebebiyle fâsık olanlara güvenilmez.⁹⁵

Hadis ıstılahında fâsık râvînin rivayeti “Münker” diye isimlendirilir. Nureddin İtr’a (ö. 1442/2020) göre; Münkerin birinci anlamı, zayıf râvînin kendisinden daha kuvvetli râvîlere muhalif olarak yaptığı rivayet şeklindedir. İkinci anlamı ise, kendisine güvenilen sika bir râvî bile olsa, muhalefet olsun ya da olmasın râvînin tek kaldığı rivayettir ve mütekaddim hadis alimlerinin çoğunluğu ikinci anlamı tercih etmişlerdir.⁹⁶

⁹² Nûr, 4

⁹³ Şenkîti, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr b Abdulkadir, **Advâu’l-beyân fi idâhi’l-kur’ân bi’l-kur’ân**, Daru’l-Fıkr, Beyrut, 1995, V, 428; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 158

⁹⁴ Babanzâde Ahmed Naim ve Kâmil Miras, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi**, Başbakanlık Basımevi, 4. Bsk., Ankara 1976, I, 296 (Mütercimim mukaddimesi); Aydınlı, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, İFAV yay. 10. Bsk., İstanbul 2019, s. 86

⁹⁵ İtr, **Menhec**, s. 81

⁹⁶ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 92 dipnot 1, Ayrıca bkz: İtr, **Menhec**, s. 430

1.2.2.2.1.4. Râvînin Bid'atçı Olması (Bid'atu'r-Râvî)

Bid'at Arapça'da B-D-A (عـد) kökünden türeyen "İcat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek ve daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkartılan (muhtes) şey" anlamında kullanılır.⁹⁷

Şer-i ıstılahta ise dinin ikmalinden sonra dinden olmayan bir şeyin sonradan ortaya çıkarılması anlamında kullanılır.⁹⁸ Zira sahih hadiste; "Kim dinimizde olmayan bir şeyi icat ederse bu reddedilir"⁹⁹ buyurulmuştur.

İbn Hacer, bid'ati şöyle tarif eder: "İnatçılıkla olmayıp bir çeşit şüphe ile Nebî'den (s.a.v) maruf olarak bilinen esaslara muhalif olarak yeni ortaya konulan inançtır."¹⁰⁰

Dinin ikmalinden sonra dinde olmayan şeyleri ihdas edenlere karşı dikkatli ve hassas olmak dinin selâmeti ve insan nefsinin hidayeti için gereklidir. İşte bu sebeple, hadis ilminde bid'atu'r-râvî yani hadis rivayet eden râvînin bid'ate nisbet edilmesi ve onun bid'at ehlinde sayılması, ta'n sebeplerinden biri olmuştur.

Râvînin bid'ati "Bid'at-ı Mükeffira" ve "Bid'at-ı müfessika" olarak iki temel başlıkta ele alınır:

a. Bid'at-ı Mükeffira:

Bid'at-ı Mükeffira sahibini açıkça küfre düşüren bid'at türüdür. Kişinin sahip olduğu inanç ve itikat, küfrü gerektiren inanç ve itikatlardan olması halinde bu kişinin tekfirine sebep olur. Allah'ı (c.c) O'nun yarattığı herhangi bir varlığa benzetmek (teşbih), Allah'ı (c.c) cisim olarak kabul etmek (tecsim), ilahlığın Hz. Ali'ye (r.a) veya bir başka varlığa geçtiğine inanmak (hulûl) gibi inançlar, alimlerin ittifakıyla küfrü gerektiren bid'atler olarak kabul edilmiştir. Bu çeşit bid'atleri savunan kimseler Müslüman olarak kabul edilmedikleri için rivayetleri ittifakla reddedilmiştir.¹⁰¹

⁹⁷ İbn Manzûr, Lisân, VIII, 6; Yaran, Rahmi, "Bid'at", DİA, İstanbul, 1992, VI, 129

⁹⁸ İbn Manzûr, Lisân, VIII, 6

⁹⁹ Buhârî, Sahih, Sulh 5, (2697); Müslim, Sahih, Akdiye 8, (1718)

¹⁰⁰ İbn Hacer, Nüzhe, s. 88

¹⁰¹ İbn Hacer, Nüzhe, s. 102; Kâsîmî, Kavâidü't-tahdîs, s. 194; Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 120; Kutlay, Hadiste Sened Tenkidi, s. 163

b. Bid‘at-ı Müfessika:

Bid‘at-ı Müfessika, sahibini fâsıklığa düşüren bid‘at türüdür. Bid‘at-ı mükeffirada olduğu gibi kişiyi küfre sokacak kadar şiddetli inanç bozukluğu içermeyen ama belli oranda inanç sapması yaşayan kimselerin bid‘ati, sahibini “fâsık” kılan bid‘at olarak değerlendirilmiştir. Haricîler, aşırı olmayan Rafizîler ile görünüşte geçerli olabilecek bir te’vile/yoruma dayanarak sünnetin asıl ölçülerine zahiren muhalif olan bazı bid‘at mezhepleri bid‘at-ı müfessikaya örnek olarak gösterilebilir.¹⁰²

Bid‘at ehli râvînin rivayetinin kabulünde alimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bid‘atinde küfre düşen râvînin rivayeti, şâz kalan birkaç görüş dışında tamamen reddedilir.¹⁰³

Bid‘ati, fisk olarak adlandırılan râvînin rivayeti ise İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Bakıllanî’den (ö. 403/1013) nakledilen Âmidî (ö. 631/1233) ve İbn Hâcib’in de (ö. 646/1249) tercih ettiği görüşe göre; “yalancı olsun olmasın bütün bid‘at ehlinin rivayeti reddedilir” şeklindedir.¹⁰⁴ İmam Mâlik bu konuda: “Allah’tan korkun ve bu işi (hadisi) kimden aldığınıza dikkat edin” ve “Kaderiyye’nin arkasında namaz kılınmaz, hadisleri de alınmaz” demiştir.¹⁰⁵

İmam Şafî’ye atfedilen diğer görüşte ise; râvî mezhebini ya da görüşünü desteklemek için yalan söylemeyi helal saymıyorsa, bid‘atinin propagandasını yapsın ya da yapmasın rivayeti kabul edilir. Bu görüş İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702), Süfyân es-Sevrî ve Kâdî Ebû Yusuf’tan (ö. 182/798) da nakledilmiştir.¹⁰⁶

Bid‘at ehli râvînin rivayetinin kabulü hakkındaki bir diğer görüş de râvînin bid‘atinin propagandasını yapıp yapmaması yönünden ayırımı tâbi tutulmasıdır. Râvî bir bid‘at mezhebine mensup olup, bid‘atine davet ediyor ve onun propagandasını yapıyorsa hadisi reddedilir.¹⁰⁷ Ancak yalandan kaçındığı bilinen, toplumsal kişiliğine zarar verecek davranışlardan uzak duran, dindarlığıyla tanınan

¹⁰² İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, **Fethu’l-bârî şerh Sahîhi’l-Buhârî**, Daru’l-Ma’rife, Beyrut 1959, I, 385; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 163

¹⁰³ İtr, **Menhec**, s. 83

¹⁰⁴ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 163

¹⁰⁵ Hatîb, **Kifâye**, s. 124

¹⁰⁶ Hatîb, **Kifâye**, s. 120; İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s. 229;

¹⁰⁷ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 165

ve bid'atine davet etmeyen râvînin rivayeti kabul edilir. İbn Hacer bu görüşün en sahih ve en mutedil görüş olduğunu söyler.¹⁰⁸ Bu görüş alimlerin çoğunluğunun ve Ahmed b. Hanbel'in de görüşüdür.¹⁰⁹

Ebû Davûd (ö. 275/889) ve Nesaî'nin hocası İmam Cevzecânî (ö. 259/873), bid'atinin propagandasını yapmayan râvînin rivayetinin kabulü için, bid'atini destekleyecek bir hadis rivayet etmeme şartını da eklemiştir.¹¹⁰

1.2.2.2.1.5. Râvînin Mechûl Olması (Cehâletu'r-Râvî)

Cehl sözlükte ilmin zıddı olarak tarif edilir. Cehalet ise ilimsiz bir şekilde iş yapmaktır.¹¹¹ Hadis ıstılahında ise râvî hakkında cerhine ya da ta'diline dair muayyen bir tarifi bilinmemesi anlamında kullanılmıştır.¹¹²

Cehalet sözlük manasıyla ele alındığında, ta'n edilen kişinin cehalet vasfına sahip kimse olduğu zannedilebilir. Oysa cehaletu'r-râvî meselesinde bahsedilen cehalet, hadis râvîsi hakkında cerh ve ta'dil hükümlerini uygulayacak olan hadis imamının vasfıdır ve mechûl olan husus da hadis râvîsinin zatı ve hâlidir. Bu bakımdan hadis imamı, râvîyi herhangi bir cehaletinden dolayı değil râvînin zâtı ve hali mechûl olduğu için cerh eder. Yani râvînin bilinmemesi, cerh ve ta'dil yönünden mechûl kalmasıdır. Mechûl râvî, mechûl kalmış olması dolayısıyla ta'na müstahak olur.¹¹³

Hadis imamları arasında, râvînin cerh ve ta'dil açısından durumunun bilinmemesi iki temel sebebe dayanır:

Birinci sebep: Râvîden meşhur olan ismi, künyesi, lakabı, sıfatı, mesleği ya da nesebi yerine herhangi bir sebepten dolayı, meşhur olmadığı/tanınmadığı bir vasfı ile bahsedilir. Bu durum râvînin tanınmayan başka bir kimse olduğu düşüncesine sebep olur ve hâli (Cerh-ta'dil) hakkında cehalet vuku bulur.¹¹⁴

¹⁰⁸ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 103; İbn Hacer, **Fethu'l-bârî**, I, 385

¹⁰⁹ Hatîb, **Kifâye**, s.121; İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 230

¹¹⁰ İtr, **Menhec**, s. 84

¹¹¹ İbn Manzûr, **Lisân**, XI, 129

¹¹² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 88

¹¹³ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 123

¹¹⁴ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 99

İkinci sebep ise râvînin mukıllun (kendisinden az hadis rivayet edilen) râvîlerden olmasıdır. Bunlar arasında, umumiyetle, kendisinden yalnız bir kişinin hadis aldığı kimseler vardır. Bu kimselerin isimleri çok defa isnadda zikredilmekle beraber, bazen de zikredilmez ve müphem bırakılır. Müphem bırakılan bu isimler yerine *ahberanî fulân*, *ahberanî şeyh*, *ahberanî racul*, *ahberani ba'duhum*, *ahberanî ibnü fulân* gibi umumi tabirler kullanılır.¹¹⁵

a. Mechûlü'l-Ayn:

Hadis rivayetiyle meşhur olmayan, kendisinden sadece bir tek râvînin rivayette bulunduğu, hakkında hiçbir tevsik nakledilmeyen râvî "Mechûlü'l-ayn" olarak isimlendirilir.¹¹⁶

Hatîb el-Bağdâdî, mechûl râvîyi genel olarak şöyle tarif eder: "İlim talebi ile meşhur olmayan, alimlerin kendisini tanımadığı, hadisi sadece tek bir râvî cihetinden bilinen kimsedir."¹¹⁷ İlimleriyle meşhur iki ya da daha fazla sayıda râvî bu mechûl olan râvîden rivayette bulunurlarsa cehalet vasfı ortadan kalkar ancak adâlet sahibi olduğuna dair hüküm yine de sabit olmaz.¹¹⁸

Mechûlü'l-ayn olan râvînin rivayetinin kabul edilmesine dair farklı görüşler ortaya konulmuştur. Hadis alimlerinin çoğunluğunun desteklediği ve sahih kabul ettiği görüşe göre böyle bir râvînin rivayeti müphem hükmünde olup merdûddur. İslâm'dan başka şart aramayanlara göre ise rivayeti mutlak olarak kabul edilir. Bazılarına göre mechûl olan râvî ilmi ile değil de cesaret ya da zühd gibi başka bir hususiyeti ile meşhursa rivayeti kabul edilir.¹¹⁹

İbn Hacer'e göre; mechûlü'l-ayn olan râvîden, tek başına rivayet edenden başkası tevsik ederse rivayeti kabul edilir ya da tek olarak rivayet eden râvî cerh ve ta'dil konusunda ehil biri ise onun tevsikıyla de rivayeti makbuldür.¹²⁰

¹¹⁵ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 100; Kâsîmî, **Kavâidü't-tahdîs**, s. 195; Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 124

¹¹⁶ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 171

¹¹⁷ Hatîb, **Kifâye**, s. 88

¹¹⁸ Hatîb, **Kifâye**, s. 88-89

¹¹⁹ Süyûtî, **Tedrib**, I, 373; Aşıkutlu, **Hadiste Ricâl Tenkîdi**, s. 127

¹²⁰ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 102

b. Mechûlü'l-Hâl

Hadis talebiyle veya hadis rivayetiyle tanınmamış, güvenilir alimler tarafından hakkında cerh ve ta‘ diliyle ilgili hiçbir hüküm verilmemiş ve bu sebeple hadisçiler arasında mechûl kalmış bir kimseden iki veya daha fazla adil kişi ismini zikrederek hadis rivayet ederlerse bu kimseye *mechûlü'l-hâl* veya *mestûr* denir.¹²¹

İbn Hacer, mechûlü'l-hâl ile mestûr râvînin tarifini aynı şekilde yapıp arada herhangi bir fark zikretmezken,¹²² İbnü's-Salâh her ikisini ayrı şekilde açıklamıştır. Ona göre mechûlü'l-hâl zahirî ve batınî adâleti bilinmeyen, mestûr ise sadece zahiren adâlet sahibi ancak batınî adâleti bilinmeyen râvîdir.¹²³

Adâleti zahiren ve bâtinen bilinmeyen râvînin rivayeti alimlerin çoğunluğuna göre merdûddur.¹²⁴ Zahiren adil olduğu bilinip bâtinen adâleti bilinmeyen râvînin rivayeti, hiçbir alim cerh ya da tevsik etmese de “Beraet-i zimmet” kuralına göre kabul edilmelidir. Yani râvînin zahiren adil olması yeterlidir.

Bu görüş İmam Ebû Hanife (ö. 150/767), İbn Hibbân, Süleym b. Eyyüb er-Razî (ö. 447/1055) ve İbnü's-Salâh'ın görüşüdür.¹²⁵ İbn Hacer ise ihtiyatlı bir yaklaşım ortaya koyarak mestûr râvînin rivayetinde hâli belli oluncaya kadar tevakkuf (çekimserlik) edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹²⁶

1.2.2.2.2. Zabtlı İlgili Olan Ta'n Noktaları

Adâlet ve zabt sıfatlarını kendinde toplayan râvî rivayetlerine güvenilen sika bir râvîdir. Bu râvî adâlet ve zabt yönünden cerh edilirse rivayetlerindeki güvenilirliğini kaybeder ve rivayeti de sahih olmaktan çıkarak cerh edildiği hâle uygun bir isimlendirmeye tavsif edilir. Bu râvînin zabt yönünden ta'n edilmesinin sebebi rivayet ettiği hadisi üstadından işittiği şekilde hıfz edememesi ve hadisin rivayeti esnasında çeşitli hatalara düşmesidir.¹²⁷

¹²¹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 102; Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 125

¹²² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 102

¹²³ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 223; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 173

¹²⁴ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 223

¹²⁵ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 174

¹²⁶ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 102

¹²⁷ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 159

Râvînin zabt yönünden cerh edilmesine sebep olan ve râvîde bulunması durumunda rivayetini zayıf yapan kusurlar en şiddetlisinden aşağıya doğru şöyledir: Çok yanılma, aşırı dalgalılık, tereddütlü rivayette bulunma, güvenilir râvîlere muhalefet ve hafıza bozukluğu.¹²⁸

1.2.2.2.1. Çok Yanılma (Kesretü'l-Galat)

Galat kelimesi sözlükte “kasıtsız hata yapmak, yanılmak, hata, yanılğı”¹²⁹ anlamlarına gelir. Hadis ıstılahında ise râvînin hâfıza zayıflığı, bilgisizliği, Arap dilindeki yetersizliği, rivayet konusundaki gevşeklik ve dikkatsizliği, fizikî veya psikolojik kusuru, olumsuz çevre şartları, rivayeti yanlış anlaması gibi sebeplerle farkında olmadan hata yapmasıdır.¹³⁰

Çok yanılma “Kesretü'l-galat” diye ifade edildiği gibi “Fuşş-ı galat” diye de ifade edilir. İnsan hatadan ya da unutkanlıktan âzâde olamaz. En güvenilir râvîlerin bile hatası söz konusudur. Râvînin zabt yönünden cerh edilmesine ve rivayetinin terkine sebep olan miktar ise râvînin hatasının doğrusundan çok ya da hatasının doğrusuna eşit olması şeklinde açıklanmıştır. Hatası çok olan râvînin rivayeti merduttur.¹³¹ Çok hata yapan râvînin rivayetine münker denilir.¹³²

İbn Hibbân hata yapan râvî ile ilgili olarak şunları söyler: “Hatası az olan râvî adâlet sahibidir. İnsanın bu kadar bir hatadan kurtulması mümkün değildir. Bu gibi durumlarda râvînin hata yaptığı rivayetlerden kaçınıp hatasız rivayetlerine yönelmek gerekir. Hataya düşen alim muhaddislerin hükmü böyledir. Bu râvîler üç kısımdır: Tek kaldığı dışındaki rivayetleri delil olarak kullanılanlar, sadece güvenilir râvîlere muvafakat ettiği rivayetleri delil olarak kullanılanlar ve sağlam râvîlere muhalefet etmedikçe rivayetleri makbul olup güvenilir râvîlere muvafık olan rivayetleri delil olarak kullanılanlar.”¹³³

¹²⁸ Dinçoğlu, “Hadis İlimindeki “Zabt” Teriminin Anlamı” s. 2457

¹²⁹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, VII, 363

¹³⁰ Polat, Selahattin, “Galat”, **DİA**, İstanbul 1996, XIII, 300

¹³¹ Babanzâde ve Miras, **Tecrîd**, I, 296

¹³² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 92

¹³³ İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, **el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn**, thk. Mamud İbrahim Zayid, Daru'l-Va'y, Halep 1976, II, 283

1.2.2.2.2. Aşırı Dalgınlık ve Dikkatsizlik (Fartu'l-Gafle)

Gaflet, sözlükte “Unutmak, farkına varmamak, terk etmek; dalgınlık, ihmal” anlamlarına gelir.¹³⁴ Hadis ıstılahında ise râvînin aşırı derecede gafil olması, aşırı dalgınlığı, dikkat ve titizlikten uzak olması anlamında kullanılır.¹³⁵ Aşırı dalgın olan râvî çok defa rivayetinde hata yapar. Bu hal hadis ıstılahında “Fartu'l-gafle, fuhşü'l-gafle, kesratü'l-gafle” tabirleriyle de tarif edilir. Bu durumun görüldüğü râvî zabt yönünden cerh edilir ve hadisleri kabul edilmez.¹³⁶

Buhârî'nin hocası olan Humeydî gafleti şöyle tarif eder: “Kitabında hatası olup da kendisine bu söylendiğinde kitabındaki bırakıp kendisine söyleneni rivayet eden ya da aradaki farkı anlamadan başkalarının sözleriyle kitabındaki rivayeti değiştiren, ya da düşünmeksizin manayı değiştirecek şekilde fahiş tashîfte bulunan kişi. Böyle bir râvîden hadis rivayet etmekten kaçınılır.¹³⁷

Dikkatsizlik, dikkat dağınıklığı ve dalgınlık her insanda belli ölçüde olduğu gibi muhaddislerde de belli ölçülerde makul kabul edilebilir. Nitekim Abdullah b. Mübarek'in “Yanlışlık yapmaktan kim kurtulabilir ki?” sözü ile Yahyâ b. Maîn'in, “Ben hadis rivayet edip de hata edene değil hata etmeyene şaşarım” sözleri bu durumu ifade etme anlamında meşhur olan sözlerdir. Bu durumu dikkate alan muhaddisler sınırlı miktardaki gaflet ve dikkatsizliği cerh sebebi saymamışlardır. Ancak yaşlılık, bunama, hastalık, hafıza kaybı, hayat şartlarının getirdiği zorluk neticesinde gaflet ve dikkatsizliği fazla olup rivayetlerine etki eden râvîyi cerh ederek bu durumu bir zabt kusuru olarak saymışlardır.¹³⁸

Râvînin aşırı gaflet ve dalgınlığından istifade ederek onu tesir altında bırakıp aslında kendi rivayeti olmayan bazı hadisleri telkin yoluyla o râvîye kabul ettirmek bu konudaki gaflet örneklerinden biridir. Râvî gaflet ve dikkatsizliğinden dolayı kendisine telkin edilen rivayetleri, kendi rivayeti olup olmadığını ayırt edemediği için bu telkinin tesirinde kalarak tahdîs eder. Bu çalışmamızın asıl konusu olan

¹³⁴ Polat, “Gaflet”, XIII, 285

¹³⁵ Yücel, Ahmet, **Hadis Usûlü**, İFAV yay., 8. Bsk., İstanbul 2013, s. 107; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 192

¹³⁶ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 127; Fermâvî, Ömer Muhammed Abdülmun'im, “*el-Gafletü inde'l-muhaddisîn ve'l-mevsûfîne biha min ricâli'l-Kütübü's-sitte*” **Mecelletü Külliyyeti'd-Dirasâti'l-İslamiyye ve'l-Arabiyye**, 5, (2017), 317

¹³⁷ Hatîb, **Kifâye**, s. 148

¹³⁸ Polat, “Gaflet”, XIII, 285; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 193

telkin, râvînin zabt kusurlarından biri olan fartu'l-gafle başlığı altında incelenir. İlerleyen bölümlerde telkin meselesi detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2.2.2.3. Yanlış Doğru Zannetme (Vehim)

Sözlükte yanlış ve hata¹³⁹ manalarına gelen vehim hadis ıstılahında ise râvînin tahdîs kurallarını bilmemesi sebebiyle ve doğru olduğu zannıyla hadisi yanlış rivayet etmesidir.¹⁴⁰

Vehim hem isnadda hem metinde görülse de daha çok isnadda meydana gelen bir kusurdur. Râvînin mürsel veya munkatı' olan bir hadisi muttasıl olarak rivayet etmesi, birbirine benzeyen isim, künye ve nisbelerin karıştırılması, isimlerde tashîf ve tahrif yapılması, sika râvi ile zayıf râvînin karıştırılması gibi hatalar isnadda, bir hadisi diğer bir hadisin içine dahil etmek, metindeki bir ifadeyi aslından farklı şekilde aktarmak, önceki râvîlere ait bir açıklamayı hadis metninden zannederek nakletmek gibi durumlar da metindeki vehimlere örnektir. Vehim râvînin zabt kusurundan kaynaklanır ve cerh edilmesine sebep olur. Böyle hadislere de "Muallal" denir.¹⁴¹

Muallal hadis, İbn Hacer'e göre hadis ilimleri içerisinde en kapalı ve titizlik gerektirenidir. Muallal hadisi ancak Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49), Ahmed b. Hanbel, Buhârî (ö. 256/870), Yakub b. Şeybe (ö. 262/875), Ebû Hâtim (ö. 327/938), Ebû Zur'a (ö. 264/878) ve Dârekutnî gibi Allah'ın (c.c) kendilerine derin bir anlayış, geniş bir ezber kapasitesi, râvîlerin mertebeleri hakkında tam bir bilgi, sened ve metinle ilgili kuvvetli bir meleke bahşettiği çok az sayıda alim tanıyabilir.¹⁴²

1.2.2.2.4. Sika Râvîlere Muhalefet (Muhâlefetü's-Sikât)

Zayıf bir râvînin, sika bir râvîye veya sika olan bir râvînin kendinden daha sika olan râvîlerin rivayetine aykırı hadis nakletmesine muhalefet denir.¹⁴³ Muhalefetin, daima bir râvînin vehim ve hatası neticesi meydana gelmesi

¹³⁹ İbn Manzûr, **Lisân**, XII, 644

¹⁴⁰ Aşikkutlu, **Hadiste Ricâl Tenkîdi**, s. 134

¹⁴¹ Babanzâde ve Miras, **Tecrîd**, I, 297; Erul, Bünyamin, "Vehim", **DİA**, İstanbul 2012, XLII, 616-617

¹⁴² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 92

¹⁴³ Babanzâde ve Miras, **Tecrîd**, I, 299

dolayısıyla, o râvî, bu vehim ve hatasından dolayı cerh edilir, muhalif olarak rivayet ettiği hadis de reddedilip zayıf sayılır.¹⁴⁴

Muhakkik ve münekkid hadis alimleri tarafından büyük bir titizlikle yapılan çok yönlü ve ayrıntılı değerlendirmeler neticesinde güvenilir râvîler ve güvenilir rivayetler tespit edilmiş, sika râvîlerin rivayetine aykırı olan hadisler, muhalefet sebeplerine göre tasnif edilmiş ve her duruma uygun farklı isim verilmiştir. Bu isimlendirmeleri şöyle sıralayabiliriz:¹⁴⁵

a. Muztarib:

İki hadis arasında, senedinde veya metninde aralarında cem‘ ve tercih yapılması mümkün olmayan bariz çelişki veya tutarsızlıkların bulunduğu hadise muztarib denir.¹⁴⁶ Muztarib hadis, zayıf hadisler arasında sayılır. Çünkü hadisteki tutarsızlık zabt yönünden hadisin zafiyetini hissettirir.¹⁴⁷

“Hz. Peygamber (s.a.v): *“Sizden biri namaz kıldığında önüne bir şey koysun, eğer bulamazsa bir odun parçası (Âsa) diksın, eğer onu da bulamazsa önüne çizgi çeksın”*¹⁴⁸ hadisi bu konuya misal olarak gösterilebilir. Bu hadisin senedindeki râvîlerde farklılıklar vardır. Senetteki râvîlerden İsmail b. Ümeyye’den sonra bir rivayette Ebû Amr b. Muhammed b. Hureys, başka bir rivayette Muhammed b. Amr b. Hureys başka bir rivayette Hureys b. Ammar gibi farklı farklı kişiler zikredilmiştir. Sehâvî (ö. 902/1497) İsmail b. Ümeyy’den sonra on farklı isimden bahseder¹⁴⁹. Râvîlerdeki bu ihtilaftan dolayı bu hadis muztarib sayılmıştır.¹⁵⁰

b. Maktûb:

Râvînin kasıtlı ya da kasıtsız bir şekilde hadisin senedindeki bazı isimlerin veya metnindeki bazı kelimelerin yerlerini değiştirmek suretiyle yaptığı muhalefete

¹⁴⁴ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 127

¹⁴⁵ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 208

¹⁴⁶ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, s. 291; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 208

¹⁴⁷ İbn Hacer, **Nüzhe**, s.95 dipnot 3; Ali el-Kârî, **Şerhu şerhi Nuhbe**, s. 481

¹⁴⁸ Ebu Davud, **Sünen**, Sütre 2, (689)

¹⁴⁹ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, s. 291

¹⁵⁰ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s. 193

kalb, bu hadis türüne de maktûb hadis denir.¹⁵¹ Maktûb hadis de reddedilmiş zayıf hadislerdendir.¹⁵²

Hadisin metninde yapılan bu tür bir değişikliğe “Arşın gölgesinde gölgelenen yedi sınıf”¹⁵³ hadisi misal olarak verilebilir. Bu hadisin birçok rivayetinde “Sağ elinin verdiği sol eli bilmeyen” şeklinde gelen ifade bazı rivayetlerde tam tersi bir surette “Sol elinin verdiği sağ eli bilmeyen” şeklindedir.¹⁵⁴

c. Müdrec:

Râvîlerden biri tarafından herhangi bir açıklama yapılmaksızın hadisin senedine veya metnine ilâve yapılmak suretiyle meydana gelen aykırılığa idrâc, bu tür hadise de müdrec denilir.¹⁵⁵ Râvînin kasıtlı bir şekilde senedde ve metinde olmayan şeyleri idrâc etmesi caiz görülmemiştir.¹⁵⁶

Ebû Hayseme Züheyr b. Muaviye'nin (ö. 173/789) Hasen b. el-Hurr'dan, onun da Kasım b. Muhaymira'dan, onun da Alkame'den (ö. 62/682), onun da Abdullah b. Mesud'dan (ö. 32/652) rivayet ettiği teşehhüd hadisinde¹⁵⁷, Abdullah b. Mesud (r.a), Allah Resulünün (s.a.v) kendisine öğrettiği “et-tehiyyatu” duasından bahseder. Bu duanın sonunda Hz. Peygamber (s.a.v): “*Bunları söylediğinde namazını tamamladın demektir*” demiştir. Abdullah b. Mesud bu hadisi naklederken “Kalkmak istersen kalkabilirsin oturmak istersen oturabilirsin” diyerek, Allah Rasûlü'nün (s.a.v) sözlerini açıklama sadedinde bir ilave yapmıştır. Hadisin râvîlerinden Ebû Hayseme bu sözü Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözü zannedip ref' ederek idracda bulunmuştur. Halbuki kendinden önceki râvîler bu ilavenin İbn Mesud'a (r.a) ait olduğunu ifade ederek rivayet etmişlerdir.¹⁵⁸

¹⁵¹ İtr, **Menhec**, s. 435

¹⁵² Kattan, **Mebahis**, s. 139

¹⁵³ Buhârî, **Sahih**, Ezan 36, (660); Müslim, **Sahih**, Zekât 30, (1031)

¹⁵⁴ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, s. 145

¹⁵⁵ Cezâirî, **Tevcihu'n-nazar**, I, 409; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 209

¹⁵⁶ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s. 200

¹⁵⁷ İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, **es-Sahih**, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, 2. Bsk., Beyrut 1993, V, 291 (1961)

¹⁵⁸ Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân, **et-Tebşıra ve't-tezkira (Elfiyyetü'l-İrâkî)**, thk. Abdullatîf Humeym, Mahir Yasin el-Fehl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut 2002, I, 295

d. Musahhaf

Râvîlerden biri tarafından, metnindeki ya da senedindeki bir kelimenin noktalarında değişiklik yapılan hadise musahhaf denir.¹⁵⁹ Râvînin tashîfte bulunmasının rivayetlerine tesiri, az veya çok tashîfte bulunmasına göre değerlendirilir. Eğer tashîfi az ise bu durum râvînin zabtını zedelemes. Eğer çok ise zabtını zedeler.¹⁶⁰

Ebû Bekir es-Sûlî (ö. 335/946), Ebû Eyyüb el-Ensâri'den (ö. 49/669) gelen “*Kim ramazan orucunu tutar şevvaden de altı gün eklerse*”¹⁶¹ hadisini rivayet ederken (سِتًّا) kelimesini (شَيْئًا) diye tashîf ederek rivayet etmiştir.¹⁶² Bu rivayet musahhaf hadise örnek olarak verilebilir.

e. Muharref:

Râvîlerden biri tarafından, metnindeki ya da senedindeki bir kelimenin şekli bozulmadan, hareketlerinde değişiklik yapılan hadise muharref denir.¹⁶³

Müslim'in (ö. 261/875) Cabir b. Abdullah (ö. 78/697) tarikiyle rivayet ettiği hadiste Cabir (r.a), Hendek savaşında Übey b. Ka'b'ın (ö. 33/654) kolundan ok yararı aldığını ve Allah Rasûlü'nün (s.a.v) Übey'in (r.a) kolunu dağladığını nakleder.¹⁶⁴ Hadisi rivayet eden râvîlerden bazıları (أَبِي) kelimesini (أَبِي) şeklinde tahrif ederek okumuşlardır.¹⁶⁵

f. Mezîd fi Muttasîlî'l-Esânîd:

Muttasîl bir isnadın ortasından yapılan râvî ilavesine mezîd fi muttasîlî'l-esânîd (muttasîl isnadlarında ekleme yapılmış hadisler) denir. Bu ziyadeyi yapmayan râvî yapana göre daha titiz ve dikkatli kabul edilir. Ancak ziyade

¹⁵⁹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 96

¹⁶⁰ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 228

¹⁶¹ San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, **el-Musannef**, thk. Habibur'r-Rahman el-Â'zamî, el-Meclisu'l-İlmî, 2. Bsk., Hindistan 1983, IV, 315 (7918)

¹⁶² Irâkî, **et-Tebşıra**, II, 102

¹⁶³ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 96

¹⁶⁴ Müslim, **Sahih**, Selam 26, (2207)

¹⁶⁵ Ali el-Kârî, **Şerhu şerhi Nuhbe**, s. 490

olmayan senedde sema‘a delalet eden herhangi bir tabir yoksa ziyadeli sened tercih edilir.¹⁶⁶

Cerir b. Hâzim’in İbn İshak’tan, onun da Zühri’den (ö. 124/742), onun da Ömer b. Abdülaziz’den (ö. 101/720), onun da Rebî’ b. Sebre’den, onun da babasından naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.v) Mekke’nin fethinde mut’a nikahını yasaklamıştır.¹⁶⁷ Tirmizî (ö. 279/892) rivayetin devamında diyor ki: “Muhammed’e (Hocası Buhârî’ye) bu hadisi sordum”, dedi ki: “Bu hadis hatalı bir hadistir. Doğrusu “Zühri’nin Rebî’ b. Sebre’den, onun da babasından” şeklinde olmasıdır. Ömer b. Abdülaziz bu rivayette yoktur. Bu hata Cerir b. Hâzim’den kaynaklanmıştır.¹⁶⁸

g. Şâz:

Râvîsinin zabtı ya da rivayetin geliş yollarının çokluğu sebebiyle daha üstün bir rivayete, muhalif rivayette bulunulursa, daha üstün olan rivayetin tercih edilmesi gerekir. Bu durumda kendinden daha güvenilir olan râvîlere muhalefet eden şahıs güvenilir bir râvî olsa da onun rivayetine şâz denilir.¹⁶⁹

Tirmizî’nin¹⁷⁰ ve İbn Mace’nin¹⁷¹ (ö. 273/887,) İbn Uyeyne (ö. 198/814) tarihiyle Amr b. Dînar’dan (ö. 126/744), onun da Avsece’den (ö. 80/699), onun da İbn Abbas’tan (ö. 68/687) rivayet ettiği hadise göre İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: “Bir adam Nebî (s.a.v) zamanında vefat etti ve azad ettiği kölesinden başka mirasçı bırakmadı. Allah Rasûlü de (s.a.v) ölen adamın mirasını azad ettiği kölesine verdi.” İbn Uyeyne bu hadisi İbn Abbas’a bağlarken, İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve başkalarına tâbî olmuştur. Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) ise bunlara muhalefet ederek İbn Abbas’ı zikretmeden rivayet etmiştir. Hammad b. Zeyd adâlet ve zabt sahibi bir râvî olmasına rağmen, Ebû Hâtim (ö. 277/890) sayılarının çokluğundan

¹⁶⁶ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 128

¹⁶⁷ Müslim, **Sahih**, Nikah 3, (1406)

¹⁶⁸ Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre b. Musa b. Dahhâk, **‘İlelü’t-Tirmizî el-kebîr**, thk. Subhî es-Semerrâi vd., Mektebetü’n-Nehdati’l-Arabiyye, 1. Bsk., Beyrut 1988, s. 162

¹⁶⁹ Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, s. 127

¹⁷⁰ Tirmizî, **Sünen**, Ferâiz 14, (2106)

¹⁷¹ İbn Mace, **Sünen**, Ferâiz 11, (2741)

dolayı İbn Uyeyne'nin rivayetini mahfûz kabul ederek Hammâd'ın rivayetini şâz saymıştır.¹⁷²

h. Münker:

Hadisin senedinde ya da metninde, zayıf râvînin güvenilir râvîye muhalif olarak rivayet ettiği hadise münker denilir.¹⁷³

Ebû Zür'a'ya (ö. 264/878), Hubeyyib b. Habib'in Ebû İshak'tan, onun da 'Ayzâr b. Hureys'ten, onun da İbn Abbas'tan (r.a), onun da Allah Rasûlü'nden (s.a.v) rivayet ettiği "*Kim namazı kılar, zekâtı verir, beyti hacceder, ramazan orucunu tutar ve misafîr ağırlarsa cennete girer*"¹⁷⁴ hadisi sorulduğunda bu hadisin münker olduğunu söylemiştir. Sebep olarak da hadisin merfu' değil, İbn Abbas'tan mevkuf bir rivayet olması gerektiğini söyler.¹⁷⁵

İbn Hacer ise Ebû Hâtim'in: "Bu münker bir rivayettir. Çünkü diğer güvenilir râvîler bu hadisi Ebû İshak'tan mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Ma'rûf olan da budur" dediğini nakleder.¹⁷⁶ Hadisin râvîlerinden Hubeyyib b. Habib'in zayıf bir râvî olması hasebiyle sika râvîlere muhalefetinden dolayı bu rivayet münker sayılmıştır.

1.2.2.2.5. Hafıza Bozukluğu (Sûu'l-Hıfz)

Râvînin zabtına zarar verip cerh edilmesine sebep olan kusurlardan biri de hafıza bozukluğudur. Sûu'l-hıfz, hadis ıstılahında; güvenilir olarak bilinen bir râvînin çeşitli sebeplerle akıl ve hafızasında meydana gelen değişiklikler neticesinde rivayetlerinde çokça hataya düşmesi halini ifade eder.¹⁷⁷ Hafıza

¹⁷² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 71-72

¹⁷³ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 92 dipnot 1; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 209

¹⁷⁴ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, el-**Mu'cemü'l-kebir**, thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Bsk., Kahire 1994, XII, 136 (12692); Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, **Şu'abu'l-îmân**, thk. Abdulalî Abdulhamid Hâmid, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Bsk., Riyad 2003, XII, 124, (9147)

¹⁷⁵ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî, el-**'İlel**, thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd vd., Matabi'u'l-Humeydî, 1. Bsk., ys 2006, V, 359

¹⁷⁶ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 73

¹⁷⁷ Aşikkutlu, **Hadiste Ricâl Tenkîdi**, s. 138

zayıflığı ve bozukluğu olan râvîye ise “Seyyiu’l-hıfz” denir.¹⁷⁸ İbn Hacer bu kavramı: “İsabet yönü hata yönüne ağır basmayan râvî” şeklinde tanımlar.¹⁷⁹

Râvîlerdeki hafıza bozukluğu, râvîde sürekli bulunan ve sonradan ortaya çıkan şekilde ikili bir taksimle incelenmiştir. Eksik işitme, yanlış duyma, iyi belleyememe, maksadı anlayamama, yanlış anlama, yanlış yorumlama, doğru ifade edememe gibi fizyolojik ve psikolojik bir sebeple süreklilik arz eden hafıza bozukluğuna sürekli hafıza zayıflığı denir.¹⁸⁰

Diğeri ise daha önce zabt sahibi bir râvî iken yaşlılıktan, gözlerini kaybetmekten, hadis naklettiği kitapların kaybolması ya da yanmasından kaynaklı sonradan ortaya çıkan hafıza bozukluğudur. Sonradan ortaya çıkan bu hafıza bozukluğuna, râvînin hadisleri karıştırması anlamında ihtilât, böyle olan râvîye de “Muhtelit” denir.¹⁸¹

Sû-i hıfzı kronik olan râvîlerin rivayeti ittifakla merduddur. Daha önce sika olduğu bilinip de sonradan hafıza bozukluğu yaşayan râvîlerin ise ihtilattan önceki rivayetleri makbul, ihtilattan sonrakiler ise merduddur. Râvînin ömrünün hangi döneminde rivayet ettiği bilinmiyorsa böyle bir rivayet hakkında hüküm vermeyip tevakkuf edilir.¹⁸²

Muhtelit râvîye, gözlerini kaybettikten sonra hadisleri karıştırmaya başlayan Musannef sahibi Abdurrezzak b. Hemmâm es-San’ânî (ö. 211/826-27) misal olarak gösterilebilir. Ahmed b. Hanbel onunla ilgili olarak: “Gözlerini kaybettikten sonra ondan işitilenler bir şey değildir. Kitaplarında olanlar ise sahihtir. Kitaplarında olmayanlarla ilgili olarak da ona telkinde bulunuluyordu, o da kabul ediyordu” demiştir.¹⁸³

Çalışmamızın bu aşamasına kadar makbul ve merdûd hadisler incelenmiştir. Merdûd hadisler incelenirken râvîdeki adâlet ve zabt kusurlarını ifade eden metâini

¹⁷⁸ İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, **Takribu’t-tehziib**, thk., Muhammed Avvame, Daru’r-Raşîd, 1. Bsk., Suriye 1986, s. 260; Aydınli, Abdullah, “Suû’l-Hıfz”, **DİA**, İstanbul 2009, XXXVII, 587-588

¹⁷⁹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 104

¹⁸⁰ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 199

¹⁸¹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 104

¹⁸² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 104-105; Babanzâde ve Miras, **Tecrîd**, I, 333

¹⁸³ İtr, **Menhec**, s. 135

'aşara çerçevesinde konu detaylandırılmıştır. Bu detaylandırmanın sebebi tezimizin asıl konusu olan "Telkin" kavramının zabt kusurlarından biri olan "Fartu'l-Gafle" başlığı altında incelenen konulardan biri olmasıdır. Telkin gibi detay ama bir o kadar da önemli bir konunun, çerçevesinin belirlenmesi için bu girişten sonra "Telkin" kavramı incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TELKİN KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE SEBEPLERİ

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.1. Sözlük Anlamıyla Telkin

Arap dilinde “Lekine” (لَقْن) kelimesi, bir ilmi veya bilgiyi almayı ve anlamayı ifade eder.¹⁸⁴ “Lekkane” (لَقْن) kelimesi ise anlaşılmayan bir şeyin birine anlatılması, belletilmesi, kavratılması anlamındadır. “Anlamadığım bir şeyi bana kavratı” anlamında bu kelime kullanılır.¹⁸⁵ Telkin (تَلْقِين) kelimesi ise lekkane fiilinin mastarıdır ve tefhim/anlatmak, kavratmak anlamındadır.¹⁸⁶ Bu anlama ve kavrama işi birinden işiterek olabileceği gibi yazılı bir yerden okuyarak da olabilir.¹⁸⁷

Hızlı anlayıp kavrayan çocuk anlamında (غلام لَقْن) tabiri kullanılır. Sahih-i Buhârî’de¹⁸⁸ uzunca zikredilen hicret hadisinde Hz. Âişe (ö. 58/678) kardeşi Abdullah b. Ebûbekir’den (ö. 11/632) bahsederken ¹⁸⁹(وَهُوَ شَابٌّ، تَقَفَّ لَقْنٌ) yani anlayışı yüksek, işittiğini güzelce anlayan delikanlı demiştir.¹⁹⁰ Telkin, tekrarlama için bir sözün muhataba söylenmesi anlamında da kullanılmıştır.¹⁹¹ Modern Arapçada, perdenin arkasından, repliğini unutan oyuncuya söyleyeceğini hatırlatma, sufle verme eylemi de “Telkin” kelimesiyle ifade edilir.¹⁹²

¹⁸⁴ Cevherî, **es-Sihâh**, VI, 2196; er-Razî, Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya el-Kazvîni, **Mu’cemu mekâyîsi’l-lüga**, thk., Abdusselam Muhammed Harun, Daru’l-Fikr, 1979, V, 260

¹⁸⁵ İbn Manzûr, **Lisân**, XIII, 390; Zebîdî, Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, **Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs**, Daru’l-Hidaye, ys., ts., XXXVI, 124

¹⁸⁶ Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu’l-muhît**, Muessesetu’r-Risale, Beyrut 2005, s. 1231; Zebîdî, **Tâcu’l-arûs**, XXXVI, 124

¹⁸⁷ Feyyûmî, Ebû’l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî, **el-Misbâhu’l-munîr fi garîbi’ş-şerhi’l-kebir**, el-Mektebetu’l-İlmiyye, Beyrut, ts, II, 558

¹⁸⁸ Buhârî, **Sahih**, Menakıbu’l-Ensar 44, (3905)

¹⁸⁹ Buhârî’nin sahihinde geçen ifade “وَ هُوَ غُلَامٌ شَابٌّ، تَقَفَّ لَقْنٌ” şeklindedir. Ancak Lisânü’l-Arab’ta bu hadis “غلام” ifadesi olmadan aktarılmıştır. Bkz: İbn Manzûr, **Lisân**, XIII, 390

¹⁹⁰ İbn Manzûr, **Lisân**, XIII, 390

¹⁹¹ Mustafa, İbrahim vd., **el-Mu’cemu’l-vasîf**, Daru’d-Da’ve, ys., ts., II, 835

¹⁹² Mustafa, İbrahim vd., **el-Mu’cemu’l-vasîf**, II, 835

el-Emîr es-San‘ânî ise (ö. 1182/1768) “Telkin” kelimesinin lügatte “Tefhim/anlatma, kavratma” manasında olduğunu, örfte ise; sözün, başkasına iletilmesi/aktarılması anlamında kullanıldığını söyler.¹⁹³

Telkin kelimesinin ıstılahî olarak açıklamasına geçmeden önce Kur’an-ı Kerim’de telkin ve türevi olan bir kelimenin geçmediğini söylemeliyiz. Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadislerinde ise telkin lafzının kullanıldığı ifadeler mevcuttur. Lügat olarak kelimenin genel kullanımı ve kullanım şekilleriyle ilgili Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadislerinden seçtiğimiz aşağıdaki rivayetleri göstermek uygun olacaktır.

2.1.2. Hadislerde Geçen Telkinle İlgili Lafızlar

1. Uzunca zikredilen ezan hadisinde, Müslümanların kendi aralarında namaza davetin nasıl olacağını müzakere ettikleri günlerde, ezanın sözlerini rüyada öğrenen Abdullah b. Zeyd el-Ensârî (ö. 32/653) mescide gelerek ezan okumuş ardından da kamet getirmiştir. Rasûlullah (s.a.v) rüyayı tasdik ederek bu sözleri Bilal’e (ö. 20/641) öğretmesini istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu hadiste ezanın sözlerinin Bilal’e (r.a) öğretilmesi için (لَقِّنَهَا بِأَلَا) (Bilal’e aktar) ifadesini kullanmıştır.¹⁹⁴ İmam Ahmed’in Müsned’inde geçen ifade ise (عَلَّمَهَا بِأَلَا) (Bilal’e öğret) şeklindedir.¹⁹⁵

2. Ebû Mahzûra (r.a), Rasûlullah’ın (s.a.v) kendisine ezanı on dokuz cümle, kameti ise on yedi cümle olarak öğrettiğini aktarmıştır.¹⁹⁶ Râvî burada öğretti/aktardı anlamında (لَقَّنَ) kelimesini kullanmıştır.

3. Bir rivayette Hz. Ali’nin (ö. 40/661) şöyle dediği geçmektedir: *“Rasûlullah (s.a.v) bir sıkıntı ve zorlukla karşılaştığımda şöyle söylememi öğretti”*

¹⁹³ el-Emîr es-San‘ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, **Tavdîhu’l-efkâr li-me’ânî tenkîhi’l-enzâr**, thk. Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 155

¹⁹⁴ Ebu Davud, **Sünen**, Salât 28, (507)

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **el-Müsned**, thk. Şuayb Arnavût vd., Müessesetü’r-Risâle, ys., 2001, XXXXVI, 437 (22124)

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXXV, 225 (27252)

diyerek Allah Rasûlü'nün (s.a.v) ona öğretmiş olduğu cümleleri sıralamıştır. Hz. Ali'nin burada kullandığı ifade (لَقِّنِي) kelimesidir.¹⁹⁷

4. Hz. Peygamber (s.a.v) kadınlarla bey'at ederken onlarla ne üzerine bey'at edeceğini açıklamış, onlar da başlarını öne eğerek sükût etmişlerdir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): *“Evet, gücümüz yettiği kadar diye söyleyin”* deyince kadınların hepsi böyle söyleyerek bey'at etmişlerdir. Hadisi rivayet eden hanım sahabi Âişe bint Kudâme (r.anhâ) diyor ki: Annem tekrar etmem için *“Kızım! Gücüm yettiğince de”* diyerek bana bu sözleri aktarıyordu. Âişe bint Kudâme'nin burada kullandığı kelime (تَلَقَّنِي) kelimesidir.¹⁹⁸

5. Cehennemden en son çıkacak ve Cennete en son girecek olan iki kişinin anlatıldığı hadiste şu ifadeler geçer: *“Allah azze ve celle o kuluna iste ve temenni et dedi. O kul da kendisinin bilmediği şeyleri Allah'ın (c.c) ona öğretmesiyle dünya günlerine denk üç gün boyunca isteyip temenni etti.”* Bu hadiste Allah'ın (c.c) o kuluna bilmediği şeyleri öğretmesi (وَيَلْقَنُهُ اللهُ) şeklinde ifade edilmiştir.¹⁹⁹

6. Ebû Said el-Hudrî'nin (ö. 74/693) rivayetine göre Rasûlullah (s.a.v): *“Ölüm döşeğinde olanlarınıza lailahe illallah'ı hatırlatınız”* buyurmuştur. Hz. Peygamberin (s.a.v) burada kullandığı ifade (لَقِّنُوا) ifadesidir.²⁰⁰ Nevevî bu hadisin şerhinde şunları söyler: *“Ölülerinize lailahe illallahı telkin ediniz ifadesinde kastedilen, ölüm döşeğinde olan kişidir. Bundan maksat ölmek üzere olan kişiye lailahe illallah sözünü hatırlatın ki, son sözü bu olsun demektir.”*²⁰¹

2.1.3. Hadis Usûlünde Telkin

İstilahî olarak telkin kelimesinin kullanımını ilk asırlara kadar dayanır. Ancak ilk dönem hadis alimleri telkin kelimesinin ıstilahî olarak açık bir tarifini yapmadan, râvîlerin telkine maruz kalıp kabul etmeleri ya da reddetmeleriyle ilgili olan rivayetleri serdetmişler, âdeta râvîlerin telkinle ilgili durumlarını örnekleyen rivayetler zikrederek telkini tanımlama yoluna gitmişlerdir.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 130 (726)

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXXIV 618 (27062)

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XVIII 207 (11667)

²⁰⁰ Müslim, **Sahih**, Cenaiz 1, (916)

²⁰¹ Nevevî, **Minhâc**, VI, 219

Hadis usûlüne dair ilk eseri yazdığı bilinen Râmhürmüzî “*el-Muhaddissü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*” isimli kitabında telkinle ilgili bir bölüm açmış ancak telkinin herhangi bir tarifini yapmadan konuyla ilgili olduğunu düşündüğü iki rivayeti aktarmakla iktifa etmiştir.²⁰²

Hatîb el-Bağdâdî ise “Telkini Kabul Etmesiyle Bilinen Râvînin Hadislerinin Reddi” babında konuyla ilgili on tane rivayet aktarmış ancak telkinle ilgili bir tarif yapmamıştır.²⁰³

Mecdüddîn İbnü'l-Esîr ise “*Câmi'u'l-usûl li-ehâdîsi'r-Rasûl*” adlı eserinde Süveyd b. Saîd'den (ö. 240/869) bahsederken ömrünün sonlarında gözlerini kaybedip telkini kabul ettiğinden söz eder ancak telkinle ilgili herhangi bir tarif yapmaz.²⁰⁴

İbnü's-Salâh ise; “Rivayeti Kabul Edilen ve Reddedilen Râvînin Vasıfları” başlığı altında, telkinin kabulüyle tanınan râvînin rivayetlerinin kabul edilmeyeceğinden bahseder ancak telkinle ilgili herhangi bir tanımlama yapmaz.²⁰⁵

Nevevî ise İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini ihtisar ederek kaleme aldığı eseri *et-Takrîb*'de telkinle ilgili İbnü's-Salâh'ın sözlerini aktarır ancak telkinle ilgili bir tarif yapmaz.²⁰⁶

Bu müelliflerden başka hadis usûlü ile ilgili konuları ihtiva etmesinden dolayı mütekaddimûn dönemi hadis usûlü eserlerinden sayılan Şafîi'nin *er-Risale*²⁰⁷ isimli eserinde, yine mütekaddimûn dönemi hadis usûlü eserlerinden el-Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*²⁰⁸ isimli eserinde, müteahhirûn

²⁰² Râmhürmüzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdîrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî el-Fârisî, **el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î**, thk. Muhammed b. 'Accâc el-Hatîb, Daru'l-Fikr, 3. Bsk., Beyrut 1984, s. 604

²⁰³ Hatîb, **Kifâye**, s. 149

²⁰⁴ İbnü'l-Esîr, **Câmiu'l-usûl**, XII, 479

²⁰⁵ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadîs**, s. 119

²⁰⁶ Nevevî, **et-Takrîb**, s. 52

²⁰⁷ Şafîi, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafîi, **er-Risâle**, thk., Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, 1. Bsk., Mısır 1940

²⁰⁸ Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, **Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs**, thk., es-Seyyid Mu'zam Hüseyin, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut 1977

dönemi hadis usûlü eserlerinden Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-İlmâ*²⁰⁹ isimli eserinde de telkinle ilgili herhangi bir ifadeye rastlanmaz.

Bu bölümde telkini ilk tarif eden alimden günümüze kadar tarif eden alimlerin görüşleri sıralı bir şekilde aktarılacak ve tarifleri değerlendirilip telkinle ilgili bir tarif tercih edilecektir.

Telkinle ilgili ilk tarifin kendisine dayandırıldığı²¹⁰ İbn Hazm (ö. 456/1064) telkini şöyle tarif eder: “Birinin bir râvîye filanca sana şu hadisi tahdîs etti diyerek işitmediği bir hadisi ona aktarması, o râvînin de bunu kabul etmesidir.”²¹¹

İrakî (ö. 806/1404): “Râvînin kendisine aktarılan şeyi kendi hadisi olup olmadığını bilmeden tahdîs etmesidir.”²¹²

İbn Hacer: “Öğrencinin hocasına “Falanca bize şöyle tahdîs etti de!” demesi üzerine üstadın kendi hadisi olup olmadığını bilmeden ve öğrencisinin adâlet durumunu gözetmeden sunulan hadisi tahdîs etmesidir.”²¹³

Sehâvî: “Râvîye, senedi ve metni söylenen hadisi (kendi rivayeti olup olmadığını bilmeden) râvînin alelacele tahdîs etmesidir.”²¹⁴

Süyûtî (ö. 911/1505): “Kendi hadisi olup olmadığını bilmeden telkin edilen şeyi tahdîs etmesidir.”²¹⁵

Muasır alimlerden Nureddin İtr (ö. 1442/2020) ise telkini şöyle tarif eder: “Râvîye kendi rivayetlerinden olmayan bir hadis sunulur ve bu senin rivayetinin denilir. Râvî de uyanık olmayıp gafil olduğundan temyiz edemeyip kabul eder.”²¹⁶

Telkinle ilgili müstakil ve en hacimli çalışmayı ortaya koyan muasır alimlerden Muhammed b. Abdullah Hayyânî ise telkini şöyle tarif eder: “Râvînin

²⁰⁹ Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, thk., es-Seyyid Muhammed Ahmed Sakr, Daru't-Türâs, 1. Bsk., Kahire 1970

²¹⁰ Bahr Avenceko Behrum b. Fügayran, *et-Telkîn ve eseruhu fi'r-ruvat ve merviyatihim*, Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ürdün 2001, s. 3

²¹¹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Afak el-Cedide, Beyrut, ts, I, 142

²¹² İrakî, *et-Tebşira*, I, 366

²¹³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 138

²¹⁴ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, II, 106

²¹⁵ Süyûtî, *Tedrîb*, I, 401

²¹⁶ İtr, *Menhec*, s. 86

ister kendi hadisi olsun ister başkasının hadisi ister gafil olsun ister uyanık, kendisine arz edilen, okunan, kitabına sokuşturulan, sorulan, tashih etmesi için sunulan, ağır işiten ve âma biri ise ezberletmek için aktarılan rivayetleri tahdîs ederek kabul etmesidir.²¹⁷

Türkçe yapılan çalışmalarda ise Talat Koçyiğit (ö. 2011) telkini şöyle tarif eder: “Hadislerini hıfz etmeyen ve ne rivayet ettiğini bilmeyen kimseye “Bu senin fulândan rivayet ettiğin hadistir” denildiğinde, o kimsenin “haddesini fulânun” diyerek hadis rivayet etmesidir ki, bu haliyle o kimse telkini kabul etmiş ve aslında işitmediği bir hadisi işitmiş gibi benimsemiş olur.”²¹⁸

Mücteba Uğur (1426/2005) ise: “Hadis usûlünde telkin, bir muhaddise tesir ederek bir hadisin kendi rivayeti olduğuna inandırarak onu gerçekte rivayet edip etmediğini bilmeden rivayet etmesini sağlamaktır.”²¹⁹

Abdullah Aydınli ise; Telkin kabul etmek (قبول التلقين) başlığı altında şunları söyler: “Râvînin, kendisine söylenen yanlış bir rivayeti doğru zannedip onaylaması, kitabında olmayan bir hadis için; “Bu senin rivayet ettiğin bir hadismiştir?” dendiğinde, o hadisin kendi rivayetleri arasında olup olmadığını fark etmeksizin “Evet” deyip kabul etmesidir.”²²⁰

TDV İslam Ansiklopedisi’nde telkin maddesini kaleme alan Emin Aşıkutlu ise: “Bir râvînin hâfıza bozukluğu, dalgınlık veya gevşekliğinden (gaflet) yararlanarak sened veya metin yönünden kendisiyle ilgisi olmayan bir hadisi, “Bu hadisi sen rivayet ettin” gibi sözlerle kabullenmesini sağlamak.”²²¹

Telkin ve zabt ilişkisini ele aldığı makalesinde Mustafa Öztürk ise telkini şöyle tarif eder: “Hadis usulü ıstılahında bir râviye/muhaddise, sened veya metin yönünden kendisine ait olmayan hadisi, bizatihi kendisininmiş hissi vererek ona ait olduğuna inandırma faaliyetidir.”²²²

²¹⁷ Hayyânî, Muhammed b. Abdullah el-Halebî, **et-Telkîn ‘inde’l-muhaddisîn hakikatuhu ve zavâbituhu**, ys, 2019, s. 13

²¹⁸ Koçyiğit, Talât, **Hadis İstılahları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., 2. Bsk., Ankara 1985, s. 440

²¹⁹ Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, TDV yay., Ankara 1992, s. 402

²²⁰ Aydınli, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, s. 344

²²¹ Aşıkutlu, Emin, “Telkin”, **DİA**, İstanbul 2011, XL, s. 406

²²² Öztürk, Mustafa, “*Hadis Rivâyetinde Telkin Zabıt İlişkisi ve Telkin Yoluyla Yapılan Tahrifler*” **Marife**, Yaz 2013, s. 109

Halil İbrahim Kutlay ise “*Hadiste sened tenkidi*” adlı kitabında telkini şöyle tarif eder: “Bir muhaddisin zaafından yararlanarak onu tesir altında bırakıp kendi rivayeti olmayan bir hadisin kendi rivayeti olduğuna inandırarak onu gerçekte rivayet edip etmediğini bilmeden rivayet etmesini sağlamaya telkin (تلقين) adı verilmiştir.”²²³

Yapılan telkin tariflerini değerlendirirken kadîm tarifler ile muasır tarifleri ayrı ayrı değerlendirmek bizi daha net bir sonuca götürecektir. Telkinle ilgili tariflerini aktardığımız İbn Hazm, Irâkî, İbn Hacer, Sehâvî ve Süyûtî, benzer tarifleri yaparken, telkinin râvîye kendi hadisi olmayan bir rivayetin sunulması ve râvînin de sunulan bu rivayeti kendi rivayeti olup olmadığını bilmeden kabul edip tahdîs etmesi olduğu noktasında birleşmektedirler.

Bu tarifler arasında; İbn Hacer’in tarifindeki “Kendisine hadis telkin eden öğrencisinin adâlet durumunu gözetmemesi” ilavesi dikkat çekmektedir. İbn Hazm’ın tarifinde “Falanca sana şu hadisi tahdîs etti” ifadesi, İbn Hacer’in tarifinde “Fılanca bize şöyle tahdîs etti de!” şeklinde farklı ifade edilmiştir.

Muasır tariflerden Nureddin İtr’in tarifi büyük oranda kadîm tariflere benzemektedir. Ancak kadîm tariflerden farklı olarak râvînin uyanık olmayıp gâfil olmasından dolayı sunulan rivayetleri temyiz edemeyip kabul etmesini ilave eder.

Telkin tarifleri içerisinde en dikkat çekici tarif Hayyânî’nin tarifidir. Müsbet ya da menfî, râvîye sunulan bütün rivayetleri telkin kapsamında değerlendiren Hayyânî bu tarifte bütün telkin çeşitlerini tanımın içerisine dahil etmek istemiştir. Nitekim tarifinin akabinde, telkini makbul telkin ve merdud telkin olmak üzere ikiye ayırarak inceler ki bu daha önce yapılmamış bir taksimdir.²²⁴

Türkçe tariflerde ise Mücteba Uğur’un kullandığı “Bir muhaddise tesir ederek bir hadisin kendi rivayeti olduğuna inandırarak”²²⁵ ifadesi, daha önce kullanılmamış ancak telkin kavramını ifade eden önemli bir ayrıntıdır. Bu ilaveyi daha sonraki tariflerde Öztürk²²⁶ ve Kutlay da²²⁷ kullanır.

²²³ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 193

²²⁴ Hayyânî, **et-Telkîn ‘inde’l-muhaddisîn**, s. 15

²²⁵ Uğur, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, s. 402

²²⁶ Öztürk, Mustafa, “*Hadis Rivâyetinde Telkin Zabıt İlişkisi*” s. 109

²²⁷ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 193

Telkin tarifinde dikkat çekilmesi gereken bir husus da kadîm tariflerin tamamında, muasır tariflerin ise bir kısmında telkinin tarifi yapılırken “Telkin” ile “Telkini kabul etmek” bir tanım içerisinde zikredilmiştir. Oysa telkin ile telkini kabul etmek arasında fark vardır. Bu fark Türkçe yapılan tariflerde daha net ortaya konulmuştur. Uğur, Aşıkkutlu, Öztürk ve Kutlay bu farkı izhar edip telkin eylemini tarif ederken, Aydınli ise “Telkini kabul etmeyi” tarif etmiştir.

Bütün bu değerlendirmeler dikkate alındığında iki ayrı tarif yapmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Yapılan tarifler göz önüne alındığında telkin şöyle tanımlanabilir: Râvînin aşırı gafletinden ya da hafızasının zayıflamasından yararlanarak kendisine ait olmayan bazı rivayetlerin kendi hadisiymiş gibi râvîye sunulmasına Hadis usûlünde “Telkin” denilmektedir.

Telkini kabul etmek ise; râvîye sunulan kendi hadisi olmayan rivayetlerin râvî tarafından temyiz edilemeyip olduğu gibi kabul edilip tahdîs edilmesidir.

2.1.4. Fıkıhta Telkin

Fıkıhta telkin iki yerde karşımıza çıkmaktadır. İlki had cezası gerektirecek bir suç işlediğini ikrar eden kişiye hâkimin telkinde bulunmasıdır. Mesela hırsızlık yapan birine hâkimin, bütün şüpheleri ortadan kaldırmak için “Hırsızlık yaptığını sanmıyorum” ya da zina eden kişiye “Öpmüşsündür”, “Dokunmuşsundur” gibi ifadeler yöneltmesidir.²²⁸ Hz. Peygamber’den (s.a.v) rivayet edilen bir hadise göre, kendisine hırsızlık yaptığı iddiasıyla getirilen birine Hz. Peygamber (ﷺ) (*إِخْلَاكٌ سَرَفٌ*) “Hırsızlık yaptığını sanmıyorum” diyerek telkinde bulunmuştur.²²⁹ Aynı şekilde zina yaptığını itiraf eden Mâiz b. Malik (r.a) hadisinde de Rasûlullah (s.a.v): “*Öpmüşsündür, dokunmuşsundur, bakmışsındır*” gibi ifadelerle Mâiz’e telkinde bulunmuştur.²³⁰

Devlet başkanının (hâkimin) ikrarda bulunan kişiye, telkinde bulunmasıyla ilgili Kâsânî (ö. 587/1191) şunları söyler: “Devlet başkanının (hâkim), zina yaptığını ikrar eden kişiyi ikrarından vazgeçirmek için ona “Dokunmuşsundur” ya

²²⁸ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed, **Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fi tertîbi’s-şerâ’i’**, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Bsk., y.y 1986, VII, 233; Mavsîlî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtiyâr li-ta’fîli’l-Muhtâr**, Matbaatu’l-Halebi, Beyrut 1937, IV, 83

²²⁹ Ebu Davud, **Sünen**, Hudûd 8, (4380) | İbn Mace, **Sünen**, Hudûd 29 (2597)

²³⁰ Buhârî, **Sahih**, Hudûd 29, (6824); Müslim, **Sahih**, Hudûd 5, (1692)

da “Öpmüşsündür” gibi ifadelerle, hırsızlık yapan kişiye de “Hırsızlık yaptın mı?” gibi ifadelerle telkinde bulunması müstahabdır. İkrarda bulunanı vazgeçirme ihtimali olmasaydı telkinde bulunmanın manası da olmazdı. Allah Rasûlü’nün (s.a.v) telkinde bulunması had cezasını savuşturmak içindir. Nitekim kendisi de: “*Hadleri şüpheler sebebiyle savuşturun*” ve “*Gücünüz yettiğince hadleri savuşturun*”²³¹ buyurmuştur.²³²

Telkinin fıkhıta kullanıldığı ikinci yer ise ölüye yapılan telkindir. Hz. Peygamber (s.a.v): “*Ölülerinize lailahe illallah’ı telkin ediniz*” buyurmuştur.²³³

Bu hadisteki ifadeyi hakiki manasıyla ele alan alimler, ruhun tesliminden ve ölen kişinin kefenlenip defnedilmesinden sonra yapılan telkini anlamışlardır. Bu da kişi ölüp defnedildikten sonra kendisine “Ey falan oğlu falan, Allah’tan başka ilah yoktur Muhammed Allah’ın Resulüdür şهادetiyle üzerinde bulunduğun dinini hatırla, cennet haktır cehennem haktır, yeniden dirilme haktır, şüphesiz ki kıyamet kopacaktır” gibi sözlerle yapılan telkindir.²³⁴

Yukarıdaki hadisi mecazî manasıyla ele alan alimler ise buradaki telkinden, ölmek üzere olan kişiye yapılacak telkini anlamışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v)’in; “*Son sözü lailahe illallah olan kişi cennete girer*”²³⁵ hadisi gereğince ölmek üzere olan kişiye kelime-i tevhidi hatırlatmak gerekir. Şeytan, son anında ölmek üzere olan kişinin itikadını bozmak istemektedir, bu sebeple bir uyarıcıya ihtiyaç vardır.²³⁶

²³¹ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, **el-Kitabu’l-musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr**, thk., Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1988, 1. Bsk., V, 511

²³² Kâsânî, **Bedâ’i’u’s-sanâ’i’**, VII, 233

²³³ Müslim, **Sahih**, Cenaiz 1, (916)

²³⁴ İbn Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, **Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr**, Daru’l-Fikr, 2. Bsk., Beyrut 1992, II, 191

²³⁵ Ebu Davud, Sünen, Cenaiz 20, (3116)

²³⁶ Zeyla’î, Fahrüddin Osman b. Ali el-Hanefî, **Tebyînu’l-hakâik şerh Kenzi’d-dekâik**, Matbaatu’l-Bulâk, 1. Bsk, Kahire, 1895, I, 234

2.2. TELKİN ÇEŞİTLERİ

Hadis ilminde telkin, sözle ve yazıyla olmak üzere iki çeşittir.²³⁷

2.2.1. Sözle Telkin

Muhaddise sözlü bir şekilde yapılan telkin, muhaddisin kendisine telkin edilen rivayeti kendi hadisi olup olmadığını bilmeden, olduğu gibi alıp rivayet etmesidir.

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) *Mevzuât*'ında, hadislerinde uydurma, yalan ve kalb olan râvîleri beş kısma ayırır. Dördüncü kısım ile ilgili şunları söyler: “Bu kısım kendilerinde uyanıklığın da gafletin de görüldüğü kişilerdir. Bunlar da kendi içinde gruplandırılır. Bunlardan bir grup telkine uğrayıp telkini kabul edenlerdir. Bunlara şunu söyle denir, onlar da hemen söyleyiverir.”²³⁸

Sözle telkine aşağıdaki rivayetler örnek olarak verilebilir:

a. Ebû Muhammed Atâ b. Aclân el-‘Attâr el-Hanefî el-Basrî (ö. 148/774): Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as'ın (ö. 275/889) bu râvî hakkında şöyle dediğini aktarmaktadır: “Atâ b. Aclân Basralı'dır. Kendisine attâr Atâ da denilir. O bir değer ifade etmez. Ebû Mu'aviye (Muhammed b. Hâzim) onunla ilgili şöyle der: Atâ'ya benim hadislerimden yazdılar ve dediler ki “Muhammed b. Hâzim bana tahdis etti de” o da dedi ki: “Muhammed b. Hâzim bana tahdis etti.” Ben de dedim ki: “Ey Allah düşmanı!.. Muhammed b. Hâzim benim. Ben sana hiçbir şey tahdîs etmedim.”²³⁹

Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813), Ebû Gusn Düceyn b. Sâbit'ten bahsederken Atâ b. Aclân'ın Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 101/720) azatlısı Eslem'den rivayette bulunduğunu, ömrünün sonlarına doğru kendisine Ömer b. Hattâb'ın azatlısı diye telkin yapıldığında da hemen kabul edip Ömer b. Hattâb'ın azatlısı

²³⁷ Abdülğani, İman Ali, “*et-Telkîn fi rivayeti'l-ehâdis*”, **Mecelletü's-şer'î'a ve'd-dirâsati'l-islâmiyye**, sy. 66, Kuveyt, 2006, s. 26; Cezûlî, Muhammed b. Ali el-Yûlû, “*et-Telkîn ve eseruhu fi ted'îfi'r-ruvât*”, er-Rabitâtü'l-Muhammediyye li'l-Ulemâ, Fas, <https://www.arrabita.ma/blog/katib/> (Erişim 01.04.2021)

²³⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, **el-Mevdû'ât**, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 1. Bsk., el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966, I, 36

²³⁹ Hatîb, **Kifâye**, s. 149

dediğini aktarır.²⁴⁰ Başka bir rivayette de Abdurrahman b. Mehdî; bir defasında Düceyn b. Sabit'in kendilerine “Ömer b. Abdülaziz'in azatlısı Eslem tahdis etti” diye bir rivayette bulunduğunu, kendilerinin de ona Eslem'in Allah Rasûlü'nü (s.a.v) görmediğini söylediklerini nakleder. Abdurrahman b. Mehdi devamında diyor ki: Ona karşı telkine devam edilince “Eslem, Ömer b. Hattab'ın azatlısıdır” demeye başladı.²⁴¹

b. Musa b. Dînâr el-Mekkî: Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) anlatıyor: Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810) ile birlikte Mekkeli bir şeyhin yanındaydım. Bir de gördük ki Ebû Şeyh Cariye b. Haram bu şeyhten hadis yazıyor. Hafs b. Gıyâs bu şeyhe rivayetleri sıralayarak şöyle dedi: “Âişe bint Talha sana Hz. Âişe'den şöyle söyle tahdis etti.” Şeyh: Âişe bint Talha bana Hz. Âişe'den şunları şunları tahdis etti dedi. Hafs: “Kasım b. Muhammed sana Hz. Âişe'den benzerini tahdis etti.” Şeyh: “Kasım b. Muhammed, Hz. Âişe'den bana benzerini tahdis etti” dedi. Hafs: “Said b. Cübeyr sana İbn Abbas'tan (r.a) benzerini tahdis etti.” Şeyh “Said b. Cübeyr bana İbn Abbas'tan benzerini tahdis etti” dedi. Bu konuşmanın üzerine Hafs, Cariye'nin elindeki levhalara vurdu ve bütün yazılanları sildi. Cariye, Hafs'a (bu şeyhe olan güveninden ve nadir rivayetleri yazdığı düşüncesiyle) “beni kıskanıyorsun” deyince, Hafs: “Hayır! Lakin bu adam yalan söylüyor” diye cevap verdi.²⁴²

2.2.2. Yazıyla Telkin

Muhaddise, kendi hadisi olmayan bir rivayeti yazılı bir şekilde sunup, kendi hadisi gibi rivayet etmesini sağlamaya “Yazıyla telkin” denilir.²⁴³ Bu bazen râvînin kendi kitabına sokuşturulan bir rivayetle olabileceği gibi bazen de bağımsız bir

²⁴⁰ Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, **ed-Du'afâu'l-kebîr**, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî, 1. Bsk., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, II, 45

²⁴¹ Ukaylî, **Du'afâ**, II, 45

²⁴² İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî **el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl**, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, 1. Bsk., Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 433-434

²⁴³ Ubeyd, Muhammed b. Abdulkerim, “*et-Telkîn ve eseruhu fi'r-rivayeti 'inde'l-muhaddisîn*”, **Mecelletü Camiati Ümmi'l-Kura li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti'l-Muhakkeme**, sy. 12, Mekke, 1998, s. 31; Matrûz, 'Aliye Süleymân Se'id, “*et-Telkîn inde'l-muhaddisîn*”, Thakafamag, (Erişim 31.03.2021)

cüzün gösterilmesi şeklinde de olabilir. Yazıyla telkini aşağıdaki rivayetlerle örneklendirebiliriz.

a. Ebû Abdurrahman Abdullah b. Lehî’ a b. ‘Ukbe el-Hadramî el-Mısırî (ö. 174/790): Yahya b. Hassân anlatıyor: Bir grup yanlarında İbn Lehî’a’dan işittiklerini söyledikleri bir cüzle geldiler. Cüz’ü aldım baktım ki İbn Lehî’a’nın rivayet ettiği tek bir hadis yok. Kalktım İbn Lehî’a’nın yanına gidip oturdum ve: “Bu kitapta rivayet ettiğin hadisler senin kitabında olmayan ve senin bile işitmediğin rivayetler” dedim. Dedi ki: “Ne yapayım, bana bir kitap getiriyorlar ve bunlar senin hadislerin diyorlar ben de onlara tahdîs ediyorum.”²⁴⁴

b. Yezîd b. Harun anlatıyor: Vâsıt’ta Enes b. Mâlik’ten (ö. 93/711) tek bir hadis rivayet eden bir şeyh vardı. Bazı hadis ehli çarşıdan bir kitap alarak bu şeyhi oyuna getirdiler. Bu kitabın başında “Bize Şerîk (ö. 177/794) tahdîs etti” yazıyordu. Sonunda da Şerîk’in arkadaşları A’miş (ö. 148/765), Mansur ve diğerleri yazıyordu. Bu şeyh “Bize Mansur tahdîs etti, bize A’miş tahdîs etti” demeye başladı. Şeyhe, “Onlarla nerede karşılaştım?” diye soruldu. Şeyh kitabı eline aldı. Ona denildi ki: “Şerîk’ten işittin galiba.” Şeyh dedi ki: “Size doğruyu söylüyorum Şerîk kanalıyla Enes b. Malik’ten işittim.”²⁴⁵

c. Ebû Muhammed Süfyân b. Vekî’ b. Cerrâh er-Ruâsî el-Kufî (ö. 247/876): İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) babası Ebû Hâtim’den şöyle naklediyor: Kûfe’ye girdim. Hadis ehli bana geldiler. Süfyân b. Vekî’in kâtibini eleştiriyorlardı. Dediler ki: “Şeyhimizi de oğlunu da kötülüğe sevkettin (Gözümüzden düşürdün).” Ebû Hâtim diyor ki: Vazgeçmesi için kâtibinin sokuşturduğu hadisleri Süfyân’a gönderdim. Hiçbirinden vazgeçmedi. Ben de onu terkettim.²⁴⁶

İbn Hibbân Süfyân b. Vekî’ hakkında şunları söylüyor: “Doğru sözlü ve faziletli bir şeyhti. Ancak kendisine güvendiği, kitaplarına hadis sokuşturan kötü bir yazıcıyla imtihan oldu. Kendisine okunan yanlışları aynen kabul ediyordu. Bu durum haber verilmesine rağmen vazgeçmedi. Bu ısrarından dolayı terke müstahak oldu.”²⁴⁷

²⁴⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 13

²⁴⁵ Hatîb, **Kifâye**, s. 150

²⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, **‘İlel**, I, 135; Hatîb, **Kifâye**, s. 150

²⁴⁷ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 359

2.3. TELKİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Ashâb-ı Kirâm hadislerin korunması ve doğru aktarılması konusunda azami gayret göstermişlerdir. Bu hassasiyeti gösterenlerin başında Hz. Ebû Bekir es-Sıddık (ö. 13/634) ve Hz. Ömer b. Hattab (r.a) gelmektedir. Onlar bu hassasiyeti hem kendi arkadaşlarına hem de kendilerinden sonra gelecek nesillere örnek teşkil etmesi için göstermişlerdir. Hz. Ebû Bekir (r.a) ve Hz. Ömer'in (r.a) ilk defa işittikleri bir rivayetle ilgili şahit soruşturmaları meşhurdur.

“Ninenin mirastaki hissesi” hadisi diye bilinen rivayette Hz. Ebû Bekir (r.a) kendisine miras hissesi için gelen kadına; “*Senin için Allah'ın kitabında bir hak bulamıyorum. Rasûlullah'ın da (s.a.v) böyle bir şeye hükmettiğini işitmedim. İnsanlara bunu soracağım*” demesi üzerine Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670), Allah Rasûlü'nün (s.a.v) nineye altıda bir hisse verdiğiine şahit olduğunu söylemiştir. Hz. Ebû Bekir (ra) bunu senden başka işiten var mı? diye sorunca Muhammed b. Mesleme de (ö. 43/663) ona şahitlik etmiştir.²⁴⁸

Hz. Ömer'in de (r.a) kapının üç defadan fazla çalınmamasıyla ilgili hadisi aktaran Ebû Musa el-Eş'arî'den (ö. 42/662-63) aynı şekilde şahit istediği bilinmektedir.²⁴⁹

İbn Abbas da (r.a) hadislerin muhafazasıyla ilgili olarak şunları söyler: “Hadisi kendi aranızda müzakere edin ki, sizden kaçıp gitmesin. Hadisler Kur'an gibi değildir. Kur'an bir araya getirilmiş ve korunmuştur. Eğer hadisleri kendi aranızda müzakere etmezseniz kaybolup gider. Sizden biri dün hadis tahdîs ettim, bugün tahdîs etmeyeceğim demesin. Dün de bugün de yarın da hadis tahdîs et.”²⁵⁰

Ashâbın yeni işittikleri bir hadisle ilgili şahit istemeleri ve İbn Abbas'ın (r.a) çokça müzakereyi tavsiye etmesinin yanında, ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağımız sınama/deneme kastıyla telkinin ilk örneklerini de sahabe arasında görmekteyiz. Her ne kadar teknik olarak telkin lafzı sahabe arasında

²⁴⁸ İbn Mace, **Sünen**, Ferâiz 4, (2724); Ebu Davud, **Sünen**, Ferâiz 5, (2894); Tirmizî, **Sünen**, Ferâiz 10, (2100)

²⁴⁹ Müslim, **Sahih**, Edeb 7, (2153); Tirmizî, **Sünen**, İsti'zân 3, (2690)

²⁵⁰ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, **el-Müsned (Sünen)**, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Daru'l-Muğnî, 1. Bsk., Suudi Arabistan, 2000, I, 479; Hatib, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadî, **Şerafu ashâbi'l-hadîs**, thk. Mehmet Said Hatiboğlu, Daru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1. Bsk. Ankara, ts, s. 94

kullanılmamış olsa da hadisi rivayet eden râvînin zabtı test edilmiştir. Hz. Âişe'nin Abdullah b. Amr b. Âs'ın (ö. 65/684) zabtını sınaması buna misal olarak gösterilebilir.

Buhârî'nin *Sahih*'inde tahrîc ettiği bir hadiste; 'Urve (ö. 94/713) şöyle diyor: "Abdullah b. Amr (r.a) hacca giderken yanımıza uğradı. Onu şöyle derken işittim. Ben Nebî'i (s.a.v) şöyle derken işittim: *"Allah size ilmi verdikten sonra, zorla sizden çekip almaz. Lakin alimlerin ruhlarını kabzetmek suretiyle ilmi aranızdan çekip alır. Geride çok cahil insanlar kalır. Bunlara fetva sorulur kendi görüşlerince cevap verirler. Hem halkı saptırırlar hem de kendileri saparlar."* Urve şöyle dedi: Ben bu hadisi Peygamberin zevcesi Hz. Âişe'ye tahdis ettim. Bir sonraki sene Abdullah b. Amr (r.a) tekrar hac için geldi. Hz. Âişe bana dedi ki: "Ey kız kardeşimin oğlu, Abdullah'a git ve geçen sene tahdîs ettiği hadisi benim için kesinleştir (فَاسْتَنْبِثْ لِي)." Urve diyor ki: Abdullah b. Amr'ın yanına gidip sordum. Bana geçen sene rivayet ettiği hadisi aynı şekilde tahdîs etti. Hz. Âişe'nin yanına gelip haber verdim. Şaşırarak şöyle dedi: "Vallahi delikanlı gerçekten iyi ezberlemiş."²⁵¹

Hz. Âişe'nin bu rivayette 'Urve'ye (فَاسْتَنْبِثْ لِي) benim için kesinleştir/sağlamlaştır diyerek bir sonraki sene tesebbüt istemesi Abdullah b. Amr'ın (r.a) zabtını test ettiğini gösterir.²⁵²

Aynı şekilde emirlerden biri hadis tahdîs etmesi için Ebû Hureyre'yi (ö. 58/678) davet eder. Emir, Ebû Hureyre'nin (r.a) göremeyeceği bir yere kâtibini yerleştirir. Ebû Hureyre hadisleri tahdîs etmeye başlar, kâtip de rivayet edilen hadisleri yazar. Bir sonraki sene emir tekrar Ebû Hureyre'yi (r.a) davet eder. Ebû Hureyre'ye (r.a) geçen sene tahdîs ettiği hadisler sorulduğunda bir adam da yazılmış sayfalara bakmaktadır. Ebû Hureyre (r.a) ne bir eksik ne bir fazla hepsini olduğu gibi rivayet eder.²⁵³

Hz. Osman'ın (ö. 35/656) şehadetiyle birlikte Müslümanlar arasında fitne zuhur etmeye başlayınca hadisler konusunda hassasiyet daha da arttı. Hadis rivayet

²⁵¹ Buhârî, *Sahih*, İ'tisâm 7, (7307)

²⁵² Abdülğani, "*et-Telkîn fi rivayeti'l-ehâdis*", s. 29

²⁵³ Neccar, Ebu Üsâme İslam b. Mahmud b. Muhammed, *Fevâid ve kavâ'id fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve ulûmi'l-hadîs*, Usûlu's-Selef, ys, ts, s. 127

edenlerin durumları araştırılmaya ve soruşturulmaya başlandı.²⁵⁴ Bu konuda İbn Sîrîn (ö. 110/729) şöyle der: “Önceden isnad sorulmuyordu. Fitne meydana gelince “Râvîlerinizin isimlerini söyleyin” denilmeye başlandı. Eğer söylenen kişi ehl-i sünnetten ise hadisi alınır ehl-i bid‘atten ise hadisi alınmazdı.”²⁵⁵

Hadis ehlinin, hadislerin muhafazası ve doğru nakliyle ilgili gayretleri onları râvîlerin hallerini araştırmaya sevk etmiştir. Süreç içerisinde râvînin zabtının kuvvetini değerlendirmek için sınaama kastıyla telkin kullanılmaya başlanmıştır. Ancak telkin, sadece râvînin zabtının sınanması için kullanılan bir kavram olmamış, sınımadan bağımsız bir şekilde de telkine maruz kalıp kabul eden râvîler olmuştur.

Genel olarak telkin kavramının tarihi sürecinde bu kavramı ilk defa kullananın, İbn Adî'nin (ö. 365/976) tespitine göre Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) olduğu görülmektedir.

İbn Adî (ö. 365/976) *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl* adlı eserinde Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin şöyle dediğini nakleder: “Eğer arkadaşımı yalancılıkla suçlamak hoşuna gidecekse ona telkinde bulun.”²⁵⁶ Ebû'l-Esved ed-Düelî tabiîn neslindedir ve vefat tarihi hicri 69 dur. Bu rivayette hicrî 1.yy'da tabiîn nesli arasında telkin kavramının teknik olarak kullanıldığını görmekteyiz.

İbn Adî benzer bir rivayeti yine tabiîn neslinden hicri 110 vefatlı İbn Sirin'den de nakleder.²⁵⁷ Daha sonra aynı rivayetler Katâde b. Diâme (ö. 117/735) ve İbn Ebî Müleyke'de de (ö. 117/735) görülmektedir.²⁵⁸

a. Ebû'l-Muğire Simâk b. Harb b. Evs ez-Zühî²⁵⁹ el-Bekrî (ö. 123/741): Tabiîn neslinden olup telkini kabul ettiği için cerh edilen râvîlerin ilklerinden olan Simâk b. Harb hakkında Nesaî şöyle der: “Simâk kuvvetli bir râvî değildir. O telkini

²⁵⁴ Abdülğani, “*et-Telkîn fi rivayeti'l-ehâdis*”, s. 29

²⁵⁵ Müslim, **Sahih**, Mukaddime 5

²⁵⁶ İbn Adî, **Kâmil**, I, 104

²⁵⁷ İbn Adî, **Kâmil**, I, 105

²⁵⁸ İbn Adî, **Kâmil**, I, 105

²⁵⁹ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, **el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte**, thk., Muhammed 'Avvâme, Daru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1. Bsk., Cidde 1992, s. 465

kabul ederdi.”²⁶⁰ Başka bir yerde ise Nesâî: “Simâk b. Harb telkini kabul ettiği için tek kaldığı rivayetlerde kendisine itimat edilmez”²⁶¹ demiştir.

Ukaylî'nin (ö. 322/934) aktardığına göte Şu'be b. Haccac, Simâk b. Harb hakkında şöyle der: “Simâk birçok defa bana İkrime'nin (ö. 105/723) rivayetini tahdîs etmiştir. İnsanlar bazen telkin yaparak “Bu rivayet İbn Abbas'dan mı?” diyorlardı. O da evet diyordu. Ama ben ona telkin yapmıyordum.”²⁶²

İbn Hacer de Simak b. Harb hakkında: “Güvenilir, ancak özellikle İkrime'den olan rivayetleri muhtaribtir. Ömrünün sonlarında değişmiştir. Bazen yapılan telkini kabul ederdi” demiştir.²⁶³

b. Ebû Abdullah Yezid b. Ebî Ziyad el-Kurâşî el-Hâşimî el-Kûfî (ö. 137/758): Tabî'n neslinden olup telkini kabul ettiği için cerh edilen râvîlerden bir diğeri de Yezîd b. Ziyâd el-Hâşimî el-Kûfî'dir. Dârimî (ö. 255/869), Yezidle ilgili olarak şunları söyler: “Yezîd güvenilir bir râvîydi. Ancak yaşlanınca hıfzı kötüleşip değişti. Kendisine telkin edileni kabul ediyordu. Hafızasının kötüleşmesinden dolayı kendi hadisi olmayan rivayetleri kabul etmesi ve maruz kaldığı telkinden dolayı naklettiği rivayetler münker rivayetlerden oluştu. Kûfe'ye gelmeden önce ömrünün ilk yıllarında ondan işitilen hadisler sahihtir. Hafızasının değişmesi ve yapılan telkini kabul etmesinden dolayı Kûfe'ye son gelişinden sonraki rivayetleri bir değer ifade etmez.”²⁶⁴

Dârekutnî de Yezid hakkında: “Ondan sahih hadis çıkmaz, zayıftır, çok hata eder, telkin edildiğinde telkin edileni kabul edip söylerdi” demiştir.²⁶⁵ İbn Hacer de Yezid'le ilgili olarak: “Zayıftır, yaşlanınca değişti, telkini kabul ediyordu”²⁶⁶ demiştir.

²⁶⁰ Nesâî, **Sünen**, Eşribe 49, (5677)

²⁶¹ Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, **es-Sünenü'l-kübra**, thk. Hasan Abdulmun'ım Şelebi, Müessesetü'r-Risale, 1. Bsk., Beyrut 2001, III, 368

²⁶² Ukaylî, **Du'afâ**, II, 178

²⁶³ İbn Hacer, **Takrîb**, s. 255

²⁶⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100

²⁶⁵ Berkânî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, **Suâlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî**, thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Kütüphane Cemîlî, 1. Bsk., Lahor 1984, s. 72

²⁶⁶ İbn Hacer, **Takrîb**, s. 601

Zikredilen bütün bu rivayetler, tâbiîn nesli arasında telkine maruz kalıp kabul eden râvîlerin varlığını göstermektedir. Teknik anlamıyla telkinin hicri 1.yy'dan itibaren kullanılan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Tâbiîn neslinden sonraki dönemlerde de telkine uğrayan râvîlerin araştırılmasının ve tesbit edilmesinin artarak devam ettiği görülmektedir.

2.4. TELKİN COĞRAFYASI

Nakledilen rivayetlerden telkinin yayıldığı çevrenin daha fazla Irak toprakları olduğu göze çarpmaktadır.²⁶⁷ Hz. Ömer'in (r.a) emriyle kurulan Irak'ın Kûfe ve Basra şehirleri ve daha sonra kurulan Bağdat şehri tesis edildikleri günden itibaren ilmî hüviyetlerini tarih boyunca sürdürmüşlerdir. Bu ilmî hüviyetin yanında siyasi ve itikadi görüş ayrılıkları da bu iki şehirde yoğun bir şekilde görülür. Telkinin sebeplerinden birinin hadis uydurmak bir diğer sebebin de kendi mezhebinin görüşünü desteklemek olduğu düşünüldüğünde telkinin neden daha fazla Irak topraklarında yayıldığı anlaşılmaktadır.²⁶⁸

Telkinin Irak topraklarında yaygın bir şekilde görüldüğüne dair aşağıdaki rivayetler örnek olarak gösterilebilir.

a. Ebû 'Urve Ma'mer b Raşid el-Ezdî el-Huddânî es-San'ânî (ö. 153/770): İbn Ebî Hayseme, Yahyâ b. Maîn'den (ö. 233/848) şöyle işittiğini nakleder: "Ma'mer sana Iraklılardan rivayette bulunursa Zührî (ö. 124/742) ve İbn Tâvûs hariç ona muhalefet et. Zira Zührî ve İbn Tâvûs'dan aldığı rivayetler doğrudur. Kûfelilerin ve Basralıların rivayeti doğru değildir."²⁶⁹

b. Ebû Abdullah Yezid b. Ebî Ziyad el-Kurâşî el-Hâşimî el-Kûfî (ö. 137/758): Süfyan b. 'Uyeyne (ö. 198/814) Yezid b. Ebî Ziyad'ın Mekke'de Abdurrahman b. Ebî Leyla onun da Bera b. 'Azib (r.a) (ö. 71/690) tarikiyle Bera'nın (r.a.) şöyle dediğini nakleder: "Rasûlullah'ı (s.a.v) namaza başlarken ellerini kaldırırken gördüm." Süfyan diyor ki: "Yezîd Kûfe'ye gelince bu hadisi tahdîs edip

²⁶⁷ Abdülğani, "*et-Telkîn fî rivayeti'l-ehâdis*", s. 35

²⁶⁸ Öztürk, "Hadis Rivâyetinde Telkin Zabt İlişkisi" s. 109

²⁶⁹ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, Dairatu'l-Maârif, 1. Bsk., Hindistan, 1908, X, 245

sonuna da “ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesini ekliyordu. Bu ifadeyi Kûfelilerin ona telkin ettiğine kanaat getirdim.”²⁷⁰

Bu rivayetin devamında İbn Hibbân, Ebû Hâtim’in şöyle dediğini nakleder: “Bu haber namazda rükûa giderken ve rükûdan kalkarken elleri kaldırmanın olmadığını söyleyen Irak ehlinin itimat ettiği haberlerdendir. Hadiste “Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesi yoktur. Bu ziyadeyi Kûfeliler ona telkin etti. Yezîd b. Ebî Ziyad ömrünün sonlarında kendine yapılan telkini kabul ediyordu.”²⁷¹

c. Ebû Abdurrahman Abdullah b. Ziyâd b. Sem’ân el-Mehzûmî el-Medenî (ö. 152/769): Cûzecânî (ö. 259/873) Sa’d b. Abdulaziz tarikiyle Abdullah b. Ziyad b. Sem’ân el-Medenî hakkında şu bilgileri naklediyor: “İbn Sem’ân Irak’a geldi. Iraklıların kitaplarına ulaşmasına izin verdi. Onlarda kitaplarına eklemelerde bulundular. Kitaplarından Iraklılara hadis okuduğu zamanda sen yalancısın dediler.”²⁷²

d. Ebû Damra Enes b. ‘İyâd b. Damra el-Leysî: İbn Hacer, bu râvî hakkında, Ebû Davud ve Ahmed b. Salih tarikiyle Acurrî’nin (ö. 360/970) şöyle dediğini nakleder: “Mâlik’in yanında Ebû Damra anıldığında şöyle dedi: “Muhaddislerin yanında ondan başkasını görmedim. Ancak kitaplarını Iraklılara verecek kadar ahmaktı.”²⁷³

e. Ebû’l-Hâris Abdulvehhab b. Dahhâk b. Ebân es-Sülemî el-‘Urdî el-Hımsî (ö. 245/860): İbn Adî, ‘Abdân el-Ehvâzî’nin İbn Sâ’id’e şöyle dediğini nakleder: “Bağdatlılar şeyhlere telkinde bulunuyorlardı. Mevkuf hadisi ref’ ederek, mürsel hadisi de vaslederek telkin yapıyorlardı.” Ve bana şöyle dedi: “Onlar

²⁷⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

²⁷¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100

²⁷² Cûzecânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya’kûb b. İshâk es-Sa’dî, **Ahvâlu’r-ricâl**, thk. Abdulalim Abdulazîm el-Bestevî, Hadîs Akademi, Faysalâbad, ts, s. 244; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, **Mîzanu’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Daru’l-Ma’rife, 1. Bsk., Beyrut 1963, II, 423

²⁷³ Moğultay, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, **İkmâlû Tehzîbi’l-kemâl fi esmai’r-ricâl**, thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Muhammed ve Ebu Muhammed Üsame b. İbrahim, el-Faruku’l-Hadîse li’t-Tibâa, 1. Bsk., ys, 2001, II, 277; İbn Hacer, **Tehzîb**, I, 376

(Bağdatlılar) Abdulvehhab b. Dahhâk'a telkinde bulunuyorlardı bende onları bundan menettim."²⁷⁴

f. Ebû Muhammed Abdurrahman b. el-Fakîh Ebi'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân) el-Medenî (ö. 174/790): Abdullah, babası Ali b. el-Medîni'nin Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd el-Kureşî hakkında Bağdatlıların ona telkinde bulunduğunu ifade ederek şöyle dediğini nakleder: "Medine'deki rivayetlerinde o sahihtir. Bağdat'taki rivayetlerinde ise Bağdatlılar onu ifsad ettiler."²⁷⁵

Irak topraklarının hadisle ilgili bu sıkıntısını İmam Şâfî şöyle dile getirir: "Sana buradan (Irak'ı işaret ederek) bir şey gelirse, o gelen şeyin burada (Hicaz'ı işaret ederek) aslı yoksa itimat etme."²⁷⁶

Süyûtî, Yahya b. Saîd el-Kattân'ın (ö. 198/813), Süfyan es-Sevrî'den onun da Süleyman et-Teymî'den onun da Haris b. Süveyd'den onun da Hz. Ali'den (r.a) rivayetini içeren senedin Ahmed b. Hanbel'e göre "Kûfelilerin en sahih senedi" olduğunu ama aynı konuda Tavûs'un (ö. 106/725) şöyle dediğini nakleder: "İraklı biri sana yüz hadis tahdîs ederse doksan dokuzunu çıkart."²⁷⁷

Bütün bu rivayetler telkinin Irak topraklarında, özellikle de Kûfe ve Bağdat şehirlerinde daha fazla kullanıldığını göstermektedir. Siyasî ve itikadî mezheplerin çeşitlilik gösterdiği bu şehirlerde mezhebini ve görüşünü desteklemek için hadis uydurmacılığı ve uydurmanın bir yöntemi olarak telkin yaygın olarak kullanılmıştır.

2.5. TELKİN YAPILMASININ SEBEPLERİ

Hadis usulü ve cerh-ta'dîl kitaplarına bakıldığında telkin yapılmasının en önemli sebeplerinden birinin râvînin zabtını sınama kastıyla yapılan telkin olduğu görülmektedir. Diğer bir sebep ise hadise has olmayıp genel olarak ilmî çerçevede hocanın talebesine konuyu daha iyi ve düzgün kavratmak için yaptığı telkindir. Bir

²⁷⁴ İbn Adî, **Kâmil**, VI, 543

²⁷⁵ Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl fi esma-i'r-ricâl**, thk. Beşşar Avvad Ma'rûf, Müessesetü'r-Risale, 1. Bsk., Beyrut 1980, XVII, 99; İbn Hacer, **Tehzîb**, VI, 172

²⁷⁶ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, **Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr**, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Daru Kuteybe, 1. Bsk., Beyrut 1991, I, 150

²⁷⁷ Süyûtî, **Tedrîb**, I, 89

diğer telkin sebebi ise bazı râvîlerin çok hadis rivayet etme ve farklı hadisleri toplama hırsından kaynaklanarak yaptıkları telkindir. Telkine başvurulmasının bir başka sebebi ise; fikhî, siyasî veya itikadî mezhebini desteklemek ve taassupla sarıldığı görüşünü teyit etmek için yapılan telkindir. Şimdi telkin yapılmasının sebeplerini şu başlıklar altında inceleyebiliriz.

2.5.1. Râvînin Ezber Kuvvetinin ve Zabtının Denenmesi

Hadislerin kabul edilebilme şartlarından biri, hadisi rivayet eden râvînin tam olarak zâbit olmasıdır. Zabtı noksan olan râvînin derecesi düşeceği gibi rivayet ettiği hadiste zayıflar. Telkin, râvîlerin ezber kuvvetini ve zabtını deneme yöntemlerinden biri olarak kullanılmıştır. Telkin yapılmak suretiyle hem râvînin zabtının kuvveti hem de râvîler arasındaki mertebesi ortaya çıkar.

Râvînin zabtının denenmesi kastıyla yapılan telkinde hadislerin metinlerinin ve senetlerinin yerleri değiştirilebileceği gibi hadislere bazı ilaveler yapılır veya bazı lafızlar çıkarılır. Ya da olmayan bir metin veya senet üretilerek râvîye sunulur.²⁷⁸ Hadiste yapılan bu değişikliklerle râvînin zabtı denenmiş olur. Bu deneme neticesinde bazı râvîler zabtlarının kuvvetinden ve uyanık olmalarından dolayı telkini kabul etmeyip karıştırılan veya değiştirilen bu rivayetleri düzeltirler. Kimi râvîlerin de zabtları kuvvetlidir ama anlık olarak kendilerinde meydana gelen gafletten dolayı fark edemeyip telkini kabul ederler fakat daha sonra bu telkinden vaz geçerler. Kimi râvîler de zabtlarının zayıflığından, aşırı gaflet ve ihmallerinden dolayı kendilerine yapılan telkini kabul ederler.

2.5.1.1. Telkini Kabul Etmeyen Râvîler

Zabtının denenmesi kastıyla kendisine sunulan hadisleri, zabtının kuvveti ve gafil olmamasından dolayı kabul etmeyen râvîler, güvenilir sika râvîlerdir. Kendilerine yapılan telkini kabul etmeyen râvîlere misal olarak şu kişiler verilebilir.

a. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîra b. Berdizbeh el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870): Zabtının denenmesi maksadıyla telkine maruz kalıp, bu sınavı başarıyla geçen muhaddislerden olan İmam Buhârî

²⁷⁸ Sâmi Uveyd Ahmed, “*et-Telkîn fî İstılahi'l-muhaddisîn*”, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İllâmiyye*, sy. 5, Irak, 2010, s. 43

hakkında Hatîb el-Bağdâdî şöyle nakleder: “Buhârî Bağdat’a geldiğinde onun geldiğini öğrenen hadis ehli toplanıp yüz hadis belirlediler. Hadislerin metinlerini ve senetlerini birbirleriyle karıştırdılar. Bir hadisin senedini başka bir hadisin senediyle, metnini de başka bir hadisin metniyle değiştirdiler. Bu hadisleri her bir kişiye onar hadis olmak üzere on kişiye verdiler. Bu kişilere, toplanılacak meclise gelip bu hadisleri Buhari’ye söylemeleri istendi. Toplanma için bir gün belirlendi. Toplantı günü geldiğinde mecliste Horasan’dan Bağdat’tan ve başka yerlerden gelen hadis ehli de vardı. Meclis toplandığında on kişiden biri çıkararak belirlenen on hadisten ilkinin Buhârî’ye sordu. Buhârî: “onu bilmiyorum” diye cevap verdi. Belirlenen on hadisin hepsini teker teker sormaya devam etti. Buhârî hepsine “onu bilmiyorum” diye cevap verdi. Mecliste bulunan fukahadan bazıları birbirlerine bakarak “adam anladı” demeye başladılar. Bazıları da Buhari’nin acziyetine, yetersizliğine ve anlayışsızlığına hükmettiler. Sonra sırasıyla diğerleri, belirlenen on hadisi teker teker sordular. Buhârî onlara da aynı cevabı vererek bir şey ilave etmedi. Ne zamanki sorularının bittiğini anlayınca ilk soru sorana yönelip: “Senin tahdîs ettiğin ilk hadis şuydu, ikinci hadis şuydu” diyerek tahdîs ettiği on hadisin hepsinin metinlerini ait olduğu senetleri söyleyerek, senetleri de ait olduğu metinleri söylemek suretiyle düzelterek sıraladı. Diğer kişilerin sorduğu hadislere de aynı şeyi yaptı. Her bir senedi olması gerektiği metne her bir metni de olması gerektiği senede döndürerek cevap verdi. Bunun üzerine insanlar Buhârî’nin hıfzının kuvvetini tasdik edip faziletini ikrar ettiler.”²⁷⁹

b. Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn b. Amr b. Hammâd b. Züheyr b. Dirhem el-Kureşî (ö. 219/834): Zabtı denenilen râvîlerden biri de Ebû Nuaym’dır. Yahya b. Maîn tarafından yapılan telkinde zabtının kuvveti ve uyanık olmasından dolayı yapılan telkini reddetmiş ve yapılan bu eyleme kızdığından dolayı Yahyâ b. Maîn’i meclisinden kovmuştur.

Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî tarikiyle şu rivayeti nakleder: “Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma’in’le beraber Abdurrezzak’a gitmek için çıktık. Bende ikisinin hizmetindeydim. Kûfe’ye döndüğümüzde Yahya b.

²⁷⁹ Hatib, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadî, **Târîhu Bağdâd**, thk. Beşşar Avvâd Ma’rûf, Daru’l-Ğarbi’l-İslami, 1. Bsk., Beyrut 2002, II, 340; Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî, **en-Nüket ala mukaddimeti İbni’s-Salâh**, thk. Zeynelabidîn b. Muhammed, Advâu’s-Selef, 1. Bsk., Riyad 1998, II, 304

Ma'in, Ebû Nuaym'ı denemek istediğini söyledi. Ahmed b. Hanbel: "Bunu isteme! O sika biridir" dedi. Yahya'da: "Bunu mutlaka yapmam lazım" dedi. Bir sayfa alıp üzerine Ebû Nuaym'ın rivayet ettiği otuz hadis yazdı. Her on hadisten sonra Ebû Nuaym'ın rivayeti olmayan bir hadis yazdı. Sonra Ebû Nuaym'ın yanına gelip kapısını çaldık. Yanımıza çıkıp bir dükkânın kapısının hizasına oturdu. Ahmed b. Hanbel'i sağ yanına Yahya b. Maîn'i de sol yanına oturttu. Bende dükkânın alt kısmına oturdum. Yahya on hadisi okudu. On birinci hadisi okuyunca Ebû Nuaym: "Bu benim hadisim değil onu ayır" dedi. Yahya ikinci on hadisi okudu. Eklediği ikinci hadisi okuyunca Ebû Nuaym aynı şekilde: "Bu benim hadisim değil onu ayır" dedi. Yahya üçüncü on hadisi okuyup eklediği üçüncü hadisi okuyunca Ebû Nuaym'ın çehresi değişti. Ahmed b. Hanbel'in omzundan tutarak: "Verâi onu bu işi yapmaktan alıkoydu" buna gelince (Râvî Ahmed b. Mansur'u kastederek): "Bu işi yapması için daha yaşı küçüktür." Yahya'ya yönelerek: "Bu iş senin yaptığın bir iştir" diyerek ayağıyla Yahya'ya vurarak dükkândan çıkardı. Sonra kalktı ve evine girdi. Ahmed b. Hanbel, Yahya'ya: "Sana bu işi yapma. Bu adamın hıfzı sağlamdır, demedim mi? dedi. Yahya b. Maîn de: "Vallahi bana atmış olduğu tekme, benim için bu yolculuğumuzdan daha sevimlidir" dedi.²⁸⁰

c. Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa el-Ukaylî el-Hicâzî (ö. 322/934): Mesleme b. Kâsım şöyle diyor: "Ukayli değeri büyük, çok kıymetli ve benzerini görmediğim biriydi. Eserleri çoktu. Kendisine gelen muhaddislere kendisinde bulunan asıl kitabı çıkarmadan: "Kitabından oku" derdi. Onun bu tutumu hakkında konuştuk ve dedik ki: "Ya râvîler içerisinde hıfzı en kuvvetli olanı ya da râvîlerin en yalancısı." Toplanıp rivayet ettiği hadislerden ekleme ve çıkarmalar yaparak yazmaya karar verdik. Hadisleri yazdıktan sonra onu denemek için yanına geldik. Bana: "Oku" dedi. Bende hadisleri ona okudum. Eklemelerin ve noksanlıkların olduğu yere gelince anladı. Kitabı ve kalem benden alarak hafızasından yanlış olan yerleri düzetti. Yanından ayrıldık. Çok memnun kalmıştık. Râvîler içerisinde hıfzı en kuvvetli olanın o olduğunu anladık."²⁸¹

²⁸⁰ Hatib, **Târîhu Bağdâd**, XIV, 307; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü'r-Risale, 3. Bsk., ys, 1985, X, 148,149; Zerkeşî, **Nüket**, II, 867

²⁸¹ Zehebî, **Siyer**, XV, 237

d. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya b. Hâlid ez-Zühli en-Nîsâbûrî (ö. 258/872): Hatîb el-Bağdâdî, Salih b. Muhammed el-Bağdâdî'den şöyle naklediyor: "Rey'den çıkarken Fadl b. Abbas er-Razî'ye dedim ki: "Nişabur'da kimden hadis yazayım? Bana söyler misiniz." Dedi ki: "Nişabur'a vardığımda parlak, güzel yüzlü, güzel elbiseli, merkebe binen şeyhi bul. O Muhammed b. Yahya'dır. Ondan hadis yaz. O tepeden tırnağa faydadır." Nişabur'a vardığımda Muhammed b. Yahya beni karşıladı onu bu vasıflarla tanıdım. Onunla gidip bir mecliste hadisleri okudum. Okumam bitince ona: "Fadl b. Abbas er-Razi'den ayrılırken sizden bir hadis aktarmıştı size onu dinletebilir miyim?" Dedim. "Buyur oku" dedi. Bende, size Se'îd b. Amir, Şu'be'den o da Abdullah b. Sabîh'ten o da Muhammed b. Sîrîn'den o da Enes b. Mâlik'ten (r.a) o da Rasûlullah'dan (s.a.v): "*Bu benim dayımdır. Böyle dayısı olan gösterebilir*"²⁸² hadisini tahdîs etti dedim. Muhammed b. Yahya'da: "Bu şekilde hadis seçip okuyan biri Saîd b. Amir'in böyle bir hadis tahdîs etmediğini bilir" dedi. Bende "Evet size Saîd b. Vâsıl tahdîs etti" dedim.²⁸³

Hatîb el-Bağdâdî, bu rivayeti naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bu hadiste Salih b. Muhammed, telkini kabul edip etmeyeceğini görmek için Muhammed b. Yahya'yı denemiştir. Onun rivayetlerinde zabt sahibi, hadislerinde hafız, yanılığdan uzak ve ilmin idrakinde olan biri olduğunu görmüştür."²⁸⁴

e. Ebû Abdillâh Muhammed b. 'Aclân el-Kuraşî el-Medenî (ö. 148/765): Râmhürmüzî, Yahya b. Saîd el-Kattân tarikiyle Yahya'nın şöyle dediğini naklediyor: "Kûfe'ye geldiğimde İbn 'Aclân Kûfe'deydi. Hadis talebi için Melîh b. Vekî', Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807) ve Yusuf b. Hâlid es-Semtî de oradaydı. İbn 'Aclân'a gidelim diye konuştuk. Yusuf b. Hâlid şöyle dedi: "Anlayışımı görmek için bu şeyhin hadislerini karıştıralım." Saîd'den olan rivayetleri babasından, babasından olan rivayetleri de Saîd'den diye değiştirdiler. Sonra şeyhin yanına geldik. Fakat İbn İdrîs: "Ben helal olduğunu düşünmüyorum" diyerek, haya edip kapıda oturdu. Bende onunla beraber oturdum. Hafs, Yusuf ve Melîh ise şeyhin yanına girdiler. Ellerindeki cüz'ü ona verip hadis tahdîs etmesini istediler o da tahdîs etmeye başladı. Cüz'ün sonuna yaklaşıldığında şeyh durumu anlayıp: "Tekrar et" dedi. Tekrar edilince: "Babamın rivayeti diye bana sorduğunuz

²⁸² Tirmizî, *Sünen*, Menâkib 87, (3752)

²⁸³ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 656; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 514

²⁸⁴ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 656

hadisleri bana Saîd tahdîs etti. Saîd diye söylediğiniz rivayetleri de bana babam tahdîs etti” dedi. Bunun üzerine Muhammed b. ‘Aclân: “Eğer benim kusurumu ve ayıbımı istediyseniz” diyerek onlara beddua etti.”²⁸⁵

f. Ebû Muhammed Sâbit b. Eslem el-Basrî el-Bünânî (ö. 127/744): Hatîb el-Bağdâdî, Hammâd b. Seleme’nin (ö. 167/784) şöyle dediğini naklediyor: “Sâbit el-Bünânî’nin (ö. 127/744) hadislerini karıştırıyordum. Kıssacıların hıfzı iyi olmaz diyorlardı. Bende Enes’in (r.a) rivayet ettiği hadis için “Abdurrahman b. Ebî Leyla sana nasıl tahdîs etti” diyordum. O da: “Hayır! O hadisi bize Enes (r.a) tahdîs etti” diyordu. Abdurrahman b. Ebi Leyla’nın rivayet ettiği hadis için de “Enes (r.a) sana nasıl tahdîs etti” diyordum. O da “Hayır! O hadisi bize Enes (r.a) tahdîs etti” diyordu.”²⁸⁶

g. Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî b. Hassân el-Basrî el-Anberî (ö. 198/813): Hatîb el-Bağdâdî, Mücahid b. Musa’nın şöyle dediğini naklediyor: “Abdurrahman b. Mehdî’nin evine gittik. el-Haris en-Nekkâl içerisinde karıştırılmış hadislerin yazıldığı bir kağıt parçasını Abdurrahmân b. Mehdî’ye verdi. Abdurrahman b. Mehdî hadisleri tahdîs etmeye başladı. Neredeyse bitirecekti ki durumu anladı. İbn Musa’yı eleştirip ordan kovdu ve: “Vallahi neredeyse tamamlayacaktı, vallahi neredeyse tamamlayacaktı”, dedi.”²⁸⁷

2.5.1.2. Telkini Önce Kabul Edip Sonra Reddeden Râvîler

Muhaddisin kendisine telkin edilen şeyi önce kabul edip sonra vazgeçmesi, kendisinde sonradan meydana gelen gafletin zail olup kendine gelmesiyle ya da başka birinin kendisini uyarmasıyla olur. Kısa süreli bu gaflet mutkin ve zabt sahibi râvîlerin bazılarında da meydana gelebilir. Lakin zabt sahibi olan bu râvî durumu fark eder etmez rivayetini aslına döndürür ve hadisine sokuşturulmuşu ayırır. Bu durum böyle olan râvîlerin güvenilir ve zabt sahibi olmalarına hâlel getirmez.²⁸⁸ Aşağıdaki rivayetler bu çeşit râvîlere örnek olarak gösterilebilir.

²⁸⁵ Râmhürmüzî *el-Muhaddisü'l-fâsil*, s. 399; Zehebî, *Siyer*, VI, 321

²⁸⁶ Hatib, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Mahmud Tahhân, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad, ts, s. 135; İbn Adî, *Kâmil*, II, 306

²⁸⁷ Hatib, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî*, s. 136; Zehebî, *Mîzan*, I, 434

²⁸⁸ Hayyânî, *et-Telkîn 'inde'l-muhaddisîn*, s. 272

a. Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb b. Yûsuf el-Esam en-Nîsâbûrî (ö. 346/957): Zehebî şöyle aktarıyor: “Hadislerine sokuşturulan rivayetleri terk etmesinden dolayı Ebû Ali el-Hafız’ın Ebû'l-Abbas’ı övdüğünü kendi el yazısından okudum.” Bazı rivayetler zikrettikten sonra Ebû'l-Abbas şöyle dedi: “Kim benden bunları rivayet ederse o yalancıdır. Bu rivayetler benim kitabımda yoktur.”²⁸⁹

b. Ebû Bişr Seleme b. 'Alkame et-Teymî el-Basrî (ö. 139/756): İbn Adî, Hammâd b. Zeyd’in şöyle dediğini nakleder: “Seleme b. Alkame’ye bir hadis telkin ettim. O da bana tahdîs etti. Sonra bu rivayetten vaz geçerek şöyle dedi: “Arkadaşımı yalanlamak hoşuna gidecekse ona telkinde bulun.”²⁹⁰

c. Ebû Osman 'Affân b. Müslim b. Abdullah es-Saffâr el-Basrî (ö. 220/835): İbn Adî, 'Affân- Hemmâm- Katâde- Hasen- Ebû Bekre (r.a) tarikiyle: “*Rasûlullah (s.a.v) kınından sıyrılmış bir şekilde kılıç vermeye yasakladı.*”²⁹¹ hadisini nakleder. Bu hadisi 'Affân’a, Bessâm diye biri telkin etmişti. 'Affân hadisin tahdîsini bitirince; Bessâm: “Bu hadisi size Hemmâm tahdîs etmedi. Hemmâm’a da Katâde tahdîs etmedi” dedi. 'Affân bir müddet düşündü sonra hata yaptığımı anladı. “Benim gibi hata sahibine dua et. Ey facir!” diyerek ellerini Bessâm’ın sakalına doğru uzattı. 'Affân’ın elinden Bessâm’ı güçlülkle kurtardılar.”²⁹²

Bu rivayette her ne kadar 'Affân’ın bu rivayetinden vazgeçtiği ifade edilmemiş olsa da Bessâm’a karşı olan bu sert tutumu, onun hatada ısrar etmeyen ve bu konuda gevşeklik göstermeyen biri olduğunu beyan eder. Bundan dolayı muhaddisler 'Affân’ı cerh etmeyip güvenilir bir râvî olduğunu söylemişlerdir.

d. Ebû'l-Fadl Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Abdulkâhir b. Hişâm et-Tûsî el-Bağdâdî (ö. 578/1182): Zehebî şöyle naklediyor: “Ebû Bekir el-Hâzimî, Ebû'l-Fadl’dan hadis rivayet ederken şöyle derdi: “Eski aslından bize haber verdi.” Muhammed b. Abdulhâlik el-Yûsufî’nin tahrif ettiği ve değiştirdiği

²⁸⁹ Zehebî, **Siyer**, XV, 459-460

²⁹⁰ İbn Adî, **Kâmil**, I, 105; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

²⁹¹ Ebu Davud, **Sünen**, Cihad 73, (2588); Tirmizî, **Sünen**, Fiten 5, (2163)

²⁹² İbn Adî, **Kâmil**, I, 105; Zehebî, **Siyer**, X, 252

hadisleri istisna etmek için bu tabiri kullanırdı. Muhaddisler Ebû'l-Fadl'e durumu haber verince Muhammed'den naklettiği rivayetlerinden vazgeçmiştir.²⁹³

2.5.1.3. Telkini Kabul Eden Râvîler

Hadis usulü ve cerh-ta'dîl kitaplarında, zabtının zayıflığından, aşırı gaflet ve ihmalden dolayı kendisine yapılan telkini kabul eden râvîlerle ilgili örnekler çoktur. Misal olarak aşağıdaki râvîler zikredilebilir.

a. Ebû İsmail Ebân b. Ebî 'Ayyâş el-Basrî (ö. 140/757): Ukaylî, Şu'be'nin şöyle dediğini naklediyor: "Enes'in (r.a) hadisini Hasan'dan diye, Hasan'ın hadisini de Enes'ten (r.a) diye yazıp sundum. İkisini de olduğu gibi okudu."²⁹⁴ Hammâd b. Seleme şöyle diyor: "Sâbit el-Bünânî'nin hadislerini değiştirip karıştırdım. Anlayıp bu değişikliği kabul etmedi. Ancak Ebân b. Ebî 'Ayyâş'ın hadislerini değiştirip karıştırdım. O bunu kabul etti."²⁹⁵

b. Ebû Amr Mücâlid b. Saîd b. 'Umeyr b. Bestâm el-Hemedânî el-Küfî (ö. 144/761): 'İclî, Yahya b. Saîd'in şöyle dediğini nakleder: "Mücâlid'e telkin yapıldığında telkini kabul ederdi."²⁹⁶ Buhârî ise Mücâlid hakkında şöyle der: "Yahya el-Kattân onu zayıf görür, Abdurrahman b. Mehdî ise ondan hadis rivayet etmezdi."²⁹⁷ İbn Hacer ise Mücâlid'le ilgili şöyle der: "Kuvvetli değildir. Ömrünün sonlarında değişmiştir."²⁹⁸

c. Ebû Muhammed Haccâc b. Nusayr el-Fesâtî el-Basrî (ö. 213/827): İclî, Haccâc b. Nusayr hakkında şunları söyler: "Hadisle tanınan biriydi. Fakat hadis ehli onu telkinle bozdu. Telkini kabul ediyordu ve hadisinde olmayan şeylerin sokuşturulmasından dolayı terkedildi."²⁹⁹ İbn Hacer, Haccâc b. Nusayr hakkında: "Zayıftır. Telkini kabul ediyordu" demiştir.³⁰⁰

²⁹³ Zehebî, *Siyer*, XXI, 87-88

²⁹⁴ Ukaylî, *Du'afâ*, I, 40; Hatib, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî*, s. 136

²⁹⁵ Hatib, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî*, s. 135

²⁹⁶ İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahhârihim*, thk., Abdalâfîm Abdalazîm el-Büstevî, Mektebetü'd-Dâr, 1. Bsk., Medine 1985, II, 264

²⁹⁷ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi, *et-Târîhu'l-kebîr*, Dairatu'l-Me'arifi'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, ts, VIII, 9

²⁹⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 520

²⁹⁹ İclî, *Târîhu's-sikât*, I, 109

³⁰⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 153

d. Ebû'l-Haccâc Rişdîn b. Sa'd b. Muflih b. Hilâl el-Mihrî el-Mısrî (ö. 188/803): İbn Hibbân, Rişdîn b. Sa'd hakkında şunları söyler: “Her sorulana cevap verirdi. İster kendi hadisi olsun ister başkasının, kendisine verilen her hadisi okurdu.”³⁰¹ Buhârî'nin naklettiğine göre Kuteybe şöyle diyor: “Kendisine verilen şeyi umursamaz, hemen okurdu.”³⁰²

e. Ebû Ali Muhammed b. Muaviye b. A'yen en-Nîsâbûrî (ö. 229/843): Ebû Zür'a, Muhammed b. Muaviye hakkında şunları söyler: “Salih bir şeyti. Ancak kendisine yapılan her telkini kabul ediyordu. Ne zaman bu senin hadisindir dense rivayet ediyordu. Adamın biri gelir: “Bunlar Muallâ er-Râzî'nin hadisleridir sende onunla beraberdin” derdi. O da var olduğu zannıyla bu hadisleri tahdîs ederdi.”³⁰³ İbn Hacer, Muhammed b. Muaviye hakkında şunları söyler: “Bilinen ama metrûk bir râvîdir. Zira telkini kabul ediyordu.”³⁰⁴

2.5.2. Eğitim Amacıyla Yapılan Telkin

Genel olarak ilim ehlinin özel olarak ta hadis ehlinin kullandığı, talebeye ilmî meseleyi öğretmek için yapılan telkin çeşididir. Hoca bu yöntemle talebesinin hadisi ya da konuyu ezberlemesini veya anlamasını sağlamak için metni tekrar eder. Bu vesileyle yanlış ezberlemelerin ve tashîfin önüne geçilmiş olur. Özellikle anlaşılması zor konularda ya da zor ibarelerde faydalı bir yöntemdir. Bazen küçük yaştaki talebelerin konuyu iyi kavraması için de kullanılır.³⁰⁵

Hâkim en-Neysâbûrî, Salih b. Keysan'dan bahsederken şöyle der: “Zührî'ye talebelik yapıp ondan ilim aldı (تلقن عنه العلم).”³⁰⁶

Muhammed b. Halef, İbrahim el-Harbî'den bahsederken şöyle der: “İbrahim el-Harbî'nin on bir yaşında Kur'an hafızı bir oğlu vardı. İbrahim oğluna fıkıhla ilgili birçok meseleyi öğretmişti (لقنه من الفقه شيئا كثيرا).”³⁰⁷

³⁰¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 303

³⁰² Buhârî, **et-Târîhu'l-kebir**, III, 337

³⁰³ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, **el-Cerh ve't-ta'dîl**, Dairatu'l-Maarifi'l-Osmaniye, Haydarâbâd, 1952, VIII, 104

³⁰⁴ İbn Hacer, **Takrîb**, s. 507

³⁰⁵ Sâmi, “*et-Telkîn fi istilahi'l-muhaddisîn*”, s. 108

³⁰⁶ Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, XIII, 83

³⁰⁷ İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî, **Tabakâtu'l-Hanâbile**, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts, I, 89

2.5.3. Hadis Rivayet Etmede ve Toplamada Hırslı Olma

Hadis talebi ve bunun için yapılan seyahatler hicrî 1.yy'dan itibaren çok yaygınlık kazanmaya başladı. O dönem râvîlerden işitilen hadislerin toplandığı ve yazıldığı bir dönemdi. Hadis talebelerinin, oluşturulan hadis meclislerine olan ilgisi çok yüksekti. O dönemde muhaddislere karşı yoğun bir teveccüh vardı. Hem halk arasında hem de hadis talebeleri arasında yüksek bir mevkie sahiplerdi. Hadise olan bu yoğun ilgiyi Enes b. Sîrîn şöyle anlatır: “Kûfe’ye geldiğimde dört bin kişinin hadis talep ettiğini, dört yüz kişinin de fıkıhla uğraştığını gördüm.”³⁰⁸

Hadise karşı olan bu istek ve hadis ehlinin toplumdaki saygın yeri bazı râvîleri ehil olmamalarına rağmen çok hadis rivayet etme çabasına sevk etmiş, bazı râvîler rivayetleriyle, bazıları hocalarının çokluğuyla, bazıları da garip lafızlı ve senetli hadislerle övünmeyi meslek haline getirmişlerdir.³⁰⁹

Telkinin sebeplerinden biri de hadis toplamaya ve rivayetine karşı olan bu aşırı hırs ve istektir. Bazı talebeler çok hadis toplama ve rivayet etme hırslarından dolayı hocalarına telkinde bulunmuşlardır. Hocasının gözlerini kaybetmiş olması veya kitaplarının yanması gibi sebeplerle hocasında baş gösteren zabt zafiyetini kendi hadis müktesebatını artırmak için kullanmışlardır.

Bu çeşit râvîlere aşağıdaki rivayetler örnek olarak gösterilebilir.

a. Ebû Hüdbe İbrahim b. Hüdbe el-Fârisî el-Basrî: Çok hadis rivayet etme hırsı bazı râvîleri kendinden çok önce yaşamış kişilerden hadis rivayet etmeye kadar götürmüştür. İbnü'l-Esîr bu konuda şunları söyler: “Rivayet konusundaki hırsları, ilim ehlinden bazılarını, kendileri daha doğmadan önce ölen râvîlerden hadis rivayet etmeye sevk etti. İbrahim b. Hüdbe onlardan biriydi. O Evzâî’ye (ö. 157/774) yetişmediği halde ondan hadis rivayet ediyordu.”³¹⁰

b. Ebû Takiy Abdulhamîd b. İbrahim el-Hadramî el-Hımsî (ö. 200/828): Muhammed b. Avf el-Hımsî, Abdulhamîd b. İbrahim el-Hadramî’den bahsederken şöyle der: “Hadis ezberi olmayan âmâ bir şeyhti. İbn Sâlim’in İshak b. Zibrîk’de

³⁰⁸ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 560

³⁰⁹ Ubeyd, “*et-Telkîn ve eseruhu fi'r-rivaye*” s. 35; Cezûlî, “*et-Telkîn ve eseruhu fi ted'îfi'r-ruvât*”

³¹⁰ İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, I, 140

bulunan nüshasını götürüp ona telkinde bulunarak yazıyorduk. Hadislerin senetlerini ezberlemeyip bazı metinleri ezberlediği için telkin ettiğimiz hadisleri bize tahdîs ediyordu. Kitabı ona götürmemizin sebebi hadise olan hırsımızdı.”³¹¹

c. Ebû Abdurrahman Abdullah b. Lehîa b. ‘Ukbe b. Fur’ân b. Rebi’ b. Sevbân el-Hadramî el-Mısri (ö. 274/906): Yahya b. Hassân’ın anlattığına göre; “Bir grup yanlarında İbn Lehî’a’dan işittiklerini söyledikleri bir cüzle geldiler. Cüz’ü aldım baktım ki İbn Lehî’a’nın rivayet ettiği tek bir hadis yok. Kalktım İbn Lehî’a’nın yanına gidip oturdum ve: “Bu kitapta rivayet ettiğin hadisler senin kitabında olmayan ve senin bile işitmediğin rivayetler” dedim. Dedi ki: Ne yapayım, bana bir kitap getiriyorlar ve bunlar senin hadislerin diyorlar ben de onlara tahdîs ediyorum.”³¹²

İbnü’l-Cevzî, hadis rivayetinde aşırı hırslı olan râvîlerden bahsederken şöyle der: “Bazıları, amaçları doğru olmadığı halde hadis dinlemeyi çoğalttılar. Hadis tariklerini bir araya getirip sahih olanı sahih olmayanından ayırt etmek istemediler. Onların istekleri âli senetler ve garip rivayetlerdi. “Benden başka kimsede olmayan senetlere sahibim” veya “Bendeki hadisler kimsede yok” demek için beldeleri dolaştılar.”³¹³

2.5.4. Hadis Uydurma Amacıyla Yapılan Telkin

Telkinin sebeplerinden bir diğeri de hadis uydurmak için râvînin kötüye kullanılması ile yapılan telkindir. Bazı kişiler fikhî, siyasî ya da itikadî görüşünü desteklemek için telkini bir yöntem olarak kullanmışlardır. Kullanılan bu yöntemde râvînin zabtının zayıflığı ve aşırı gafleti suistimal edilerek olmayan hadisler telkin edilmek suretiyle hadis uydurulmuş olur. Bu işin yapılma sebebi, sahip olduğu görüşündeki taassubu ve mezhebini teyit etme gayretidir.³¹⁴

Bu çeşit râvîlere aşağıdaki rivayetler örnek olarak gösterilebilir.

a. Ebû Abdullah Yezîd b. Ebî Ziyad el-Kurâşî el-Hâşimî el-Kûfî (ö. 137/758): Yezîd b. Ebî Ziyâd bu konuda örnek olarak verilebilecek bir râvîdir.

³¹¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VI, 8

³¹² İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 13; Hatîb, *Kifâye*, s. 152

³¹³ İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Telbîsu İblis*, Daru’l-Fikr, 1. Bsk., Beyrut 2001, s. 104

³¹⁴ Abdülğani, “*et-Telkîn fi rivayeti’l-ehâdis*”, s. 42; Kırbasoğlu, Mehmet Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Otto yay. 6. Bsk., Ankara 2019, s. 148

Süfyan b. ‘Uyeyne (ö. 198/814) Yezîd b. Ebî Ziyad’ın Mekke’de Abdurrahman b. Ebî Leyla onun da Bera b. ‘Azib (r.a) tarikiyle Bera’nın (r.a.) şöyle dediğini nakleder: “Rasûlullah’ı (s.a.v) namaza başlarken ellerini kaldırdığını gördüm.” Süfyan diyor ki: “Yezîd Kûfe’ye gelince bu hadisi tahdîs edip sonuna da “Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesini ekliyordu. Bu ifadeyi Kûfelilerin ona telkin ettiğine kanaat getirdim. Arkadaşlarımız bize onun hıfzının bozulduğunu bazıları da hıfzının kötüleştiğini söylediler³¹⁵ Bu hadisi aktarırken “Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesinin olmadığı rivayetin doğru olduğunu söyleyen Dârekutnî, rivayetin devamında Yezid’le ilgili şunları söyler: “Ömrünün sonlarında “Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesi ona telkin edildi o da kabul edip tahdîs etti. Hadisleri karıştırıyordu.”³¹⁶ Bu rivayetin akabinde Buhârî de şunları söyler: “Bu hadisi Yezîd b. Ebî Ziyad’dan eskiden işitmiş olan Sevrî, Şu‘be ve Züheyr gibi hafızlar da “Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesi olmadan rivayet etmişlerdir.”³¹⁷

b. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî (ö. 211/826): *Musannef* müellifi İmam Abdurrezzak b. Hemmâm da âmâ olduktan sonra kitaplarına hadis sokuşturulan râvîlerdendir. Gözlerini kaybettikten sonra bazı insanlar Hz. Ali (r.a) ve Ehl-i beytin fazileti hakkında hadis uydurup ona telkin ediyorlardı. İbn Receb (ö. 795/1393), Abdurrezzak’dan bahsederken şöyle der: “Birçok kişi Abdurrezzak’ın Hz. Ali’nin (r.a) ve Ehl-i beytin fazileti hakkında münker rivayetleri tahdîs ettiğini söyler. İmam Ahmed’in de dediği gibi muhtemelen bu rivayetler gözlerini kaybettikten sonra ona telkin edilen rivayetlerdi.”³¹⁸

c. Ebû ‘Urve Ma‘mer b Raşid el-Ezdî el-Huddânî es-San‘ânî (ö. 153/770): Ebû Hâmid İbnü’s-Şarkî’ye (ö. 325/937) Ahmed b. el-Ezher’in Abdurrezzak’tan onun da Ma‘mer’den rivayet ettiği Hz. Ali’nin (r.a) faziletiyle ilgili rivayet sorulduğunda şöyle demiştir: “Bu batıl bir hadistir. Sebebi de

³¹⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

³¹⁶ Dârekutnî, Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, **Sünen**, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü’r-Risale, I. Bsk. Beyrut 2004, II, 51 (1131)

³¹⁷ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu‘fî, **Kurratu’l-‘ayneyn bi raf’i’l-yedeyn fi’s-salah**, thk. Ahmed eş-Şer’îf, Daru’l-Erkam, I. Bsk., Kuveyt 1983, s. 29

³¹⁸ İbn Receb, Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî, **Şerhu ‘İleli’t-Tirmizî**, thk. Hemmam Abdurrahim Saîd, Mektebetü’l-Menâr, I. Bsk., Ürdün, 1987, II, 753

Ma‘mer’in Râfizî olan kardeşinin oğludur. Ma‘mer yeğeninın kitaplarına ulaşmasına imkân veriyordu, o da bu hadisi sokuşturdu. Ma‘mer kendisine soru sormaya ve müracaat etmeye kimsenin cesaret edemediği heybetli biriydi. Abdurrezzak bu hadisi Ma‘mer’in kardeşinin oğlundan işitti.”³¹⁹

Konuyla ilgili başka bir örnek de Hatîb el-Bağdadî’nin, A‘meş’ten naklettiği şu rivayettir: “Kûfe’de Ali b. Ebî Talib’ten (r.a): “Kişi karısını bir mecliste üç talakla boşarsa tek sayılır” diye işittiğini söyleyen bir şeyh vardı. Birçok kişide gelip hadisi ondan dinliyorlardı. Şeyhe giderek kapısını çaldım. Yanıma çıkınca: “Kişi karısını bir mecliste üç talakla boşarsa hadisini Ali b. Ebi Talib’den (r.a) nasıl işittin? diye sordum. Dedi ki: “Ali b. Ebi Talib’den kişi karısını bir mecliste üç talakla boşarsa tek sayılır dediğini işittim.” Dedim ki: “Bunu Ali’den (r.a) nasıl işittin? Çıkart bana kitabını!” Kitabını çıkarttı ki şöyle yazıyordu: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla bu Ali b. Ebî Talib’den (r.a) işittiğim bir rivayettir. O şöyle diyor: “Kişi hanımını bir mecliste üç talakla boşarsa talâk-ı bâin ile boşamıştır. O kadın başka biriyle nikahlanıncaya kadar helal olmaz.” Ona dedim ki: “Yazıklar olsun sana! Bu senin söylediğin gibi değil.” O da dedi ki: “Doğrusu budur. Fakat onlar benim böyle söylememi istediler.”³²⁰

2.6. RÂVİNİN TELKİNİ KABUL ETMESİNİN SEBEPLERİ

Râvînin telkini kabul etmesi zabt kusurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Adil ve zâbit bir râvînin yapılan telkini kabul etmesi tabîî bir davranış olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla râvînin telkini kabul etmesinin psikolojik veya fizyolojik bazı sebepleri olmalıdır. Bu sebepler arasında en önemlileri şunlardır: Aşırı dalgınlık ve dikkatsizlik (Fartu’l-Gafle), râvînin hadis rivayetinde ihmalkâr olması, ihtilât, râvînin kendi memleketinden başka bir yere göç etmesi, râvînin başkalarının kitaplarından hadis aktarması, râvînin hadisten başka bir ilimle meşgul olması, râvînin kitaplarını koruyamaması, yakınlarının râvînin kitaplarına hadis sokuşturması, râvînin çok hadis rivayet etme isteği.³²¹

³¹⁹ İbn Asâkir, Ebü’l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfî, **Târîhu Dimaşk**, thk. Amr b. Ğarame el-Amrevî, Daru’l-Fikr, ys, 1995, LXXI, 30; Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, I, 260

³²⁰ Hatîb, **Kifâye**, s. 150

³²¹ Âşıkkutlu, Emin, “Telkin”, **DİA**, İstanbul 2011, XL, s. 406; Öztürk, Mustafa, “Hadis Rivâyetinde Telkin Zabt İlişkisi” s. 114; Abdülğani, “et-Telkîn fi rivayeti’l-ehâdis”, s. 44

2.6.1. Aşırı Dalgınlık ve Dikkatsizlik (Fartu'l-Gafle)

Râvînin maruz kaldığı telkini kabul etmesinin en önemli sebeplerinden biri aşırı dalgın ve dikkatsiz yani gaflet içerisinde olmasıdır.³²² Zabt kusurlarından biri olan gaflet, râvîyi telkinin kabulüne açık hale getirir. Buhârî'nin hocası olan Humeydî gafleti şöyle tarif eder: “Kitabında hatası olup da kendisine bu söylendiğinde kitabındaki bırakıp kendisine söyleneni rivayet eden ya da aradaki farkı anlamadan başkalarının sözleriyle kitabındaki rivayeti değiştiren, ya da düşünmeksizin manayı değiştirecek şekilde fahiş tashîfte bulunan kişi. Böyle bir râvîden kaçınılır.”³²³

Kitabındaki hatası kendisine söylendiğinde onu bırakıp kendisine söyleneni rivayet etmesi ve başkalarının sözleriyle rivayetini terk etmesi râvînin kendi zabtına güvenmeyen, zabtı zayıf ve gaflet içerisinde olduğunu göstermektedir. Böyle olan râvî önüne konulan hadisin kendi hadisi olup olmadığını fark edemez. Telkin edilen rivayeti alıp olduğu gibi tahdîs eder. Bu durum o râvînin aşırı dalgın ve dikkatsiz olduğunu, zabtının ve ezberinin kötü olduğunu göstermektedir.

Bu çeşit râvîlere aşağıdaki rivayetler örnek olarak gösterilebilir.

a. Musa b. Dînar el-Mekkî: Aşırı dalgınlık ve dikkatsizliğinden dolayı kendisine yapılan telkini kabul eden râvîlere Musa b. Dînar el-Mekkî örnek olarak gösterilebilir. Hafs b. Gıyas doğru olmayan bazı rivayetleri ona telkin etmiş, Musa b. Dinar da gafletinden dolayı bütün rivayetleri olduğu gibi tekrar etmiştir.³²⁴ İbn Hibbân, Musa b. Dînar'la ilgili şunları söyler: “Aşırı dalgın ve dikkatsiz bir şeyhti. Kendisine telkin edileni önemsemeyip olduğu gibi tekrar ederdi. Her sorulana cevap verir ve işitmediği hadisleri tahdîs ederdi. Bu sebeple terke müstahak oldu.”³²⁵

b. Ebû Muhammed Atâ b. Aclân el-‘Attâr el-Hanefî el-Basrî (ö. 148/774): Bu konuda bir başka örnek, Atâ b. Aclân'ın aşırı dikkatsizliğidir. Râvî

³²² Fermâvî, “*el-Ğafletü inde'l-mühaddisîn*” s. 3188

³²³ Hatîb, **Kifâye**, s. 148

³²⁴ İbn Adî, **Kâmil**, II, 433-434

³²⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 237; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, **ed-Du'afau ve'l-metrûkûn**, thk. Abdullah el-Kâdî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986, III, 145

Muhammed b. Hâzim kendisi olduğunu söylemeden Muhammed b. Hâzim bana tahdîs etti diye söylemesini isteyince o da hemen bu telkine kapılıp öylece rivayet etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as'ın şöyle dediğini aktarıyor: “Atâ b. Aclân Basralı’dır. Kendisine attâr Atâ da denilir. O bir değer ifade etmez.” Ebû Muaviye Muhammed b. Hâzim onunla ilgili şöyle der: Atâ’ya benim hadislerimden yazdılar ve dediler ki “Muhammed b. Hâzim bana tahdis etti de” o da dedi ki: “Muhammed b. Hâzim bana tahdis etti.” Ben de dedim ki: “Ey Allah düşmanı!.. Muhammed b. Hâzim benim. Ben sana hiçbir şey tahdîs etmedim.”³²⁶

c. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem el-Medenî (ö. 182/799): Bazen râvîdeki aşırı dalgınlık ve dikkatsizlik, râvîyi meydana gelmesi mümkün olmayan olayları bile tahdîs etmeye sevk edebilir. İbnü’l-Cevzî, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’e şöyle denildiğini aktarır: “Baban, deden tarikiyle Rasûlullah’dan (s.a.v) sana şöyle tahdîs etti: “Nuh’un (a.s) gemisi Kâbe’yi tavaf edip Makam-ı İbrahim’de de iki rekât namaz kıldı.”

إن سفينة نوح طافت بالبيت وصلت خلف المقام ركعتين

Abdurrahman b. Zeyd buna cevap olarak “Evet” demiştir. İbnü’l Cevzî bu rivayetle ilgili şunları söyler: “Muhaddisin gafleti, telkin edileni kabul edip rivayet edecek kadar artabilir. Hatta râvînin aşırı dalgınlık ve dikkatsizliği öyle bir noktaya varır ki kendisine telkin edilen olması imkânsız olan olmayan olayları bile kabul edip rivayet eder.”³²⁷

2.6.2. Râvînin Hadis Rivayetinde İhmalkâr Olması (Tesâhül)

Muhaddisler hadis rivayeti esnasında râvînin aşırı dalgınlık ve dikkatsizlik diye belirttiğimiz gaflet hali ile râvînin hadis rivayetindeki ihmâli diye ifade edebileceğimiz tesâhülünü birbirinden ayırmışlardır. Humeydî’nin de söylediği gibi gaflet: “Kitabında hatası olup da kendisine bu söylendiğinde kitabındaki bırakıp kendisine söyleneni rivayet eden ya da aradaki farkı anlamadan başkalarının sözleriyle kitabındaki rivayeti değiştiren, ya da düşünmeksizin manayı değiştirecek şekilde fahiş tashîfte bulunan kişidir.”³²⁸ Tesâhül ise râvînin hadis rivayetindeki

³²⁶ Hatîb, **Kifâye**, s. 149

³²⁷ İbnü’l-Cevzî, **el-Mevdû’ât**, I, 100

³²⁸ Hatîb, **Kifâye**, s. 148

özensizliği, umursamazlığı ve gevşekliğidir. Gaflet daha fazla râvînin iradesi dışında cereyan ederken ihmâl ise bilinçli şekilde yapılan bir eylemdir.

Râvîlerden mutkin olan ile mütesâhil olanı açıklarken Müslim şunları söyler: “Râvîlerden bazıları korunması gerekeni koruyacak düzeyde hıfzında itkan sahibi olan hafızlardır. Diğerleri de zannettiği bir vehimde ya da başkası tarafından kendisine yapılan bir telkinde ihmalkâr olup hıfzını karıştıran râvîlerdir. Hıfzı karışan bu râvî başkasına rivayet ederken de rivayetini ayırt edemez.”³²⁹

Rivayetleri kabul edilecek veya reddedilecek râvîlerin sıfatlarını izah ederken İbnü’s-Salâh şunları söyler: “Hadis dinlerken ya da dinletirken ihmalkâr olan, sema meclisinde uyuyan, karşılaştırılmış sahih bir asıldan hadis tahdîs etmeyen ve hadiste telkini kabul eden râvîlerin rivayetleri kabul edilmez.”³³⁰

Hadis rivayetinde ihmalkârlığı ile tanmanın râvînin rivayetinin terki konusunda, kendisine sunulan rivayetleri kendi rivayeti olup olmadığına bakmadan, önemsemeden rivayet eden İbn Lehî’a’nın tavrını örnek olarak gösteren Hatîb el-Bağdâdî şu rivayeti nakleder: Yahya b. Hassân’ın anlattığına göre; “Bir grup yanlarında İbn Lehî’a’dan işittiklerini söyledikleri bir cüzle geldiler. Cüz’ü aldım baktım ki İbn Lehî’a’nın rivayet ettiği tek bir hadis yok. Kalktım İbn Lehî’a’nın yanına gidip oturdum ve: “Bu kitapta rivayet ettiğin hadisler senin kitabında olmayan ve senin bile işitmediğin rivayetler” dedim. Dedi ki: Ne yapayım, bana bir kitap getiriyorlar ve bunlar senin hadislerin diyorlar ben de onlara tahdîs ediyorum.”³³¹

2.6.3. İhtilât

Daha önce zabt sahibi bir râvî iken yaşlılıktan, gözlerini kaybetmekten, hadis naklettiği kitapların kaybolması ya da yanmasından kaynaklı sonradan ortaya çıkan hafıza bozukluğu sebebiyle rivayeti karıştırmaya “İhtilât”, bu durumda olan râvîye “Muhtelit” denir.³³²

³²⁹ Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **et-Temyîz**, thk., Muhammed Mustafa el-A’zamî, Mektebetü’l-Kevser, 3. Bsk., Suudi Arabistan 1989, s. 170

³³⁰ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s. 119

³³¹ Hatîb, **Kifâye**, s. 152

³³² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 104

Sehâvî, ihtilatı şöyle açıklar: “Bunamadan, gözleri kaybetmekten, hastalıktan, çocuğunu kaybetmek ya da malını çaldırmak gibi şiddetli üzüntüden, kitapların kaybolması ya da yanması gibi sebeplerle kişinin aklının bozulması, söz ve davranışlarında düzensizliğin ortaya çıkması halidir.”³³³

Telkinin kabul edilmesinin sebeplerinden biri de râvînin muhtelit olmasıdır. Muhtelit olan râvî, telkine açık hale gelir ve kendisine telkin edileni olduğu gibi kabul edip rivayet eder.

Muhaddisler muhtelit olan râvînin telkini kabul etmesini şu lafızlarla ifade ederler: “Değişti, telkini kabul etmeye başladı (تَغْيِيرُ فَصَارَ يَتَلَقَّنُ)”³³⁴, “Ömrünün sonlarında değişti (تَغْيِيرٌ فِي آخِرِ عُمُرِهِ)”³³⁵, “Yaşlanınca hıfzı kötüleşip değişti kendisine telkin edileni söylüyordu (لَمَّا كَبُرَ سَاءَ حِفْظُهُ وَتَغْيِيرُ فَكَانَ يَتَلَقَّنُ مَا لَقَّنَ)”³³⁶

Râvînin telkini kabul etmesine yol açan ihtilatın altında yatan sebepleri yukarıda ifade etmiştik. Şimdi her bir sebebi örnekleriyle beraber açıklamaya çalışalım.

2.6.3.1. Yaşlılık ve Bunama

Râvînin zabtının kötüleşmesinin, rivayetleri karıştırarak ihtilata düşmesinin sebeplerinden biri yaşının ilerlemesinden kaynaklı hafıza melekelerinin zayıflaması veya bunamasıdır. Zabtı zayıflayan böyle bir râvî kendisine yapılan telkini kabul eder.³³⁷ Yaşlılık ve bunama kaynaklı telkini kabul eden râvîlerle ilgili örnek rivayetlere geçmeden önce tıbbî açıdan bunamanın incelenmesi faydalı olacaktır.

2.6.3.1.1. Tıpta Bunama

Dilimizdeki yaygın kullanım şekli ile “bunama” tıp ilmindeki adı ile “demans” Latince zihin kelimesinden köken almaktadır. Demans zihnin yitirilmesi anlamına gelmektedir. Latince’deki kullanım biçimiyle “yerleşmiş, varolan, edinilmiş olan zihnin sonradan yitirilmesi” anlamını taşımaktadır. Genel olarak demans bir sendrom tanımı olarak kullanılmaktadır. Demansın tanımını, “erişkin

³³³ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, IV, 366

³³⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 387

³³⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 394

³³⁶ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, III, 100

³³⁷ Cezûlî, “et-Telkîn ve eseruhu fî ted’îfi’r-ruvât”

merkezi sinir sisteminin hasarlanması sonucu gelişen bilişsel fonksiyonlarda bozulma” şeklinde yapabiliriz.³³⁸

Demans (bunama), entelektüel yetenekleri kısmen veya tamamen azaltan, bilişsel, davranışsal ve işlevsel gerilemeye yol açan veya en azından değişik derecelerde sıkıntılar yaratan, yaşa ve sosyal konumlara bağlı olarak mesleki ve sosyal alanda değişik derecelerde kayıplara yol açan, ilerleyici bir haldir.³³⁹

Olaya yaşlanma gözüyle baktığımızda, beynimizdeki sinirlerin iletim hızlarında azalma, bazı bilgileri değerlendirmede yavaşlama, normal bir sürecin parçasıdır. Ancak bazı durumlarda, beslenme alışkanlıkları, kronik hastalıklar, psikososyal travmatik durumlar, büyük kayıplar, ağır psikiyatrik hastalıklar, bazı ilaçların uzun süreli kullanımları gibi hallerde, demans daha hızlı ilerler ve bazı yetilerde çok ciddi kayıplara neden olur. Bu durum normal yaşlanmanın dışında gelişen ve hem bireyi ve en az onun kadar belki daha fazla çevresini de etkileyen psiko-sosyo-kültürel bir durum haline gelir.³⁴⁰

Alzheimer Hastalığı da en sık bilinen ve en sık görülen demanstır. Tüm demansların %59-70'i Alzheimerdir.³⁴¹

2.6.3.1.2. Yaşlılık ve Bunama Kaynaklı Telkin Örnekleri

Yaşlılık ve bunamadan ötürü telkine açık hale gelerek, yapılan telkini kabul eden râvîlere aşağıdaki rivayetler örnek olarak gösterilebilir.

a. Ebü'l-Muğire Simâk b. Harb b. Evs ez-Zühli el-Bekrî (ö. 123/741): İbn Hacer, Simak b. Harb hakkında: “Güvenilir bir râvîdir. Ancak özellikle İkrime'den olan rivayetleri muhtaribtir. Ömrünün sonlarında değişmiştir. Bazen yapılan telkini kabul ederdi” demiştir.³⁴²

Yakub es-Sedûsî ise Simak hakkında: “Özellikle İkrime'den olan rivayetleri muhtaribtir. İkrime'nin dışındaki rivayetleri doğrudur. Mütesebbit değildir. Eskiden

³³⁸ Yavla, Figen vd., “Demansa Klinik Bulgular”, **Nükleer Tıp Seminerleri Dergisi**, ed. Funda Aydın, Galenos Yay., İstanbul 2016, 2/3, s. 134

³³⁹ Önder, Hasan Turgut, “Demans Nedir? Demansın Nedeni Nedir?”, **Losante**, (Erişim 6 Temmuz 2021)

³⁴⁰ Önder, “Demans Nedir? Demansın Nedeni Nedir?”

³⁴¹ Yavla, “Demansa Klinik Bulgular”, s. 135

³⁴² İbn Hacer, **Takrîb**, s. 255

ondan hadis işitmiş olan Şu‘be ve Süfyan gibi râvîlerin rivayetleri sahih ve düzgündür” der.³⁴³

b. Ebû Yezîd Atâ b. es-Sâib b. Yezîd (Mâlik yahut Zeyd) es-Sekafi el-Kûfi (ö. 136/753): Önceleri itkan sahibi güvenilir bir râvî iken ömrünün sonlarında yaşlılıktan ötürü telkini kabul etmeye başlamıştır. Ebû'l-Hasen el-İclî (ö. 261/875) kendisi hakkında şunları söyler: “Eskiden güvenilir bir râvîydi. İbn Ebî Evfa’dan (r.a) (ö. 86/705) rivayette bulundu. Süfyan es-Sevrî gibi Atâ’dan önceden hadis işitenlerin hadisleri sahihtir. Sonraları ondan hadis işiten Hüşeym ve Halid b. Abdullah el-Vasîtî gibi râvîlerin hadisleri muztaribtir. Çünkü Atâ ömrünün sonlarında yaşlılıktan dolayı kendisine yapılan telkini kabul ederek rivayet ediyordu.”³⁴⁴

Ebû Hâtim ise Atâ ile ilgili olarak: “İhtilata düşmeden önce konumu güvenilir râvîlerin konumuydu. Ömrünün sonlarında hıfzı değişti. Hadislerinde çok karışıklık vardı” der.³⁴⁵

c. Yezîd b. Ebû Ziyâd el-Haşimî el-Kûfi (ö. 136/758): Tabiîn neslinden olup yaşlılıktan dolayı telkini kabul ettiği için cerh edilen râvîlerden bir diğeri de Yezîd b. Ziyâd el-Haşimî el-Kûfi’dir. Dârimî, Yezidle ilgili olarak şunları söyler: “Yezîd güvenilir bir râvîydi. Ancak yaşlanınca hıfzı kötüleşip değişti. Kendisine telkin edileni kabul ediyordu. Hafızasının kötüleşmesinden dolayı kendi hadisi olmayan rivayetleri kabul etmesi ve maruz kaldığı telkinden dolayı naklettiği rivayetler münker rivayetlerden oluştu. Kûfe’ye gelmeden önce ömrünün ilk yıllarında ondan işitilen hadisler sahihtir. Hafızasının değişmesi ve yapılan telkini kabul etmesinden dolayı Kûfe’ye son gelişinden sonraki rivayetleri bir değer ifade etmez.”³⁴⁶

d. Ebû Mes’ûd Saîd b. İyâs el-Cüreyrî el-Basrî (ö. 144/761): İbn Ebi Hâtim babasından şöyle nakleder: “Saîd el-Cüreyrî’nin hıfzı, ölmeden önce

³⁴³ Zehebî, **Siyer**, V, 247

³⁴⁴ İclî, **Ma’rifetü’s-sikât**, II, 135

³⁴⁵ Zehebî, **Siyer**, VI, 264; İbn Hacer, **Tehzîb**, VII, 205

³⁴⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100

bozuldu. Eskiden ondan hadis yazanların hadisi doğrudur. Çünkü o hadiste iyiydi.”³⁴⁷

Ahmed b. Hanbel de İbn ‘Uleyye’ye Cüreyrî’nin hadisleri karıştırmasıyla ilgili soru sorunca İbn ‘Uleyye şu cevabı verir: “Şeyhin yaşı ilerleyince hadiste zayıfladı.”³⁴⁸

e. Ebû'l-Vefid Hişam b. Ammâr b. Nusayr es-Sülemî ed-Dimeşkî (ö. 245/859): Ebû Hâtim, Hişamla ilgili şunları söyler: “Güvenilir bir râvîyken sonraları değişti. Kendisine telkinde bulunulduğu her zaman kabul edip telkin edileni rivayet ediyordu.”³⁴⁹

İbn Hacer ise Hişam’la ilgili şunları söyler: “Güvenilir, Kur’an-ı iyi okuyan bir râvîdir. Yaşlanınca kendisine yapılan telkini kabul etmeye başladı. Eski hadisleri en sahih rivayetleridir.”³⁵⁰

f. Ebû'l-‘Alâ Hâlid b. Tahmân es-Selûlî el-Hıfâf el-Kûfi: Yahyâ b. Maîn, Halid b. Tahmânla ilgili şunları söyler: “Önceden güvenilir bir râvî iken ölmeden önceki son on sene hadisleri karıştırmaya başladı. O derece hafızası bozulmuştu ki kendisine getirilen ve gördüğü her şeyi okuyordu.”³⁵¹

2.6.3.2. Râvînin Kitaplarının Yanması veya Kaybolması

Râvînin ihtilata düşüp telkini kabul eder hale gelmesinin sebeplerinden biri de râvînin hocalarından işittiği hadisleri yazdığı kitaplarının yanması ya da kaybolmasıdır. Kuvvetli bir zabtu’s-sadrın yolu râvînin sürekli müracaat edebileceği kitaplarının varlığıdır. Bu kitaplarından mahrum kalan bazı râvîler hafızalarındaki rivayetlerin zayıflaması suretiyle hadisleri karıştırmaya başlamış ve telkini kabul eder hale gelmişlerdir. Örnek olarak aşağıdaki râvîleri zikredebiliriz.

a. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah el-‘Arzemî el-Kûfi el-Fezârî (ö. 155/772): Muhammed b. Ubeydullah da kitapları kaybolduktan sonra

³⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, IV, 2

³⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, IV, 2

³⁴⁹ Sıbt İbnü’l-Acemî, Ebû’l-Vefâ Sıbtu İbni’l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Tirâblusî el-Halebî, **el-İğtibât bi-men rumiye mine’r-ruvâti bi’l-ihtilât**, thk., Alaeddin Ali Rıza, Daru’l-Hadîs, 1. Bsk., Kahire 1988, s. 364

³⁵⁰ İbn Hacer, **Takrîb**, s. 573

³⁵¹ İbn Adî, **Kâmil**, III, 438; Sıbt İbnü’l-Acemî, **el-İğtibât**, s. 364

ezberi kötü olmasına rağmen ezberinden hadis rivayet ettiği için terkedilmiştir. İbn Hibbân, Muhammed b. Ubeydullah hakkında şunları söyler: “Güvenilir bir râvîydi ancak kitapları kayboldu. Hıfzı kötüleşmesine rağmen ezberinden hadis tahdîs etmeye başladı. Yanılgıya düşüp hadislerindeki münker rivayetler çoğaldı. Bu sebeple İbnü'l-Mübarek, Yahya el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî ve Yahya b. Ma'in ondan hadis nakletmeyi bıraktılar.”³⁵²

b. Ebû Abdullah Muhammed b. Hallâd b. Hilâl el-İskenderânî (ö. 231/845): Güvenilir bir râvî iken kitapları kaybolduktan sonra telkini kabul etmiştir. Ahmed b. Vâdîh el-Mısrî şöyle der: “Muhammed b. Hallâd güvenilir bir râvîydi. Kitapları kayboluncaya kadar onda bir değişiklik görülmemiştir. İbn Bükeyr hayatta iken Ebû Musa denen biri Dımâm b. İsmail ve Yakub b. Abdurrahman'ın nüshalarıyla Muhammed b. Hallâd'ın yanına gelerek: “Bu nüshaları işittin mi?” dedi. Muhammed “evet” dedi. İki nüshayı tahdîs etmesini istedi. İbn Hallâd: “Asıl kitaplarım olmadığı için tahdîs etmeyeceğim” dedi. Bu adam “Nüsha birdir” deyip onu oyuna getirinceye kadar yanından ayrılmadı. Sonunda o da tahdîs etti.”³⁵³

Sehâvî, râvînin güvenilirliğini ve zabtını zedeleyen kusurları zikrederken asıl kitapları kaybolan ve hıfzı kötüleşen râvîden de bahseder. Bu babta Hallâd el-İskenderânî'yi örnek göstererek “Kitapları kaybolmadan önce ondan hadis işitenlerin rivayeti sahih, sonra hadis işitenlerin ise sahih değildir” der.³⁵⁴

c. Ebû Zekeriyya Yahya b. Saîd el-Attâr eş-Şâmî el-Hımsî: İbn Ebî Hâtim, Yahyâ b. Ma'in'in İbn Saîd el-Attâr'ı kitaplarının yanması ve münker hadis rivayet etmesinden dolayı zayıf bir râvî olarak gördüğünü zikreder.³⁵⁵

İbn Hibbân da İbn Saîd el-Attâr'la ilgili olarak; sağlam râvîlerden uydurma rivayetler, güvenilir râvîlerden de mu'dal rivayetler naklettiği için onun hadislerini delil olarak kullanmak caiz değildir der.³⁵⁶

³⁵² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 246

³⁵³ Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, **el-Medhal ilâ kitâbi'l-İkfl**, thk., Fuad Abdulmunim Ahmed, Daru'd-Da've, İskenderiyye, ts, s. 68

³⁵⁴ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, II, 105

³⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-ta'dîl**, IX, 152

³⁵⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 123

2.6.3.3. Gözleri Kaybetme

Râvînin ihtilata düşüp telkini kabul eder hale gelmesinin sebeplerinden biri de râvînin gözlerini kaybetmesidir. Hıfzı zayıf ve kitaplarına itimat eden bir râvî gözlerini kaybettikten sonra hadis rivayet etmeye devam ederse hadisleri karıştırması muhtemeldir.³⁵⁷

Muhaddisler gözlerini kaybettikten sonra ihtilata düşüp telkini kabul eden râvîleri şu lafızlarla açıklamışlardır: “Ömrünün sonlarında gözlerini kaybetti. Ona telkin edileni kabul edip olduğu gibi rivayet ederdi.” (**عَمِيَ فِي آخِرِ عُمُرِهِ، فَكَانَ يَلْقُنُ**)³⁵⁸, “Gözlerini kaybetti. Arada sırada ona hadis telkin ediliyordu.” (**ذَهَبَ بَصَرَهُ**)³⁵⁹ (**فَرُبَّمَا لَقِنَ الْحَدِيثَ**).³⁵⁹

Gözlerini kaybettiği için ihtilata düşerek maruz kaldığı telkini kabul eden râvîlere örnek olarak şu râvîleri zikredebiliriz.

a. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî (ö 211/826): Gözlerini kaybettikten sonra rivayetlerinde problem olan râvîlerin en meşhurlarından biri Abdurrezzak es-San‘ânî’dir. Ahmed b. Hanbel onunla ilgili olarak: “Gözlerini kaybettikten sonra ondan işitilenler bir şey değildir. Kitaplarında olanlar ise sahihtir. Kitaplarında olmayanlarla ilgili olarak ta ona telkinde bulunuluyordu o da kabul ediyordu” demiştir.³⁶⁰

b. Ebû Yakub İshâk b. Muhammed b. İsmail b. Abdullah el-Fervî el-Kuraşî (ö. 226/840): İbn Ebî Hâtim babasının İshak el-Fervî hakkında şöyle dediğini nakleder: “Güvenilir bir râvîydi. Gözlerini kaybedince bazen ona telkinde bulunuyorlardı. Ancak kitapları sahihtir.”³⁶¹

c. Ebû'l-Ezher Ahmed b. el-Ezher b. Menî' b. Selît b. İbrahim el-'Abdî en-Nîsâbûrî (ö. 261/874): Hâkim, Ebû'l-Ezher'le ilgili olarak şöyle der: “Ebû'l-

³⁵⁷ Fekîh, İdrîs ebu'l-Hasen, *Şerhu'n-nazmi'l-matlûl fi kavâ'idî'l-hadîsi'l-me'lûl*, Alukah, (Erişim 01.04.2021)

³⁵⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 396

³⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 233

³⁶⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 396

³⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 233

Ezher ömrünün sonlarında gözlerini kaybetti. Hadislerini ezberleyen biri değildi.”³⁶²

Ebû Bekir b. Huzeyme (ö. 311/924), Ebû'l-Ezher'den bahsederken: “Yaşlanmıştı. Bazen telkin edileni söylerdi” der.³⁶³

d. Ebû Muhammed Süveyd b. Saîd b. Sehl b. Şehriyâr el-Herevî el-Hedesânî el-Enbârî (ö. 240/869): Gözlerini kaybettikten sonra telkine uğrayan râvîlerden biri de Süveyd b. Saîd'dir. Hatîb, Süveyd'le ilgili olarak şunları söyler: “Ömrünün sonlarında gözlerini kaybetmişti. Bazen ona kendi hadisi olmayan rivayetler telkin ediliyordu. Gözleri görüyorken ondan hadis işitenlerin rivayeti hasendir.”³⁶⁴

Buhârî ise benzer durumu şöyle ifade eder: “Gözlerini kaybetmişti. Kendi hadisi olmayan şeyler ona telkin ediliyordu.”³⁶⁵

e. Yahya b. Muhammed b. 'Abbâd b. Hânî eş-Şecerî el-Medenî: Ukaylî, Yahya b. Muhammed'le ilgili olarak şöyle demiştir: “Hadisinde yanlışlık ve münker rivayetler vardır. Gözleri görmüyordu. Ona telkin yapıldığı bilgisi bana ulaştı.”³⁶⁶

2.6.4. Râvînin Kendi Memleketinden Başka Bir Yere Göç Etmesi

Râvînin kendi memleketinden başka bir yere göç etmesi de râvînin telkini kabul etmesinin sebeplerinden biridir. Hadis usulü ve cerh-ta'dîl kitaplarında râvînin başka bir memlekete intikalinden sonra rivayetlerinin değiştiği ve telkini kabul ettiğiyle ilgili rivayetler çoktur. Bu rivayetlerde daha çok râvînin zabtının zayıflamasının sebebi olarak bu yer değişikliği zikredilir. Gerçekte altında yatan sebep ise râvînin intikalinden ziyade bu intikal vesilesiyle kendi asıl kitaplarına ulaşma zorluğudur. Bir diğer sebepte râvînin gittiği memlekette kendi zabtını zayıflatmaya yönelik art niyetli teşebbüslerdir.

³⁶² Zehebî, *Siyer*, XII, 366

³⁶³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I, 257

³⁶⁴ Hatib, *Târîhu baġdâd*, X, 316; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, XII, 479

³⁶⁵ Zehebî, *Siyer*, XI, 413

³⁶⁶ Ukaylî, *Du'afâ*, IV, 427

Muhaddisler, râvîlerin hadis rivayetini hangi memlekette yaptıkları konusuna önem vermişler ve bu râvîleri belirlemeye çalışmışlardır. Râvînin ömrünün ilk yıllarında bir memlekette tahdîs ettiği rivayetler sahihken başka bir memlekette kendisinde ârız olan kusurlardan dolayı tahdîs ettiği rivayet zayıf olabilir.³⁶⁷ Aşağıdaki râvîleri, memleket değişikliğinden dolayı zabtı zayıflayarak telkini kabul eden râvîlere örnek olarak gösterebiliriz.

a. İbn Ebî Zi'b Ebü'l-Hâris Muhammed b. Abdirrahmân b. el-Mugîre el-Kureşî el-Âmirî (ö. 159/776): Müslim, İbn Ebî Zi'b hakkında şöyle der: “Hicazlıların ondan işittikleri sahihtir. Iraklıların ondan naklettiği rivayetlerin sayısı çoktur. Iraklılar tarafından ona yapılan telkini kabul edip, olduğu gibi rivayet ediyor olabilir.”³⁶⁸

b. Ebû Muhammed Abdurrahman b. el-Fakîh Ebi'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân) el-Medenî (ö. 174/790): Ali b. el-Medîni şöyle der: “Abdurrahman b. Ebi'z-Zinad'ın Medine'de tahdîs ettiği rivayetler sahihtir. Bağdat'daki rivayetlerinde ise Bağdatlılar onu ifsad etmiştir.”³⁶⁹

Hatîb, ayrıca Abdurrahman b. Mehdî'nin İbn Ebi'z-Zinâd'ın Bağdatlılar tarafından telkine uğradığı için rivayetlerinin üstünü çizdiğini nakleder.³⁷⁰

c. Ebû Halid Yezîd b. Harun b. Zâzî b. Sâbit es-Sülemî el-Vâsîfî (ö. 206/821): İbn Receb el-Hanbelî, hadisleri bazı beldelerde zayıf görülürken bazı beldelerde zayıf görülmeyen râvîlerden bahsederken çoğunluk muhaddise göre güvenilir bir râvî olmasına rağmen Yezîd b. Harun hakkında Salih b. Ahmed'in şöyle dediğini nakleder: “Yezîd b. Harun'dan Vâsîfî'de hadis işitenlerin rivayetleri Bağdat'da işitenlerden daha sahihtir.”³⁷¹

2.6.5. Râvînin Başkalarının Kitaplarından Hadis Aktarması

Râvînin kendisine yapılan telkini kabul etmesinin sebeplerinden biri de kendi hadisini başkalarının kitaplarından yanlış nakletmesidir. Râvî, kendi asıl

³⁶⁷ Abdülğani, “*et-Telkîn fî rivayeti'l-ehâdis*”, s. 48

³⁶⁸ İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, II, 780

³⁶⁹ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 656

³⁷⁰ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 656

³⁷¹ İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, II, 770

kitabından istinsah edilen bir kitaptan veya kendi hadisleri diye sunulan bir kitaptan hadis rivayet edebilir. Zabtı kuvvetli olan râvî, bu şekilde kendi hadislerini içeren başkalarının kitaplarından hadis rivayet ederken bu kitaba sokuşturulan kendi rivayeti olmayan hadisleri ayırt edebilir. Zabtı zayıf olan râvî ise bu ayrımı yapamaz ve kendi hadisi olmayan bir rivayeti kendi hadisymiş gibi tahdîs etmiş olur. Bu şekilde râvî telkin türlerinden biri olan “Yazıyla telkin”e uğramış olur.³⁷²

Bu çeşit telkini muasır alimlerden İbrahim el-Lâhim gizli telkin (التلقين الخفي) diye bir tanımla ifade eder. Râvînin bu şekilde bir rivayetini beyan etmesinin önemine vurgu yapan el-Lâhim, asıl olanın râvînin hıfzından ya da bizzat kendisinin işittiği hadisleri rivayet etmesi gerektiğini söyler.³⁷³ Ebû Suheyb el-Hâyik ise gizli telkin diye bir tabirin hadis ehli tarafından kullanılmadığını söyleyerek el-Lâhim’i eleştirir.³⁷⁴

Râvînin başkalarının kitaplarından hadis aktarması ile ilgili olarak örnek verilebilecek râvîlerden bazıları şunlardır:

a. Ebû İsmail Ebân b. Ebî ‘Ayyâş el-Basrî (ö. 140/757): Kendisine sunulan kitaptaki hadisleri ayırt edemeyen râvîlerden biri Ebân b. Ebî ‘Ayyâş’tır. Ebû ‘Avâne (ö. 316/929) şöyle der: “Ebân b. Ebî ‘Ayyâş’a üstünde kendi hadislerini içeren, altında da Vasıtlı bir adamın hadislerini içeren bir kitap getirdim. Ebân bütün hadisleri kendi hadisi diye okudu.”³⁷⁵

Ukaylî de Ebân’la ilgili Şu‘be’nin şöyle dediğini nakleder: “Enes’in (r.a) hadisini Hasen’dan diye, Hasen’in hadisini de Enes’ten (r.a) diye yazıp sundum. İkisini de olduğu gibi okudu.”³⁷⁶

b. en-Necâd Ebû Bekr Ahmed b. Selmân b. Hasen b. İsrâîl b. Yunus (ö. 348/959): Dârekutnî’ye en-Necâd hakkında sorulduğunda şöyle der: “Ahmed b.

³⁷² Abdülğani, “et-Telkîn fi rivayeti’l-ehâdis”, s. 49

³⁷³ Lâhim, İbrahim b. Abdullah, **el-Cerhu ve’t-te’dîl**, Mektebetü’r-Rüşd, 1. Bsk., Riyad 2003, s. 61

³⁷⁴ Hâyik, Ebu Suheyb Hâlid b. Mahmûd, “Mustalah (et-Telkîni’l-Hafi) inde’d-Doktor İbrahim el-Lâhim ve İ’tiraduhu ala Fehmi Ba’dî’n-Nasi ve’l-İ’tiradu aleyhi”, Addyaiya, (Erişim 31.03.2021)

³⁷⁵ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, II, 295

³⁷⁶ Ukaylî, **Du’afâ**, I, 40; Hatib, **el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî**, s. 136

Selmân, kendi asıl kitabında olmayan rivayetleri başkalarının kitabından rivayet etmiştir.”³⁷⁷

Bu rivayetin devamında Hatîb şunları söyler: “Dârekutnî’nin bahsettiği şey, en-Necâd’ın ömrünün sonlarında gözlerini kaybetmesinden dolayı bazı ilim talebelerinin ona hadis okuması olabilir.”³⁷⁸

2.6.6. Râvînin Hadisten Başka Bir İşle Meşgul Olması

İtkan sahibi, kuvvetli zabtı olan bir râvînin bu durumu devam ettirebilmesi için düzenli ve sürekli hadis müzakeresine ihtiyacı vardır. Hadis müzakeresi yapmayan râvînin zabtı zayıflar ve hata yapmaya başlar. İbn Abbas (r.a) bu konuda; “Hadisi kendi aranızda müzakere edin ki, sizden kaçıp gitmesin. Hadisler Kur’an gibi değildir. Kur’an bir araya getirilmiş ve korunmuştur. Eğer hadisleri kendi aranızda müzakere etmezseniz kaybolup gider”³⁷⁹ demiştir.

Râvînin, görevlendirildiği hakimlik vazifesi veya hadis dışında başka bir ilimle meşgul olması veyahut hadis müzakeresine mâni olacak kadar ibadetle meşgul olması sebebiyle zabtı zayıflayabilir ve bu zayıflama neticesinde telkini kabul edebilir hâle gelir.

Bu konuda örnek verilebilecek râvîlerden bazıları şunlardır:

a. Ebû Muhammed Kays b. er-Rebî’ el-Esedî el-Kûfî (ö. 167/783):

Hakimlik görevini aldıktan sonra zabtı zayıflayarak, oğlunun kitaplarına sokuşturduğu ya da direkt olarak telkin ettiği hadislerle telkini kabul eden râvîlerden biri Kays b. er-Rebî’ dir. Ebû’l-Hasen b. el-Kattân şöyle der: “Kays, Şer’î’k ve İbn Ebî Leyla gibi muhaddislerin yanında zayıftır. Hakimlik vazifesini üzerine aldıktan sonra hızı kötüleşti.”³⁸⁰

İbn Hibbân, Affân’ın Kays hakkında şöyle dediğini nakleder: “İnsanların Kays hakkında konuştuklarını duyuyordum. Ama kusurunu bilmiyordum. Kûfe’ye varınca yanına gidip oturduk. Oğlu ona telkin etmeye başladı. Oğlu ona “Husayn” diyordu o da “Husayn” diyordu. Başka bir râvî söyleyerek “Muğîra” diyordu o da

³⁷⁷ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, V, 309

³⁷⁸ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, V, 309

³⁷⁹ Dârimî, *Sünen*, I, 479; Hatib, *Şerafu ashâbi’l-hadis*, s. 94

³⁸⁰ Zehebî, *Mîzan*, III, 396

“Muğîra” diyordu. Başka birini söyleyerek “Şeybânî” diyordu o da “Şeybânî” diyordu.”³⁸¹

b. Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Asım b. Ömer b. Hattâb el-Medenî (ö. 173/789): İbn Hibbân’ın salahın ve nafîle ibadetle meşguliyetin yoğunluğu sebebiyle hıfzı zayıflayan ve sonunda terkedilen râvîler arasında isminden söz ettiği râvîlerden biridir. İbn Hibbân bu râvî hakkında şöyle der: “Salahın ve ibadetin kendisine galip geldiği râvîlerdendir. Eserlerin hıfzedilmesinde ve kaliteli bir zabt konusunda gaflet gösterdi. Münker rivayetleri ref’ etti. Hatası çoğalınca terkedildi.”³⁸²

c. Ebû’l-Haccâc Rişdîn b. Sa’d b. Muflih b. Hilâl el-Mihri el-Mısrî (ö. 188/803): İbn Yunus, Rişdînle ilgili olarak şöyle der: “Salih biridir. Salahında ve faziletinde şüphe yoktur. Salihlerin gafleti onu da buldu. Hadisleri karıştırdı. Yahya b. Main, sözle onun kötü durumuna işaret etmiş, Nesâî de ondan razı olmayıp hadis tahrir etmemiştir.”³⁸³

İbn Hibbân, Rişdîn b. Sa’d hakkında şunları söyler: “Her sorulana cevap verirdi. İster kendi hadisi olsun ister başkasının, kendisine verilen her hadisi okurdu.”³⁸⁴

Buhârî’nin naklettiğine göre Kuteybe şöyle diyor: “Kendisine verilen şeyi umursamaz, hemen okurdu.”³⁸⁵

d. Ebû Katâde Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî (ö. 210/825): Ebû Hâtım, Ebû Katâde ile ilgili şunları söyler: “Salahın kendisine galip geldiği bu sebeple sağlam nakletmede gaflet gösteren Cezîre ehlinin en abidlerinden ve Kur’an’ı en iyi okuyanlarından biriydi. Münker olan rivayetleri ref’ ederek hatalı hadis tahdîs ediyordu. Güvenilir râvîlere muvafakat ettiği yerlerde hadisleri itibara alınsa da hadislerini delil olarak kullanmak caiz değildir.”³⁸⁶

³⁸¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 219

³⁸² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 7

³⁸³ İbn Yunus, Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus b. Abdila’lâ es-Sadeî el-Mısrî, **Târîh İbn Yunus el-Mısrî**, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, I. Bsk., Beyrut 2000, I, 178

³⁸⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 303

³⁸⁵ Buhârî, **et-Târîhu’l-kebîr**, III, 337

³⁸⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 29

2.6.7. Râvînin Kitaplarını Koruyamaması

Muhaddisler bir râvînin rivayetlerinin kabul edilebilmesi için zabtının hem zabtu's-sadr hem de zabtu'l-kitâb yönünden kuvvetli olması gerektiğini şart koşarlar. Râvînin kitabında zabt sahibi olması, kitabındaki hadisleri iyice ezberlemesi, uydurma hadisleri sokuşturmayı ve olmayan ilavelerde bulunmayı, nefsinin kendilerine hoş gösterdiği insanlara karşı korumasıyla mümkündür. Râvînin kitabını koruyamaması rivayetlerini kusurlu hale getirir.³⁸⁷

Râvînin telkini kabul etmesinin sebeplerinden biri de râvînin kitaplarını koruyamamasıdır. Kitaplarına gerekli özeni göstermeyerek bu konuda gösterdiği gevşeklik neticesinde kitaplarına kendi rivayeti olmayan hadisler sokuşturulmak suretiyle telkinde bulunulur.

Bu konuda örnek verilebilecek olan râvîlerden bazıları şunlardır:

a. Ebû Abdurrahman Abdullah b. Ziyâd b. Sem'ân el-Mahzûmî el-Medenî (ö. 152/769): Kitaplarını koruyamadığı veya koruma konusunda gerekli hassasiyeti göstermediği için kitaplarına hadis sokuşturulan râvîlerden biri Abdullah b. Ziyâd b. Sem'ân'dır. Cûzecânî (ö. 259/873) Sa'd b. Abdulaziz tarikiyle Abdullah b. Ziyad b. Sem'ân el-Medenî hakkında şu bilgileri nakleder: "İbn Sem'ân Irak'a geldi. Iraklıların kitaplarına ulaşmasına izin verdi. Onlarda kitaplarına eklemelerde bulundular. Kitaplarından Iraklılara okuduğu zamanda sen yalancısın dediler."³⁸⁸

Ebû Bekir Ebî Evs, İbn Sem'ân hakkında şöyle der: "İbn Sem'ân'ın yanına geldim. Bir kitap çıkarıp okumaya başladı. Filanca bana tahdîs etti diye hadis naklediyordu. Bir hadise geldik ki "Şehr b. Cûset (شهر بن جوست) bana tahdîs etti" dedi. "Bu kim? Diye sordum. "Horasan'dan bir adam. Bize uğramıştı" dedi. Ben "Şehr b. Havşeb'i (شهر بن حوشب) kastediyorsun galiba" dedim. "Evet" dedi. İştmeden kitap alıp hadis tahdîs ettiğini anladım ve bir daha ona dönmedim."³⁸⁹

³⁸⁷ Abdülğani, "et-Telkîn fî rivayeti'l-ehâdis", s. 53

³⁸⁸ Cûzecânî, *Ahvâlu'r-ricâl*, s. 244

³⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 61; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, XI, 123

b. Ebû'l-Haccâc Hârice b. Mus'ab b. Hârice ed-Dab'î b. el-Horasânî es-Serahsî (ö. 168/784): Ebû Davud, Hârice ile ilgili olarak şöyle der: “Zayıftır. Hârice kitaplarını Gıyâs b. İbrahim’e bırakmıştı. Gıyâs da kitaplarını ifsad etti.”³⁹⁰

İbn Hibbân, Hâriceyle ilgili olarak şöyle der: “Gıyâs ve başkalarının, güvenilir râvînin güvenilir râvîden rivayeti şeklinde uydurdukları rivayetleri, onlardan işittiği şekilde rivayet ediyordu. Bundan dolayı hadislerinde sağlam râvîlere dayandırılmış mevzû rivayetler meydana geldi. Onun haberini delil olarak kullanmak helal olmaz.”³⁹¹

c. Ebû Saîd el-Hasen b. Dînâr (el-Hasen b. Vâsıl) et-Temîmî el-Basrî (ö. 170/786): Kitaplarını gerektiği şekilde muhafaza etmediği için kitaplarına hadis sokuşturulan râvîlerden biri de el-Hasen b. Dînâr’dır. Abdullah b. Mübarek, İbn Dînâr’la ilgili olarak şöyle der: “Kitaplarını başka insanların evine götürüp orada bırakarak elinden çıkarırdı. Sonra da bu kitaplardan hadis tahdîs ederdi. Hadisleri ezberlemezdi.”³⁹²

Zehebî, İbn Dînâr’dan sözettikten sonra râvîlerin kendi kitaplarını muhafaza etmesiyle ilgili şöyle der: “İlk nesil muhaddisler işitmedikleri rivayetlerin kitaplarına sokuşturulması korkusundan dolayı, asıl kitaplarını ellerinden çıkarmazlardı.”³⁹³

2.6.8. Râvînin Kitaplarına Yakınları Tarafından Hadis Sokuşturulması

Râvînin telkini kabul etmesinin sebeplerinden biri, râvînin yakın çevresinden olup kendilerine güvendiği kişiler tarafından asıl kitaplarına bir şeylerin sokuşturulmasıdır. Kendilerine güvenilen bu yakın çevre, bazen râvînin kendi oğlu olabileceği gibi bazen yazıcısı olabilir. Bazen de yakın bir arkadaşı ya da komşusu olabilir. Râvî bu kişilere çok güvendiği için hadislerin muhafazası konusunda yeterli hassasiyeti göstermez. Râvî bir de zabtı zayıf ve hadis

³⁹⁰ İbn Hacer, **Tehzîb**, III, 78

³⁹¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 288

³⁹² Zehebî, **Mîzan**, I, 489

³⁹³ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, **Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm**, thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Bsk., ys, 2003, IV, 332

ezberlemeyen biriye tamamen telkine açık hale gelir. Râvî, zabtının zayıflığı ve gafletinden dolayı kitaplarına sokuşturulan rivayetleri ayırt edemez ve gördüğü rivayetleri olduğu gibi tahdîs ederek telkini kabul eder.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim'in şöyle dediğini nakleder: "Bazı râvîler hadis uyduran kötü evlatla veya kötü yazıcıyla imtihan olmuşlardır. Şeyh, kendini onlardan yana güven içinde hissetmektedir. Şeyhe hadis okurlar ve şöyle derler: "Bu senin hadisindir." Şeyh de öylece tahdîs eder. Bu râvî kendi nefsinde güvenilir bir râvîdir. Ancak bu şeyhin hadislerinde sahih rivayetlerle uydurma rivayetler karıştığı için ondan rivayette bulunulmayacağı gibi hadisleri de delil olarak kullanılmaz."³⁹⁴

Bu konuda örnek verilebilecek olan râvîlerden bazıları şunlardır:

a. Ebû 'Urve Ma'mer b Raşid el-Ezdî el-Huddânî es-San'ânî (ö. 153/770): Güvenilir ve itkan sahibi râvîlerden olduğu bilinen Ma'mer b. Raşid'in kitabına Râfizî olan yeğeni tarafından hadis sokuşturulmuştur. Ebû Hâmid İbnü'ş-Şarkî'ye (ö. 325/937) Ahmed b. el-Ezher'in Abdurrezzak'tan onun da Ma'mer'den rivayet ettiği Hz. Ali'nin (r.a) faziletiyle ilgili rivayet sorulduğunda şöyle demiştir: "Bu batıl bir hadistir. Sebebi de Ma'mer'in Râfizî olan kardeşinin oğludur. Ma'mer yeğeninın kitaplarına ulaşmasına imkân veriyordu, o da bu hadisi sokuşturdu."³⁹⁵

b. Ebû Muhammed Kays b. er-Rebî' el-Esedî el-Kûfî (ö. 167/783): Oğlu tarafından, başkalarının rivayetleri kitaplarına sokuşturulmak suretiyle telkini kabul eden râvîlerden biri Kays b. er-Rebî'dir. Ebû Hâtim, Kays b. er-Rebî' hakkında şöyle der: "Kays b. er-Rebî'nin öncekilerden ve sonrakilerden naklettiği rivayetler çoğalınca onu araştırdım. Onun gençken emin ve doğru bir râvî olduğunu gördüm. Yaşlanınca hıfzı kötüleşti ve kötü bir evlatla imtihan oldu. Oğlunun ona sokuşturduğu hadislere oğluna olan güveninden dolayı icabet ediyordu. Sahih rivayetlerinin yanında ayırt edemediği münker rivayetler çoğalınca hadislerini delil olarak kullanma konusunda ondan kaçınıldı."³⁹⁶

³⁹⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 75

³⁹⁵ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXXI, 30; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl**, I, 260

³⁹⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 218

İbn Hibbân, Affân'ın Kays hakkında şöyle dediğini nakleder: "İnsanların Kays hakkında konuştuklarını duyuyordum. Ama kusurunu bilmiyordum. Kûfe'ye varınca yanına gidip oturduk. Oğlu ona telkin etmeye başladı. Oğlu ona "Husayn" diyordu o da "Husayn" diyordu. Başka bir râvî söyleyerek "Muğîra" diyordu o da "Muğîra" diyordu. Başka birini söyleyerek "Şeybânî" diyordu o da "Şeybânî" diyordu."³⁹⁷

Buhârî'de Kays'ın oğlu tarafından, Kays'ın hadislerine başkalarının rivayetlerini sokuşturduğunu şöyle ifade eder: "Kays oğlu tarafından mahvedildi. Oğlu başka insanların hadislerini alıyor babasının kitabının arasına sokuşturuyordu. Şeyhte bunu bilmiyordu."³⁹⁸

c. Ebû Salih Abdullah b. Salih b. Müslim el-Cühenî el-Mısırî (Kâtibu'l-Leys) (ö. 222/839): Bazı râvîler aralarında düşmanlığın bulunduğu kötü komşuları tarafından hadislerine başka rivayetler sokuşturulmak suretiyle ifsad edilmiştir. Bunlardan biri Abdullah b. Salih'dir. İbn Huzeyme (ö. 311/924) şöyle der: "Abdullah b. Salih'in aralarında husumetin olduğu bir komşusu vardı. Bu komşu şeyhin ağzıyla hadis uyduruyordu. Kâğıda şeyhin yazısına benzer şekilde yazıyor ve evinin içerisine atıyordu. Abdullah b. Salih de bunları evinin içinde bulup kendi yazısı ve işittiği rivayetleri olduğunu zannederek tahdîs ediyordu. Bu komşusundan dolayı rivayetlerinde münker rivayetler meydana geldi."³⁹⁹

İbn Ebî Hâtim'in naklettiği başka bir rivayette de Halid b. Necîh'in uydurduğu rivayetleri Abdullah b. Salih'in hadislerinin arasına sokuşturduğu anlatılır. İbn Ebî Hâtim babasından şöyle rivayet eder: "Ebû Salih'in ömrünün sonlarında rivayet edip, eleştirilmesine sebep olan hadisler, Halid b. Necîh'in uydurduğu rivayetler olduğunu görmekteyiz. Ebû Salih, Halid'le arkadaştı ve ona güveniyordu. Halid b. Necîh hadis uydurup muhaddislerin kitaplarına sokuşturan biriydi. Ebû Salih yalan söyleyecek tıynetinde biri değildi. O salih bir zâttı."⁴⁰⁰

d. Ebû Muhammed Cubâra b. Muğallis el-Himmânî el-Kûfî (ö. 241/857): Komşusu tarafından, kitaplarının arasına kendi rivayeti olmayan

³⁹⁷ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 219

³⁹⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi, **Kitâbu'd-du'afâ**, thk., Ebu Abdillâh Ahmed b. İbrahim b. Ebi'l-'Ayneyn, Mektebetü İbn Abbâs, 1. Bsk., ys, 2005, s. 115

³⁹⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 40

⁴⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-ta'dîl**, V, 87

hadislerin sokuşturulması suretiyle ifsad edilip, bu şekilde telkini kabul eder hale gelen râvîlerden biri de Cubâra b. Muğallis'dir. İbn Nümeyr'e (ö. 234/849) Cubâra'nın rivayet ettiği bazı hadisler sorulunca, bu rivayetlerin münker olduğunu söyleyip şöyle der: "Bazı komşuları tarafından kitaplarının ifsad edildiği kanaatindeyim." Soruyu soran: "Yahya b. el-Hımmânî'yi mi kastediyorsun?" deyince. İbn Nümeyr: "Kimsenin ismini zikretmek istemiyorum" demiştir.⁴⁰¹

İbn Hibbân da Cubâra ile ilgili kanaatini şöyle belirtir: "Senetleri karıştırır ve mürsel rivayetleri ref' ederdi. Yahya el-Hımmânî onu ifsad etti. Rivayetleri Yahya b. Hımmânî'den sadır olan abartılı ve asılsız rivayetlere benzeyince kendi doğru rivayetlerini bile delil olarak kullanmak geçersiz oldu. Bu sebeple adâlet tanımının dışına çıkarılıp cerh edildi."⁴⁰²

e. Ebû Ali el-Hasen b. Mahmî (Muhammed) b. Behrâm el-Bezzâz el-Muharramî: Oğlu tarafından telkine uğrayan râvîlerden biri, el-Hasen b. Mahmî'dir. İbn Adî, İbn Mahmî ile ilgili olarak şunları söyler: "Ondan hadis yazdık. Muhaddislerin onun zayıflığında ittifak ettiklerini gördüm. Tek gözü kör olan orta yaşlarda bir oğlu vardı. Bağdatlılar, babasının hadisi olmayan rivayetleri ona telkin ettiğinden bahsediyorlardı."⁴⁰³

f. Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Rebî'a b. Kudâme b. Maz'ûn el-Masîsî: Muhaddisler tarafından rivayetlerinin bozulmasına oğlunun sebep olduğu ifade edilen râvîlerden biri de Abdullah b. Muhammed'dir. İbn Hibbân onun hakkında şunları söyler: "Değiştirilerek sunulan haberlere olduğu gibi icabet ederdi. Bozulmasının sebebi oğluydu. Rivayetlerinin itibar (destekleme) amacı dışında zikredilmesi helal değildir."⁴⁰⁴

2.6.9. Râvînin Çok Hadis Rivayet Etme İsteği

Çok hadis rivayet etme ya da kimsede olmayan garib hadisi rivayet etme hırsı bazı râvîleri telkini kabul etmeye sevk etmiştir. Bu hırstan kaynaklı olarak

⁴⁰¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 221

⁴⁰² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 221

⁴⁰³ Hatib, **Târîhu Bağdâd**, VIII, 471

⁴⁰⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 39

kendilerinde baş gösteren ihmal ve gafletten dolayı önlerine gelen her hadisi kendi rivayetleri olup olmadığını bakmadan tahdîs etmişlerdir.

Böyle râvîleri açıklarken Ebû Hâtim şöyle der: “Bazıları kendi hadisi olup olmadığına aldırmadan kendilerine sorulan her şeye icabet eder. Kendisine telkin edileni kabul edip olduğu gibi aktarmayı umursamaz. Onlara: “Bu senin hadisidir. Tahdîs et” dendiğinde hıfzında olmadığı halde tahdîs eder.”⁴⁰⁵

Bu konuda örnek verilebilecek olan râvîlerden bazıları şunlardır:

a. Ebû Muhammed Süfyân b. Vekî’ b. el-Cerrâh er-Ruâsî el-Kûfî (ö. 247/861): Bazı râvîler telkine uğradıkları konusunda uyarılmalarına rağmen çok hadis rivayet etme hırsları ve bu konudaki ihmalkarlıklarından dolayı telkin edilen hadisi terk etmeyip rivayet etmeye devam ettiler.

İbn Ebi Hâtim babası Ebû Hâtim’den şöyle naklediyor: “Kûfeli bir grup şeyh bana gelerek: “Bize ulaşan bilgiye göre Kûfeli şeyhlerden farklı düşünüyorsun. Onlardan hadis alıyorsun ama Süfyân b. Vekî’in hadislerini almıyorsun. Süfyân’ın babasını da mı nazarı dikkate almıyorsun?” diye sordular. Ben de: “Onun hakkında olumlu düşünüyorum. Ancak onun hadislerini ifsad eden bir yazıcısı var. Ben bu meselenin gizlilikle hallolmasını istiyorum” dedim. Onlar: “Biz ona yazıcısını yanından uzaklaştırması gerektiğini söyleyeceğiz” dediler. Hep beraber bir araya gelme konusunda sözleşmiştik. Hadis ehlinin de olduğu bir mecliste Süfyân’la bir araya geldik. Ona: “Şeyhin ve nefsin konusunda seni uyarmak üzerimizdeki hakkındır. Kendini muhafaza etsen, babanın kitaplarıyla kifayet etsen, insanların uğrak yeri olursun. Bir de işittiğin hadislere bak” dedim. O: “Bana kızılmasının sebebi nedir? dedi. Ona: “Kâtibin senin hadislerinin arasına, senin rivayetinin olmayan hadisleri sokuşturuyor”, dedim. “Bu işten kurtulmanın yolu nedir?” dedi. Dedim ki: “Artıkları çıkar at. Sadece asıl rivayetlerle iktifa et. Asıl kitaplarından başka kitaptan okuma. Kâtibini yanından uzaklaştır. İbn Kerâme’yi davet edip asıl kitaplarının sorumluluğunu ona ver. Zira o güvenilir biridir. “Kabul ediyorum” dedi. Sonradan öğrendim ki kâtibini, konuşmalarımızı dinlemek için yanımızdaki bir eve sokmuşlar. Süfyân b. Vekî’ söylediği hiçbir şeyi yapmadı.

⁴⁰⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 68

Böylece değerini kaybetti. Hadislerinin arasına sokuşturulmuş başka muhaddislerden çalıntı hadisleri tahdîs ediyordu.”⁴⁰⁶

Hatîb’in rivayetinde ise şu ilave vardır: “Ebû Hâtım diyor ki: Vazgeçmesi için kâtibinin sokuşturduğu hadisleri Süfyan’a gönderdim. Hiçbirinden vazgeçmedi. Ben de onu terk ettim.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ İbn Ebi Hâtım, ‘İlel, I, 135-136

⁴⁰⁷ Hatîb, Kifâye, s. 150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TELKİNİ YAPAN RÂVÎYİ TANIMA YOLLARI VE TELKİNİN HÜKMÜ

3.1. TELKİNİ KABUL EDEN RÂVÎYİ TANIMA YOLLARI

Râvînin telkini kabul etmesinin çok önemli bir zabt kusuru olduğunu ifade etmiştik. Bu zabt zafiyeti sebebiyle râvî, kendisine sunulan rivayetleri kendi hadisi olmadığı halde tahdîs eder. Bunun neticesinde hadis müktesebatı içerisine senedi problemlili rivayetler karışmış olur. Telkini kabul eden râvîlerin çeşitli metotlarla tesbit edilip ortaya çıkartılmaları rivayet ettikleri hadislerin ayıklanması ve sınıflandırılması açısından önem arz eder.

Telkini kabul eden râvîyi tanımak için farklı metotlar kullanılmıştır. Bu metotlardan biri râvînin eski ve yeni rivayetlerini karşılaştırmaktır. Ya da kendisinden hadis dinleyen talebelerinin rivayetleri karşılaştırılır. Bir diğer tanıma yolu itirafıdır. Bu itiraf telkini kabul eden râvînin itirafı olabileceği gibi telkini yapan râvînin itirafı da olabilir. Bir diğer tanıma yöntemi de râvîyi imtihan etmektir. Kendi rivayeti olmayan hadislerin sunulmasıyla râvînin zabtı sınanmış olur. Zabtı zayıf olan râvî yapılan telkini kabul ederek zafiyetini ortaya çıkarır. Telkini kabul eden râvîyi tanıyabileceğimiz son metot ise râvînin, maruz kaldığı telkini kabul ettiğine şahitlik eden kişilerin varlığıdır. Bu yöntemlerle telkini kabul eden râvî tanınmış olur.

3.1.1. Rivayetlerin Karşılaştırılması

Zabtı kuvvetli ve hıfzı bozulmamış bir râvînin rivayetleri hiçbir surette değişmeyecektir. Kendisinde zabt kusurları başlayan râvînin rivayetlerinde ise değişiklikler görülür. Bu değişikliklerin farklı sebepleri olabileceği gibi telkin de bu değişikliğin sebeplerinden biridir. Râvî zabt zafiyeti ve maruz kaldığı telkin neticesinde rivayetlerini değiştirir. Râvînin eski ve yeni rivayetleri karşılaştırılarak aradaki çelişkiler yoluyla râvînin telkini kabul ettiği anlaşılır. Bir diğer karşılaştırma metodu da râvînin, hadisi kendisinden dinleyen talebelerinin rivayetlerini karşılaştırmaktır. Ya da güvenilir olduğu bilinen başka bir râvîyle rivayetini karşılaştırmaktır.

3.1.1.1. Râvînin Kendi Rivayetlerini Karşılaştırma

Telkini kabul eden râvîyi tanıma yollarından biri râvînin kendi rivayetlerini daha önceki rivayetleriyle karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırmada sened ve metin açısından daha önceki rivayetlerine göre bir fazlalık ya da bir noksanlık varsa telkine maruz kalıp kabul ettiği anlaşılır.⁴⁰⁸

Yezîd b. Ebî Ziyâd, bu çeşit râvîlere örnek olarak zikredilebilir. Zira Yezîd Mekke’de iken tahdîs ettiği bir hadisi daha sonra Kûfe’ye gelince daha önce olmayan bir ilaveyle rivayet etmiştir.

Süfyan b. ‘Uyeyne, Yezid b. Ebî Ziyad’ın Mekke’de Abdurrahman b. Ebî Leyla onun da Bera b. ‘Azib (r.a) tarikiyle Bera’nın (r.a.) şöyle dediğini nakleder: “Rasûlullah’ı (s.a.v) namaza başlarken ellerini kaldırdığımı gördüm.” Süfyan diyor ki: “Yezîd Kûfe’ye gelince bu hadisi tahdîs edip sonuna da “Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesini ekliyordu. Bu ifadeyi Kûfelilerin ona telkin ettiğine kanaat getirdim.⁴⁰⁹

Bu rivayetin devamında İbn Hibbân, Ebû Hâtîm’in şöyle dediğini nakleder: “Bu haber namazda rûkûa giderken ve rûkûdan kalkarken elleri kaldırmanın olmadığını söyleyen Irak ehlinin itimat ettiği haberlerdendir. Hadiste “Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu” ifadesi yoktur. Bu ziyadeyi Kûfeliler ona telkin etti. Yezîd b. Ebî Ziyâd ömrünün sonlarında kendine yapılan telkini kabul ediyordu”⁴¹⁰

3.1.1.2. Başka Bir Râvînin Rivayetiyle Karşılaştırma

Râvînin telkini kabul ettiğini anlama yöntemlerinden biri, hadisi kendisinden dinleyen talebelerinin rivayetlerini karşılaştırmak, ya da güvenilir olduğu bilinen başka bir râvîyle aynı rivayeti karşılaştırmaktır.

Yukarda zikredilen Yezîd b. Ebî Ziyâd’ın rivayet etmiş olduğu hadisteki ilave, hadisi kendisinden dinleyen talebeleri arasında farklılık göstermektedir. Bazı talebeleri ilave kelimeyi aktarırken bazıları aktarmamaktadır. Cerh-ta’dîl alimlerinin yapmış olduğu detaylı inceleme neticesinde bu fazlalığın Yezîd

⁴⁰⁸ Ubeyd, “*et-Telkîn ve eseruhu fi’r-rivaye*” s. 50

⁴⁰⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

⁴¹⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100

kaynaklı olduğu, bunun sebebinin de maruz kaldığı telkini kabul etmesi olarak ifade edilmiştir.⁴¹¹

Yezîd b. Ebî Ziyâd'ın rivayet ettiği namazda ellerin kaldırılmasıyla ilgili hadisi Yezîd'den rivayet eden Sevrî, Şu'be ve Züheyr gibi râvîler "Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu" ifadesi olmadan hadisi rivayet etmişlerdir. Bu konuda Buhari şöyle der: "Yezîd'den bu hadisi eskiden dinlemiş olan Süfyân, Şu'be ve Züheyr gibi hafızlar "Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu" ifadesi olmadan tahdîs etmişlerdir."⁴¹²

Aynı hadisi Yezîd'den rivayet eden Muhammed b. Ebî Leyla⁴¹³ ve İsmail b. Zekeriyya⁴¹⁴ hadisi rivayet ederken "Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu" ifadesiyle beraber nakletmiştir.

Dârekutnî, Sevrî, Şu'be ve Züheyr'den başka aynı hadisi Yezîd'den "Ellerini kaldırmayı tekrar etmiyordu" ifadesi olmadan nakleden Hâlid b. Ubeydullah'dan rivayet ederek şöyle der: "Bu doğru olandır. Çünkü ömrünün sonlarında bu ifade Yezîd'e telkin edildi. O da kabul edip böylece rivayet etti."⁴¹⁵

3.1.2. İtiraf

Telkini kabul eden râvîyi tanıma yollarından biri itiraftır. Telkine uğrayıp telkini kabul ettiğini söyleyen râvînin beyanıyla o râvînin telkini kabul ettiği açığa çıkar. Bir diğer itirafta telkini yapan kişinin beyanıdır. Telkini yapan kişi bizzat telkinde bulunduğunu, karşısındaki râvînin de telkini kabul ettiğini söyler.

3.1.2.1. Râvînin Telkini Kabul Ettiğini İtiraf Etmesi

Telkini kabul eden râvîyi tanıma yollarından biri, râvînin telkini kabul ettiğini itiraf etmesidir. Bu itiraftan anlaşıldığına göre; râvînin telkini kabul etmesi gafletinin ya da hatasının bir sonucu değil ihmalinin sonucudur. Meselâ: İbn Lehî'a kendisine yapılan telkini itiraf eden râvîlerden biridir.

⁴¹¹ Bahr, **et-Telkîn ve eseruhu**, s. 29

⁴¹² Buhârî, **Raf'u'l-yedeyn**, s. 29

⁴¹³ Dârekutnî, **Sünen**, II, 51 (1131)

⁴¹⁴ Dârekutnî, **Sünen**, II, 49 (1129)

⁴¹⁵ Dârekutnî, **Sünen**, II, 51 (1131)

Yahya b. Hassân'ın anlattığına göre bir grup yanlarında İbn Lehî'a'dan işittiklerini söyledikleri bir cüzle geldiler. Cüz'ü aldım baktım. İçinde İbn Lehî'a'nın rivayet ettiği tek bir hadis yok. Kalktım, İbn Lehî'a'nın yanına gidip oturdum ve: "Bu kitapta rivayet ettiğin hadisler senin kitabında olmayan ve senin bile işitmediğin rivayetler" dedim. Dedi ki: Ne yapayım, bana bir kitap getiriyorlar ve bunlar senin hadislerin diyorlar, ben de onlara tahdîs ediyorum.⁴¹⁶

3.1.2.2. Râvînin Telkin Yaptığını İtiraf Etmesi

Telkini kabul eden râvîyi bizzat telkini yapan râvînin beyanıyla da tanıyabiliriz. **Muhammed b. Avf el-Hımsî** bu şekilde yaptığı telkini ifade eden râvîlerdendir. Telkinde bulunduğu İbrahim el-Hadramî de Muhammed b. Avf el-Hımsî'nin kendisine yaptığı telkini kabul etmiştir.

Muhammed b. Avf el-Hımsî, Abdulhamîd b. İbrahim el-Hadramî'den bahsederken şöyle der: "Hadis ezberi olmayan âmâ bir şeyhti. İbn Sâlim'in İshak b. Zibrîk'de bulunan nüshasını götürüp ona telkinde bulunarak yazıyorduk. Hadislerin senetlerini ezberlemeyip bazı metinleri ezberlediği için telkin ettiğimiz hadisleri bize tahdîs ediyordu. Kitabı ona götürmemizin sebebi hadise olan hırsımızdı."⁴¹⁷

3.1.3. İmtihan

Telkini kabul eden râvîyi tanıma yollarından biri, râvîye bilfiil telkinde bulunarak zabtının ve hıfzının denenmesidir. Yukarıda örneklerini verdiğimiz Buhârî, Ebû Nuaym ve Ukaylî gibi zabtı kuvvetli ve itkan sahibi olan râvîler kendilerine yapılan telkini kabul etmemiş, karıştırılarak sunulan rivayetlerin doğru şekillerini söyleyerek ne denli zabt sahibi ve uyanık olduklarını göstermişlerdir. Kimi râvîler de kendilerine sunulan rivayetleri olduğu gibi kabul ederek yani telkini kabul ederek zabtlarının zayıflığını ve gaflet içerisinde olduklarını göstermişlerdir.

Zabtının denenmesi için kendisine telkinde bulunulan ve telkini kabul eden râvîlerden biri **Ebû İsmail Ebân b. Ebî 'Ayyâş el-Basrî**'dir. Ukaylî, Şu'be'nin şöyle dediğini nakleder: "Enes'in (r.a) hadisini Hasan'dan diye, Hasan'ın hadisini

⁴¹⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 13

⁴¹⁷ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-ta'dîl**, VI, 8

de Enes'den (r.a) diye yazıp sundum. İkisini de olduğu gibi okudu.”⁴¹⁸ Hammâd b. Seleme şöyle diyor: “Sâbit el-Bünânî'nin hadislerini değiştirip karıştırdım. Anlayıp bu değişikliği kabul etmedi. Ancak Ebân b. Ebî 'Ayyâş'ın hadislerini değiştirip karıştırdım. O bunu kabul etti.”⁴¹⁹

3.1.4. Râvînin Telkini Kabul Ettiğine Şahit Olunması

Telkini kabul eden râvîyi tanıma yollarından biri, râvînin telkini kabul ettiğine şahit olunmasıdır. Mecliste bulunan diğer insanların şahadetiyle râvînin maruz kaldığı telkini kabul ettiği anlaşılır.

Kendisine yapılan telkini kabul ettiğine şahit olunan râvîlerden bazıları şunlardır:

a. Ebû Muhammed Atâ b. Aclân el-'Attâr el-Hanefî el-Basrî (ö. 148/774): Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as'ın Atâ b. Aclân hakkında şöyle dediğini aktarır: “Atâ b. Aclân Basralı'dır. Kendisine Attâr Atâ da denilir. O bir değer ifade etmez. Ebû Mu'aviye (Muhammed b. Hâzim) onunla ilgili şöyle der: Atâ'ya benim hadislerimden yazdılar ve dediler ki “Muhammed b. Hâzim bana tahdis etti de” o da dedi ki: “Muhammed b. Hâzim bana tahdis etti.” Ben de dedim ki: “Ey Allah düşmanı!.. Muhammed b. Hâzim benim. Ben sana hiçbir şey tahdis etmedim.”⁴²⁰

b. Ebû Ali Muhammed b. Muaviye b. A'yen en-Nîsâbûrî (ö. 229/843): Telkini kabul ettiğine şahit olunan bir râvîdir. Ebû Zür'a, Muhammed b. Muaviye hakkında şunları söyler: “Salih bir şeyti. Ancak kendisine yapılan her telkini kabul ediyordu. Ne zaman bu senin hadisindir dense rivayet ediyordu. Adamın biri gelir: “Bunlar Muallâ er-Râzî'nin hadisleridir sende onunla beraberdin” derdi. O da var olduğu zannıyla bu hadisleri tahdîs ederdi.”⁴²¹

c. Ebû Muhammed Kays b. er-Rebî: İbn Hibbân, Affân'ın Kays hakkında şöyle dediğini nakleder: “İnsanların Kays hakkında konuştuklarını duyuyordum. Ama kusurunu bilmiyordum. Kûfe'ye varınca yanına gidip oturduk. Oğlu ona telkin

⁴¹⁸ Ukaylî, *Du'afâ*, I, 40; Hatib, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî*, s. 136

⁴¹⁹ Hatib, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvî*, s. 135

⁴²⁰ Hatîb, *Kifâye*, s. 149

⁴²¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 104

etmeye başladı. Oğlu ona “Husayn” diyordu o da “Husayn” diyordu. Başka bir râvî söyleyerek “Muğîra” diyordu o da “Muğîra” diyordu. Başka birini söyleyerek “Şeybânî” diyordu o da “Şeybânî” diyordu.”⁴²²

3.2.TELKİN YAPMANIN HÜKMÜ

Bu başlık altında bir râvîye telkinde bulunmanın, telkinin amacına göre şer‘î boyutu üzerinde durulacaktır. Telkinin farklı amaçlar için yapılması sebebiyle şer‘î hükmü de farklı olacaktır.

Telkinin kullanıldığı ilk ve en önemli alan râvînin zabtının denenmesidir. İlim ehlinin bir kısmı bu amaçla yapılan telkini daha sonra açıklama ve bunu sürdürmeme şartıyla caiz görürken bir kısım ilim ehli ise râvîyi yanılma durumu söz konusu olduğu için mutlak olarak cevaz vermez. Eğitim kastıyla yapılan telkin ise ilim ehlinin ittifakıyla caiz görülmüştür.

Râvînin rivayeti olmayan hadisleri üstada telkin edip daha sonra da ondan rivayet etme kastıyla yapılan telkin ise caiz görülmemiş ve bu tür telkini yapan kişi cerh edilmiştir. Hadis uydurmak kastıyla yapılan telkin de aynı şekilde caiz görülmemiş ve sahibi “Yalancı” gibi en ağır ifadelerle cerh edilmiştir.

Telkinin şer‘î hükmünü aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür.

3.2.1. Râvîyi Deneme Kastıyla Yapılan Telkin

Râvînin zabtını ve itkanını denemek için yapılan telkin, bir kısım ilim ehli tarafından caiz görülürken bir kısım ilim ehli tarafından caiz görülmemiştir.

Caiz görenlerin en önemli delili, kendisinden hadis dinleyeceği râvînin zabtını deneyerek, hadis almaya elverişli olup olmadığını belirleyerek zamanı verimli kullanma düşüncesidir. Eğer râvî bu deneme neticesinde telkini kabul ederek zafiyeti ortaya çıkarsa hadis talebesi daha ondan hadis dinlemeyecektir. Bu fayda râvînin hadisleri karıştırma zararından daha öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Çünkü beklenen fayda kesindir, ama zarar kesin değildir. Zira râvî zabt sahibi olup telkini kabul etmeyebilir.⁴²³

⁴²² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 219

⁴²³ Matrûz, “*et-Telkîn inde ’l-mühaddisîn*”; Hayyânî, **et-Telkîn ‘inde’l-muhaddisîn**, s. 77

İbn Hacer, râvînin zabtını denemek kastıyla hadisleri karıştırarak telkinde bulunmanın faydasının zararından fazla olduğunu söyleyerek şöyle der: “Bazıları imtihan kastıyla bunu yaparlar. Râvînin hıfzını denemek için Şu‘be bunu çok yapardı. Eğer karıştırdığı rivayeti râvî kabul ederse hafız olmadığını, sunulan rivayeti kabul etmezse hafız olduğunu anlardı.”⁴²⁴

Ancak Sehâvî, bu cevazı İbn Hacer’den naklederken ihtiyaç miktarıyla sınırlandırdığını nakleder: “En kısa sürede râvînin zabt derecesini belirleme faydası zararından daha fazladır. Cevazının şartı ise ihtiyaç miktarınca bu işi yapıp uzun süre sürdürmemektir.”⁴²⁵

Râvînin zabtını deneme kastıyla yapılan telkini caiz gören alimlerin bir diğer delili de güvenilir, zabt sahibi ve meşhur hadis imamlarından bazılarının deneme kastıyla telkin yapmış olmalarıdır.

Râvînin zabtını deneme kastıyla telkinde bulunan imamlardan biri **Hammâd b. Seleme**’dir. Hatîb, Hammâd’dan şöyle nakleder: “Sâbit el-Bünânî’nin hadislerini değiştirip karıştırdım. Anlayıp bu değişikliği kabul etmedi. Ancak Ebân b. Ebî ‘Ayyâş’ın hadislerini değiştirip karıştırdım. O bunu kabul etti.”⁴²⁶

Başka bir rivayette de Hammâd b. Zeyd’in, Seleme b. Alkame’ye telkinde bulunduğu nakledilir: “Seleme b. Alkame’ye bir hadisi telkin ettim. O da bana tahdîs etti. Sonra bu rivayetten vaz geçerek şöyle dedi: “Arkadaşımı yalanlamak hoşuna gidecekse ona telkinde bulun.”⁴²⁷

Yukarıda uzunca nakledilen rivayette Yahya b. Saîd el-Kattân’ın da bulunduğu ve telkin yapılmasıyla ilgili olumsuz tavrının görülmediği bir mecliste **Hafs b. Gıyâs**, Musa b. Dînâr’a telkinde bulunmuştur.⁴²⁸

⁴²⁴ İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalanî, **en-Nüket alâ kitabi’bni’s-Salâh**, thk., Rabî’ b. Hâdî ‘Umeyr el-Medhalî, İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî bi’l-Câmiati’l-İslamiyye Yay., Medine 1984, II, 866

⁴²⁵ Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, s. 341

⁴²⁶ Hatîb, **el-Câmi‘ li-ahlâkı’r-râvî**, s. 135

⁴²⁷ İbn Adî, **Kâmil**, I, 105; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

⁴²⁸ İbn Adî, **Kâmil**, II, 433-434

Yine yukarıda nakledilen bir başka rivayette **Yahyâ b. Maîn**, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn'e telkinde bulunmuştur.⁴²⁹

Bütün bu rivayetler ve sayılan gerekçeler çerçevesinde ilim ehli tarafından telkinde bulunmanın caiz olduğu kanaatine varılmıştır.

Râvînin zabtını deneme kastıyla bile olsa telkin yapmanın caiz olmadığını söyleyen alimler, muhaddislerin bu konudaki sakındıran ve bunu helal görmediklerini ifade eden rivayetlerini zikrederler.

Yukarıda uzunca zikredilen İbn 'Aclân'ın telkin edildiği hadiste o grupta bulunan İbn İdrîs "Bu işin helal olduğunu düşünmüyorum" diyerek İbn 'Aclân'ın yanına girmemiştir. Bu olayı aktaran Yahya b. el-Kattân da onunla beraber kalmıştır. Bu olayı rivayet eden Râmhürmüzî'dir.⁴³⁰ Bu hâdiseyi Râmhürmüzî'den nakleden Sehâvî ise Yahya b. el-Kattân'ın helal görmediğini söylemiştir.⁴³¹ Ancak Râmhürmüzî'nin kendi metninde helal görmediğini söyleyen İbn İdrîs'dir. Deneme kastıyla telkini caiz görenler bahsinde de zikrettiğimiz gibi Yahya b. el-Kattân'ın bulunduğu mecliste Hafs b. Gıyâs'ın yaptığı telkinde Yahya b. el-Kattân'ın olumsuz bir tavrı zikredilmemiştir.

Bu olayın devamında kendisine telkinde bulunulan Muhammed b. 'Aclân durumu fark ederek yapılan telkini reddetmiş ve telkin yapan Melîh b. Vekî', Hafs b. Gıyâs ve Yusuf b. Hâlid es-Semtî'ye: "Eğer benim kusurumu ve ayıbımı istediyseniz" diyerek onlara beddua etmiştir.⁴³²

Başka bir rivayette de Şu'be'nin hadisleri karıştırarak Ebân b. Ebî 'Ayyâş'a telkinde bulunduğu Behz b. Esed tarafından Haramiyye b. 'Îmâra'ya haber verildiğinde bunu reddederek Şu'be'ye: "Bu yaptığın ne kötü bir şeydir. Bu helal midir?!" demiştir.⁴³³

⁴²⁹ Hatib, **Târîhu Bağdâd**, XIV, 307; Zehebî, **Siyer**, X, 148,149; Zerkeşî, **Nüket**, II, 867

⁴³⁰ Râmhürmüzî, **el-Muhaddisü'l-fâsil**, s. 399; Zehebî, **Siyer**, VI, 321

⁴³¹ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, s. 340

⁴³² Râmhürmüzî, **el-Muhaddisü'l-fâsil**, s. 399; Zehebî, **Siyer**, VI, 321

⁴³³ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, s. 339-340

Yukarıda uzunca nakledilen Yahyâ b. Maîn'in Fadl b. Dükeyn'in zabtını denemek için yaptığı telkinde Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn meseleyi anlayıp Yahyâ b. Maîn'i tekmeleyerek meclisinden kovmuştur.⁴³⁴

İbn Hacer, Şu'be'nin hadisleri karıştırarak telkinde bulunmasını bazı alimlerin eleştirdiğini aktarıp sebep olarak şöyle dediklerini nakleder: “Bu işte imtihan eden tarafından imtihana tabi tutulanın yanılması söz konusudur. Râvî rivayetin doğru olduğu zannıyla hadisi aktarmaya devam eder. Bu sahada tecrübesi olmayıp bu rivayeti işiten başka biri de bu rivayetin doğru olduğunu zannederek rivayet edebilir.”⁴³⁵

İbn İdris'in; “Bu işin helal olduğunu düşünmüyorum” ifadesi, İbn 'Aclân'ın kendisine telkinde bulunanlara beddua etmesi, Haramiyye'nin Şu'be'ye: “Bu yaptığın ne kötü bir şeydir. Bu helal midir?” diye sorması, Ebû Nuaym'ın Yahyâ b. Maîn'i tekmeleyerek kovması ve İbn Hacer'in bu şekilde imtihanı reddeden alimlerin zikrettikleri sebepler neticesinde kimi alimler imtihan kastıyla bile olsa râvîye telkinde bulunmayı caiz görmemişlerdir.

3.2.2. Eğitim Kastıyla Yapılan Telkin

Bu çeşit telkin, genel olarak ilim ehlinin özel olarak da hadis ehlinin kullandığı, talebeye ilmî meseleyi öğretmek için yapılan telkin çeşididir. Hoca bu yöntemle talebesinin hadisi ya da konuyu ezberlemesini veya anlamasını sağlamak için metni tekrar eder. Bu, en iyi eğitim metotlarından biridir. Eğitim kastıyla yapılan telkin, ilim ehli tarafından caiz görülmüştür.⁴³⁶

Abdullah b. Muhayriz, ezanın ve kametin sözlerinin Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından Ebû Mahzura'ya (r.a) öğretilmesiyle ilgili şöyle der: “Rasûlullah (s.a.v) Ebû Mahzûra'ya (r.a) ezanın sözlerini on dokuz cümle, kametin sözlerini de on yedi cümle şeklinde telkin ederek öğretti” diyerek ezanın ve kametin bilinen sözlerini aktarmıştır.⁴³⁷

⁴³⁴ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 307; Zehebî, *Siyer*, X, 148,149; Zerkeşî, *Nüket*, II, 867

⁴³⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 866

⁴³⁶ Samî Uveyd Ahmed, “*et-Telkîn fî istilahi'l-muhaddisîn*”, s. 112

⁴³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXXVI, 437 (22124)

3.2.3. Hadis Sokuşturma Kastıyla Yapılan Telkin

Râvînin kendisine ait olmayan rivayetleri ona telkin etmek suretiyle yapılan telkin şeklidir. Telkini yapan kişi daha âlî bir senet ya da yalnız kendisinin rivayeti olacak bir hadis için muhaddise telkinde bulunur.

Bu çeşit telkin, açık bir şekilde o muhaddis adına yalan rivayette bulunmaktır. Adâlet sıfatını zedelediği için bunu yapan kişi cerh edilir. Râvîyi kendi hadisi olmayan bir rivayeti nakletmeye sevk ettiği için bu şekilde bir telkin caiz görölmemiştir.⁴³⁸

Bu konuyla ilgili Sehâvî şunları söyler: “Bazıları da telkin ettiği kişiden, telkin ettiği hadisi nakletmek için telkinde bulunur. Bu çeşit telkin, bunu yapan için en büyük cerh sebeplerinden biridir. ‘Abdân el-Ahvâzî (ö. 306/918) şöyle der: “Abdulvehhâb b. ‘Atâ gibi bazı Bağdatlılar şeyhlere telkinde bulunuyorlardı. Ben de onları bundan menediyordum.”⁴³⁹

3.2.4. Hadis Uydurma Kastıyla Yapılan Telkin

Bazı insanlar bağlı olduğu mezhebin görüşünü desteklemek veya husumette olduğu bir muhaddisin hadislerine onun rivayeti olmayan hadisleri sokuşturmak suretiyle veya daha başka sebeplerle hadis uydurma yoluna gitmişlerdir.

Daha önce de açıklandığı gibi; telkin yapma sebeplerinden biri hadis uydurma niyetidir. Hadis uydurma ise en ağır şekilde eleştirilmiş, yapanlar tespit edilip cerh edilmiştir. Hadis uydurma kastıyla telkin yapmak da aynı şekilde değerlendirilip cerh edilmiş ve caiz görölmemiştir.

Aralarında düşmanlığın bulunduğu kötü komşusu tarafından hadislerine başka rivayetler sokuşturulmak suretiyle hadisleri ifsad edilen râvîlerden biri **Abdullah b. Salih**'tir. İbn Huzeyme şöyle der: “Abdullah b. Salih'in aralarında husumetin olduğu bir komşusu vardı. Bu komşu şeyhin ağzıyla hadis uyduruyordu. Kâğıda şeyhin yazısına benzer şekilde yazıyor ve evinin içerisine atıyordu. Abdullah b. Salih de bunları evinin içinde bulup kendi yazısı ve işittiği rivayetleri

⁴³⁸ Hayyânî, **et-Telkîn 'inde'l-muhaddisîn**, s. 72-78

⁴³⁹ Sehâvî, **Fethu'l-muğîs**, II, 106

olduğunu zannederek tahdîs ediyordu. Bu komşusundan dolayı rivayetlerinde münker rivayetler meydana geldi.”⁴⁴⁰

İbn Ebî Hâtim’in naklettiği başka bir rivayette de Abdullah b. Salih’in hadislerinin arasına uydurma rivayetleri sokuşturan kimsenin **Halid b. Necîh** olduğu anlatılır. İbn Ebî Hâtim babasından şöyle rivayet eder: “Abdullah b. Salih’in ömrünün sonlarında rivayet edip, eleştirilmesine sebep olan hadisler, Halid b. Necîh’in uydurduğu rivayetler olduğunu görmekteyiz. Ebû Salih, Halid’le arkadaştı ve ona güveniyordu. Halid b. Necîh hadis uydurup muhaddislerin kitaplarına sokuşturan biriydi. Ebû Salih yalan söyleyecek tıynetinde biri değildi. O salih bir zâttı.”⁴⁴¹

Halid b. Necîh, İbn Huzeyme’nin rivayetinde zikredilen komşusu da olabilir. Halid b. Necîh yaptığı bu işten dolayı ağır bir şekilde eleştirilip cerh edilmiştir.

İbn Ebî Hâtim babasından şöyle nakleder: “O yalancıdır. Hadis uydurup İbn Ebî Meryem ve İbn Salih’in kitaplarına uydurduğu rivayetleri sokuştururdu.”⁴⁴²

3.3. TELKİN YAPAN RÂVİNİN RİVAYETLERİNİN HÜKMÜ

Telkin yapan râvînin yönelttiği telkindeki hedefi, karşısındaki râvînin zabtını ve itkanını denemek ise böyle bir râvî adâlet yönünden cerh edilmemiştir. Bu şekilde bir telkin râvînin adâlet sıfatını zedelemes. Bilakis bu çeşit râvîler Rasûlullah’ın (s.a.v) hadislerini korumaya karşı göstermiş olduğu titizlikten dolayı takdir edilmiş ve hadis ehli arasında kıymetleri yükselmiştir.⁴⁴³ Böyle bir râvînin zabtıyla ve adâletiyle ilgili başka bir kusuru yoksa adil ve sika râvî olarak anılmış, rivayetlerinin delil olarak kullanılmasında şüphe edilmemiştir.

Deneme kastıyla telkinde bulunduğunu bildiğimiz **Şu‘be b. Haccâc** ile ilgili Zehebî şu övgü dolu ifadelerini kullanır: “İmam, hafız ve hadiste mü’minlerin

⁴⁴⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 40

⁴⁴¹ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, V, 87

⁴⁴² İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, III, 355

⁴⁴³ Bahr, **et-Telkîn ve eseruhu**, s. 35

emiridir.”⁴⁴⁴ Başka bir yerde de: “O ilim dolu bir kaptı. Zamanında hadiste kimse onu geçemezdi”, demiştir.⁴⁴⁵

Ebû Nuceym’in zabtını denemek için telkinde bulunduğunu naklettiğimiz **Yahyâ b. Maîn** ile ilgili olarak Ahmed b. Hanbel şöyle der: “Burada bir adam vardır ki Allah (c.c) onu bu iş için yaratmıştır. O yalancılardan yalanını ortaya çıkarır.”⁴⁴⁶ Ali b. el-Medînî ise Yahyâ b. Maîn ile ilgili şöyle der: “İlim Yahyâ b. Maîn’de nihayete erer.”⁴⁴⁷ Hatîb el-Bağdadî ise Yahyâ b. Maîn hakkında şu ifadeleri kullanır: “İmam, rabbanî alim ve itkan sahibi kuvvetli bir hafızdı.”⁴⁴⁸

Deneme kastıyla telkinde bulunduğunu aktardığımız **Hammâd b. Zeyd** ile ilgili olarak Abdurrahmân b. Mehdî şöyle der: “Yaşadıkları zamanda insanların imamları şu dört kişidir. Kûfe’de Süfyan es-Sevrî, Hicaz’da Mâlik b. Enes, Şam’da Evzâî ve Basra’da Hammâd b. Zeyd.”⁴⁴⁹ Yahyâ b. Maîn de: “Hammâd b. Zeyd’den daha sağlam birisi yoktur”, demiştir.⁴⁵⁰

Nakledilen rivayetlerde görüldüğü gibi deneme kastıyla telkin yaptığını bildiğimiz bu muhaddisler cerh edilmemiş, bilakis diğer meşhur muhaddisler tarafından hadis ilmindeki üstünlükleri ifade edilmiştir.

Deneme kastının dışında, hadis sokuşturmak ya da hadis uydurmak kastıyla yapılan telkin ise en ağır şekilde eleştirilmiş ve bu işi yapanlar adâlet yönünden cerh edilerek rivayetleri terk edilmiştir.

Ca’fer b. Abdulvâhid, senedde geçen Sabit ismindeki bir râvînin ismini Enes diye değiştirerek Abdullah b. Mesleme el-Ka’nebî’ye telkinde bulunmuştur. Ca’fer, yanından ayrıldığında elindeki asıl kitaplara müracaat eden el-Ka’nebî, durumu fark etmiş ve Ca’fer’in arkasından beddua etmiştir.⁴⁵¹

⁴⁴⁴ Zehebî, **Siyer**, VII, 202

⁴⁴⁵ Zehebî, **Siyer**, VII, 203

⁴⁴⁶ Zehebî, **Siyer**, XI, 80

⁴⁴⁷ Hatib, **Târîhu Bağdâd**, XVI, 263

⁴⁴⁸ Hatib, **Târîhu Bağdâd**, XVI, 263

⁴⁴⁹ İbn Hacer, **Tehzîb**, III, 10

⁴⁵⁰ Zehebî, **Siyer**, VII, 458

⁴⁵¹ Hatib, **Târîhu Bağdâd**, VIII, 55

Abdullah b. Mesleme el-Ka‘nebî’ye telkinde bulunan Cafer b. Abdulvahid’i muhaddisler cerh ederek eleştirmişlerdir. Dârekutnî, Ca‘fer’in hadis uyduran biri olduğunu söylemiştir.⁴⁵²

İbn Hibbân da Cafer’le ilgili: “O hadis çalan ve haberleri tersyüz eden biridir” demiş⁴⁵³ Ebû Zür‘a ise onunla ilgili: “Aslı olmayan hadisleri rivayet eden biridir” demiştir.⁴⁵⁴

Güvenilir râvîlerin rivayet etmedikleri hadisleri onların rivayetleri arasına sokuşturan, güvenilir râvîlerin ağzından uydurma haberler rivayet eden râvîlerden biri de **Habîb b. Ebî Habîb**’dir.

Abdullah b. Ahmed (ö. 290/903), babası Ahmed b. Hanbel’in Habib’le ilgili: “Güvenilir değildir. Habib hadisleri değiştiren ve yalan söyleyen biriydi” diyerek onu şer ve kötülükle andığını zikreder.⁴⁵⁵

İbn Hibbân, Habîb’le ilgili şöyle demiştir: “Sika olan râvîlerin ağzından uydurma hadisleri rivayet ederdi. Güvenilir râvîlerin rivayet etmedikleri hadisleri onların rivayetleri arasına sokuştururdu. Kim onun sunduğu rivayetleri işittiyse o bir şey değildir. Hadis okuduğu zaman elindeki cüz’ü kimseye vermezdi. Hadislerin bir kısmını okuyup bir kısmını okumazdı ve hepsini okudum derdi. Sonra elindeki cüz’ü verirdi, onlar da yazardı.”⁴⁵⁶ İbn Adî ise Habib’le ilgili: “Hadislerinin tamamı uydurmadır”, demiştir.⁴⁵⁷

Nakledilen rivayetlerde de görüldüğü gibi deneme kastı dışında hadis sokuşturmak ya da hadis uydurmak kastıyla yapılan telkin, muhaddisler tarafından kabul edilmemiş, bu şekilde telkinde bulunan râvîler adâlet yönünden cerh edilerek en ağır şekilde eleştirilip rivayetleri terkedilmiştir.

⁴⁵² Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, **Kitâbü’l-du‘afâ’ ve’l-metrûkîn**, thk., Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî, Mecelletü’l-Câmiati’l-İslamiyye Yay., Medine 1983, s. 261

⁴⁵³ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 215

⁴⁵⁴ Zehebî, **Mîzan**, I, 412

⁴⁵⁵ İbn Adî, **Kâmil**, III, 324

⁴⁵⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 265

⁴⁵⁷ Zehebî, **Mîzan**, I, 452

3.4. TELKİNİ KABUL ETMENİN HÜKMÜ

Hadis alimleri, telkini kabul etmeyi genel olarak cerh sebebi saymışlardır. Çünkü râvînin telkini kabul etmesi hafızasının zayıflığını ve dikkatsizliğini gösterir. Bu durum ise râvîye olan güveni azaltan unsurlardandır.⁴⁵⁸

Telkini kabul eden râvî ile ilgili olarak Ebû Hâtım şöyle der: “Bazıları kendi hadisi olup olmadığına aldırmadan kendilerine sorulan her şeye icabet eder. Kendisine telkin edileni kabul edip olduğu gibi aktarmayı umursamaz. Onlara: “Bu senin hadisindir. Tahdîs et” dediğinde hıfzında olmadığı halde tahdîs eder. Bu ve bunun gibi olan râvîlerin hadisleri delil olarak kullanılmaz. Çünkü onlar farkında olmadan yalan söyleyenlerdir.”⁴⁵⁹

Ebû Hâtım’ın burada zikrettiği yalan, râvînin bilinçli şekilde söylediği bir yalan değildir. Çünkü burada râvînin yalan söyleme gayesi yoktur. Ancak zabtının zayıflığından ve ihmalden dolayı kendisine telkin edilen, kendi hadisi olmayan bir rivayeti tahdîs etmesi sonuç itibarıyla gerçeği değiştirmektedir. Bundan dolayı yalan söyleme gayeleri olmasa da böyle râvîler yalan söylemekle itham edilmişlerdir.

İbn Hazm ise şöyle der: “Hangi râvînin bir defa bile telkini kabul ettiği sabit olursa Allah’ın (c.c) dininde derin anlayış sahibi olmadığı ve işittiği rivayetleri bellemediği için bütün rivayetleri terkedilir. Nitekim Rasulullah (s.a.v): “*Bizden bir hadis işitip başkasına aktarıncaya kadar hıfzında tutan kişinin Allah (c.c) yüzünü nurlandırısın*”⁴⁶⁰ buyurarak hadisi iyice hıfzedenin naklinin kabulünü emretmiştir.”⁴⁶¹

Sehâvî, rivayeti terk edilen râvîlerden bahsederken şöyle der: “Zabtı zayıfladığı için metin veya sened olarak kendisine yapılan batıl telkini kabul edip hemen tahdîse girişmesi, o râvînin düşünmeden konuştuğunu, sağlam olmadığını

⁴⁵⁸ Hayyânî, **et-Telkîn ‘inde’l-muhaddisîn**, s. 79

⁴⁵⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 68

⁴⁶⁰ Ebu Davud, **Sünen**, İlim 10, (3660); Tirmizî, **Sünen**, İlim 7, (2656)

⁴⁶¹ İbn Hazm, **İhkâm**, I, 142

ve güvenilirliğinin zedelendiğini gösterir. Böyle bir râvînin rivayetleri terk edilir.”⁴⁶²

Yukarıda naklettiğimiz görüşler telkini kabul eden râvînin zabt yönünden cerh edilerek hadislerinin terkedildiğini, hatta Ebû Hâtîm’e göre farkında olmadan da olsa gerçeği değiştirmelerinden dolayı yalanla itham edildiklerini göstermektedir.

Bununla beraber Humeydî gibi bazı alimler tarafından nakledilen: “Telkini kabul eden râvînin, telkini kabul ettiği rivayeti terk edilir. İtkân ile hıfzında olan rivayetler ise alınır”⁴⁶³ şeklindeki görüş, her ne kadar telkini kabul eden râvî zabt yönünden cerh edilmiş olsa da mutlak olarak rivayetlerinin terk edilemeyeceğini, kendi içinde bir sınıflandırmanın olması gerektiğini göstermektedir.

Telkini kabul eden râvînin rivayetlerinin genel olarak kabul edilmesi ya da reddedilmesi konusunda sınıflandırma yapılması görüşü genel kabul gören görüş olarak nakledilmektedir.⁴⁶⁴

3.5. TELKİNİ KABUL EDEN RAVİNİN RİVAYETLERİNİN HÜKMÜ

Telkini kabul eden râvînin bütün rivayetleri, detaylı bir incelemeye tâbi tutulmadan terk edilir, diyen İbn Hazm gibi alimler olduğu gibi; detaylı bir inceleme neticesinde bu tür râvîlerin rivayetlerinin sınıflandırılması gerektiğini söyleyen alimler çoğunluktadır. Hatta cerh-ta’dîl alimlerinin telkini kabul eden râvîlerin rivayetlerine karşı farklı yaklaşımları bu sınıflandırmanın yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Bu bağlamda telkini kabul eden râvîler, telkini bir ya da birkaç defa kabul etmesi, telkini kabul edip reddettiğinin bilinmemesi, telkini kabul edip fark edememesi ve telkini kabul ettikten sonra uyarılmasına rağmen vazgeçmemesi gibi yönlerden değerlendirilmişlerdir.

⁴⁶² Sehâvî, **Fethu’l-muğîs**, II, 106

⁴⁶³ İbn Ebî Hâtîm, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, II, 34; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

⁴⁶⁴ Bahr, **et-Telkîn ve eseruhu**, s. 35

3.5.1. Telkini Bir veya Birkaç Defa Kabul Ettiği Bilinen Râvîler

Kendisine yapılan telkini bir yahut birkaç defa kabul ettiği bilinen râvî, zabtî kuvvetli ve sika bir râvî ise birkaç defa telkini kabul etmesinden dolayı rivayetleri tamamen reddedilmez, sadece telkini kabul ettiği rivayeti terk edilir.⁴⁶⁵ Çünkü hiçbir insan hatadan uzak değildir. Râvîlerin de hatasız olması düşünülemez.

Râvîlerin hatasız olamayacağı konusunda Tirmizî şöyle der: “İlim ehli, hıfz ve itkan konusunda birbiriyle yarış içerisindedir. Bununla beraber büyük imamlar bile hata ve karıştırmadan kurtulamamışlardır.”⁴⁶⁶

Kabul ettiği az sayıdaki telkinden dolayı hadisleri bütünüyle terkedilmeyip sadece telkini kabul ettiği rivayeti terkedilen râvîlerden biri **Ma‘mer b Râşid**’dir. Ma‘mer b. Râşid’in kitabına Râfizî olan yeğeni tarafından hadis sokuşturulmuştur.

Ebû Hâmid İbnü’ş-Şarkî’ye (ö. 325/937) Ahmed b. el-Ezher’in Abdurrezzak’tan onun da Ma‘mer’den rivayet ettiği Hz. Ali’nin (r.a) faziletiyle ilgili rivayet sorulduğunda şöyle demiştir: “Bu batıl bir hadistir. Sebebi de Ma‘mer’in Râfizî olan kardeşinin oğludur. Ma‘mer yeğeninın kitaplarına ulaşmasına imkân veriyordu, o da bu hadisi sokuşturdu.”⁴⁶⁷

Bu rivayette Ma‘mer b. Râşid’in yeğeni tarafından kitaplarına hadis sokuşturulmak suretiyle telkine maruz kaldığı ifade edilmesine rağmen güvenilir bir râvî olduğu hususunda tereddüt edilmemiş, sadece bu rivayeti terk edilmiştir.

Ma‘mer b. Raşid’in doğru ve güvenilir bir râvî olduğuyula ilgili İbn Hibbân sika râvîlerden bahsettiği kitabında; “Fâkih, itkan sahibi, hafız ve vera‘ sahibiydi” demiştir.⁴⁶⁸ Zehebî de Ma‘mer’le ilgili olarak; “Doğrulukta, araştırmada, vera‘ da, yücelikte ve güzel tasnifte ilim dolu bir kaptı” demiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ ‘Anezî, Bedr Muhammed el-Bedr, “*et-Telkîn*”, Albader1, (Erişim 01.04.2021)

⁴⁶⁶ İbn Receb, **Şerhu ‘İleli’t-Tirmizî**, I, 94

⁴⁶⁷ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXXI, 30; Mizzî, **Tehzîbu’l-Kemâl**, I, 260

⁴⁶⁸ İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, **es-Sikât**, Dairatu’l-Me‘arifi’l-Osmaniyye, Haydarabad 1973, VII, 484

⁴⁶⁹ Zehebî, **Siyer**, VI, 472

Aynı şekilde müctehid imamlardan olan **Leys b. Sa'd**'ın (ö. 175/791) da bir rivayetinde telkini kabul ettiği ifade edilmiş ama bu durum onun güvenilirliğine halel getirmemiştir.

Ebû Zür'a'ya Leys b. Sa'd'ın Abdullah b. Ebî Müleyke'den onun da Abdullah b. Ebî Nehîk'ten; onun da Saîd b. Ebî Saîd'den (r.a); onun da Rasulullah'dan (s.a.v) rivayet ettiği; “*Kur'an okurken teğannî yapmayan bizden değildir*”⁴⁷⁰ hadisiyle ilgili başka bir rivayette Saîd b. Ebî Saîd'in yerine Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın (ö. 55/675) isminin geçmesi sorulduğunda şöyle der: “Leys'in asıl kitabında geçen isim Saîd b. Ebî Saîd'dir. Ancak Irak'da ona, Sa'd b. Ebî Vakkâs diye telkin olundu.”⁴⁷¹

Leys'in doğru ve güvenilir bir râvî olduğuyula ilgili Ahmed b. Hanbel şöyle der: “Mısırlılar için Leys'in hadislerinden daha sahihi yoktur.”⁴⁷² Zehebî ise Leys b. Sa'd'la ilgili şu ifadeleri kullanır: “İmam, hafız, şeyhu'l-islam ve diyarların alimidir.”⁴⁷³

Naklettığımız ifadelerde görüldüğü gibi; itkan sahibi ve güvenilir olan râvîler bir ya da birkaç defa telkini kabul etmelerinden dolayı cerh edilmemiş sadece telkini kabul ettikleri rivayetleri beyan edilerek terk edilmiştir.

3.5.2. Telkini Kabul Ettiği Bilinip Reddedtiği Bilinmeyen Râvîler

Telkini kabul ettiğine şahit olunan ancak daha sonra fark edip telkini kabul ettiği rivayeti düzeltip düzeltmediği hakkında bilgimizin olmadığı râvînin⁴⁷⁴ durumunu Ebû'l-Hasen b. Kattân (ö. 628/1231) şöyle açıklar: “Telkini kabul ettiğine şahit olunan ama fark edip etmediği konusunda bilgimizin olmadığı râvînin

⁴⁷⁰ Ebu Davud, **Sünen**, Vitir 20, (1469)

⁴⁷¹ İbn Ebî Hâtim, **İlel**, II, 489-490

⁴⁷² İbn Hacer, **Tehzîb**, VIII, 461

⁴⁷³ Zehebî, **Siyer**, XV, 237

⁴⁷⁴ Abdülğani, “*et-Telkîn fî rivayeti'l-ehâdis*”, s. 63

durumuyla ilgili incelemeye ihtiyaç vardır. **Simâk b. Harb** bu çeşit râvîlerden biridir.”⁴⁷⁵

Simâk b. Harb’in doğru ve güvenilir bir râvî olduğu cerh-tadil alimleri tarafından ifade edilmiştir. Yahyâ b. Maîn’e Simâk hakkında sorulduğunda sika olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁶ Ebû Hâtim de Simâk’la ilgili: “Doğru ve güvenilirdir” der.⁴⁷⁷

Ancak Simâk’ın İkrime’den olan rivayetlerindeki tutarsızlık (ıztırap) hadis alimlerinin dikkatini çekmiş, sebebi araştırıldığında Simâk’ın ömrünün sonlarında zabtının zayıflaması sebebiyle bazen telkini kabul ettiği görülmüştür. İbn Hacer, Simâk b. Harb hakkında: “Güvenilir bir râvîdir. Ancak özellikle İkrime’den olan rivayetleri muztaribtir. Ömrünün sonlarında değişmiştir. Bazen yapılan telkini kabul ederdi” demiştir.⁴⁷⁸

Yakub es-Sedûsî ise Simâk hakkında: “Özellikle İkrime’den olan rivayetleri muztaribtir. İkrime’nin dışındaki rivayetleri doğrudur. Mütesebbit (sağlam) değildir. Ama ondan eskiden hadis işitmiş olan Şu‘be ve Süfyan gibi râvîlerin rivayetleri sahih ve düzgündür” der.⁴⁷⁹

Yahyâ b. Maîn, Simâk’ın sika bir râvî olduğunu söyledikten sonra Şu‘be’nin onu zayıf gördüğünü söyler. Şu‘be’nin Simâk’ı zayıf görmesinin sebebi Şu‘be’nin kendi ifadesiyle: “Ona İbn Abbas desen o da hemen İbn Abbas der” şeklindedir. Bu ifadeyle Şu‘be onun telkine açık biri olduğuna işaret eder. Yahyâ b. Maîn ise Şu‘be’nin Simâk’ı zayıf görmesinin sebebi olarak Şu‘be’nin kendi tefsirinde sadece İkrime’den gelen rivayetlere yer verdiğini söyleyerek Simâk’ın İkrime’den olan rivayetlerindeki problemine dikkat çeker.⁴⁸⁰

Naklettiğimiz ifadelerde görüldüğü gibi; doğru ve güvenilir olduğu bilinen bir râvînin telkini kabul ettiğine şahit olunup bu telkini reddettiği bilinmiyorsa

⁴⁷⁵ İbnü’l-Kattân, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî el-Mağribî, **Beyânü’l-vehm ve’l-ihâm fi kitâbi’l-ahkâm**, thk., el-Hüseyn Ayet Se’id, Daru Taybe, 1. Bsk., Riyad 1997, IV, 64

⁴⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, IV, 279

⁴⁷⁷ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, IV, 280

⁴⁷⁸ İbn Hacer, **Takrîb**, s. 255

⁴⁷⁹ Zehebî, **Siyer**, V, 247

⁴⁸⁰ İbn Adî, **Kâmil**, IV, 541

rivayetleri bütünüyle terk edilmeyip rivayetleri incelenerek değerlendirilmiştir. Simak b. Harb örneğinde olduğu gibi bu çeşit râvîlerin muztarip olan rivayetleri terk edilmiş diğer rivayetleriyle ise amel edilmiştir.

3.5.3. Telkini Kabul Edip Fark Etmeyen Râvîler

Kendisine yapılan telkini fark etmeyerek kabul eden râvînin eski rivayetleriyle yeni rivayetleri ayrı şekilde ayrıntılı olarak ele alınır. Güvenilir bir râvî ise, eski rivayetleriyle amel edilirken telkinden sonraki rivayetleri terk edilir.

Bir diğer değerlendirme şekli ise, telkini kabul eden râvînin hadis rivayetini asıl kitabından yapıp yapmamasıdır. Telkini kabul etmesine rağmen asıl kitabından tahdise devam ediyorsa rivayetleri kabul edilirken ezberinden yaptığı rivayetler kabul edilmez.

Bu bağlamdaki son değerlendirme şekli ise eskiden beri telkini kabul ettiği bilinen veya doğru rivayetleriyle telkini kabul ettiği rivayetlerini ayırmak mümkün olmayan râvînin bütün rivayetlerinin terk edilmesidir.

3.5.3.1. Eski ve Yeni Rivayetlerini Ayırma

Telkini kabul etmeden önce, hadisleriyle amel edilebilen güvenilir ve zabt sahibi bir râvînin telkinden önceki rivayetleri kabul edilir. Ancak böyle bir rivayetin kabul edilebilmesi için güçlü deliller dikkate alınarak bu rivayetin telkinden önceki bir rivayet olduğunun tespit edilmiş olması şarttır.⁴⁸¹

Muhaddisler bu gibi râvîlerin telkinden önceki ve sonraki rivayetlerini ayırt etmek için “Bu râvîden eskiden hadis yazanların hadisi doğrudur”⁴⁸² veya “Bu râvîden ömrünün ilk yıllarında işitilen hadisler sahihtir”⁴⁸³ veya “Hicazlıların bu râvîden işittikleri sahihtir”⁴⁸⁴ gibi ifadeler kullanarak bu ayrımı belirtmişlerdir.

Humeydî, böyle bir râvînin rivayetinin kabul edilebileceğini şöyle ifade eder: “Telkini kabul eden râvînin, telkini kabul ettiği rivayeti terk edilir. Eskiden

⁴⁸¹ Bahr, **et-Telkîn ve eseruhu**, s.37; Kırbasoğlu, Mehmet Hayri, **İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi**, Ankara Okulu Yay., 1. Bsk., Ankara 1999, s. 230; Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 107

⁴⁸² İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-ta'dîl**, IV, 2

⁴⁸³ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100

⁴⁸⁴ İbn Receb, **Şerhu 'ileli't-tirmizî**, II, 780

telkini kabulü ile tanınmayıp sonradan telkini kabul ettiği bilinen böyle bir râvînin itkân ile hıfzında olan rivayetler ise alınır.”⁴⁸⁵

Yezîd b. Ebû Ziyâd el-Hâsimî (ö. 136/758) bu çeşit râvîlere örnek olarak verilebilir. Zira Yezîd, yaşlanınca zabtı zayıflamış ve telkini kabul etmeye başlamıştır. Dârimî, Yezidle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Yezîd güvenilir bir râvîydi. Ancak yaşlanınca hıfzı kötüleşip değişti. Kendisine telkin edileni kabul ediyordu. Hafızasının kötüleşmesinden dolayı kendi hadisi olmayan rivayetleri kabul etmesi ve maruz kaldığı telkinden dolayı naklettiği rivayetler münker rivayetlerden oluştu. Kûfe’ye gelmeden önce ömrünün ilk yıllarında kendisinden işitilen hadisler sahihtir. Hafızasının değişmesi ve yapılan telkini kabul etmesinden dolayı Kûfe’ye son gelişinden sonraki rivayetleri bir değer ifade etmez.”⁴⁸⁶

Rivayetleri arasında ayırım yapılarak telkinden sonraki rivayetleri terk edilen râvîlerden biri de **Ebû Yezîd Atâ b. es-Sâib**’dir (ö. 136/753). Önceleri itkan sahibi güvenilir bir râvî iken ömrünün sonlarında yaşlılıktan ötürü telkini kabul etmeye başlamıştır. Ebû’l-Hasen el-İclî, Atâ b. es-Sâib hakkında şunları söyler: “Eskiden güvenilir bir râvî idi. İbn Ebî Evfa’dan rivayette bulundu. Atâ b. es-Sâib’den önceden hadis işiten Süfyan es-Sevrî gibi râvîlerin hadisleri sahihtir. Sonraları ondan hadis işiten Hüseyim ve Halid b. Abdullah el-Vasîtî gibi râvîlerin hadisleri ise muhtaribtir. Çünkü Atâ b. es-Sâib, ömrünün sonlarında yaşlılıktan dolayı kendisine yapılan telkini kabul ederek rivayet ediyordu.”⁴⁸⁷

Ebû Hâtim ise Atâ b. es-Sâib ile ilgili olarak: “İhtilata düşmeden önce konumu güvenilir râvîlerin konumuydu. Ömrünün sonlarında hıfzı değişti. Hadislerinde çok karışıklık vardı” demiştir.⁴⁸⁸

3.5.3.2. Telkini Kabul Eden Ama Asıl Kitabından Rivayet Eden Râvîler

Doğru ve güvenilir bir râvî, telkini kabul ettiği bilindikten sonra hadis tahdîsini kendi sahih asıl kitaplarından yapmaya devam ediyorsa, böyle râvînin

⁴⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, II, 34; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

⁴⁸⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, III, 100

⁴⁸⁷ İclî, **Ma’rifetü’s-sikât**, II, 135

⁴⁸⁸ Zehebî, **Siyer**, VI, 264; İbn Hacer, **Tehzîb**, VII, 205

kitabından yaptığı rivayetler kabul edilir. Ancak ezberinden naklettiği rivayetlere ihtiyatlı yaklaşılır.⁴⁸⁹

Tehânevî (ö. 1394/1974), böyle bir râvînin rivayetinin kabul edileceği ile ilgili olarak şöyle demiştir: “Râvînin çok hata yapması ve telkini kabul etmesi eğer sahih asıl kitabından rivayet etmiyorsa, bu durum rivayetine zarar verir. Ancak asıl kitaptan tahdîs ediyorsa çok hata yapması itibara alınmaz. Çünkü bu durumda râvînin hıfzına değil naklettiği asıl kitaba itimat edilir.”⁴⁹⁰

Leys b. Sa’d’ın telkini kabul ettiği rivayetle ilgili Ebû Zür’a’nın, Leys’in asıl kitabında geçen ifadeyi esas alması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ebû Zür’a’ya Leys b. Sa’d’ın Abdullah b. Ebî Müleyke’den; onun da Abdullah b. Ebî Nehîk’ten; onun da Saîd b. Ebî Saîd’dan (r.a); onun da Rasulullah’dan (s.a.v) rivayet ettiği “*Kur’an okurken teğannî yapmayan bizden değildir*” hadisiyle ilgili başka bir rivayette Saîd b. Ebî Saîd’in yerine Sa’d b. Ebî Vakkâs’ın geçmesi sorulduğunda şöyle demiştir: “Leys’in asıl kitabında geçen isim Saîd b. Ebî Saîd’dir. Ancak Irak’da ona, Sa’d b. Ebî Vakkâs diye telkin olundu.”⁴⁹¹

3.5.3.3. Eskiden Beri Telkini Kabul Ettiği Bilinen Râvî

Eskiden beri telkini kabul ettiği bilinen veya doğru rivayetleriyle telkini kabul ettiği rivayetlerini ayırmak mümkün olmayan râvînin bütün rivayetleri terk edilir.⁴⁹²

Humeydî, telkini kabul eden râvînin, rivayetinin kabul edilmesiyle ilgili yukarıda verdiğimiz açıklamanın devamında şöyle der: “Hadislerinin bütününde eskiden beri telkini kabul ettiği bilinen râvînin rivayetleri kabul edilmez. Bunun sebebi, ezberlediği rivayetlerin telkin kaynaklı olup olmadığına emin olunamamasıdır.”⁴⁹³

⁴⁸⁹ Sami Uveyd Ahmed, “*et-Telkîn fî ıstılahi’l-muhaddisîn*”, s. 115; Matrûz, “*et-Telkîn inde’l-mühaddisîn*”

⁴⁹⁰ Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, **Kavâ’id fî ‘ulûmi’l-hadîs**, thk., Abdulfettah Ebu Ğudde, Daru’s-Selâm, 3. Bsk., Beyrut 1972, s. 287

⁴⁹¹ İbn Ebî Hâtim, **‘İlel**, II, 489-490

⁴⁹² Bahr, **et-Telkîn ve eseruhu**, s. 37; Yücel, **Hadis Usûlü**, s. 107; Hayyânî, **et-Telkîn ‘inde’l-muhaddisîn**, s. 88

⁴⁹³ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve’t-ta’dîl**, II, 34; Hatîb, **Kifâye**, s. 149

Rivayetlerinde sahih ile uydurma hadislerin karıştığı, ayırt etmenin mümkün olmadığı râvî ile ilgili Ebû Hâtim'in şöyle dediği nakledilir: "Bazı râvîler hadis uyduran kötü evlatla veya kötü yazıcıyla imtihan olmuşlardır. Şeyh, kendini onlardan yana güven içinde hissetmektedir. Şeyhe hadis okurlar ve şöyle derler: "Bu senin hadisindir." Şeyh de öylece tahdîs eder. Bu râvî kendi nefsinde güvenilir bir râvîdir. Ancak bu şeyhin hadislerinde sahih rivayetlerle uydurma rivayetler karıştığı için ondan rivayette bulunulmayacağı gibi hadisleri de delil olarak kullanılmaz."⁴⁹⁴

Bu çeşit bir râvînin hadislerinin bütünüyle terk edilmesi güvenilmeyen bir râvî olduğundan değildir. Ebû Hâtim'in de ifade ettiği gibi; bu râvî aslında güvenilir bir râvîdir. Ancak zabtının zayıflığından dolayı telkini kabul etmesi ve hadisleri arasındaki bu çeşit rivayetlerin ayırt edilememesinden dolayı bütün rivayetleri terk edilmiştir.

3.5.4. Uyarılmasına Rağmen Telkin Edilen Rivayetten Vazgeçmeyen Râvîler

Yapılan telkini fark etmeyip kabul eden, kabul ettikten sonra uyarılmasına rağmen bu durumdan vazgeçmeyen, kendi rivayeti olmamasına rağmen telkin edilen rivayetleri tahdîs etmeye devam eden râvînin bütün rivayetleri reddedilir. Bu durum, râvînin hadisteki dikkatsizliğine, özensizliğine ve dini açıdan zayıflığına işaret kabul edilmiştir.

Ebû Hâtim bu konuda şöyle der: "Farkında olmadan rivayetlerinin arasına hadisler sokuşturulan, durumu fark ettikten sonra da bu hadisleri terk etmeyerek rivayete başlayan bir râvînin cerh edilmesine sebep olan şey hadise karşı özensizliği ve diyanet eksikliğidir. Bu râvî sokuşturulan rivayeti bilmemesinden dolayı ilk anda cerhten kurtulmuş olsa bile daha sonra kendi hadisi olmayan bir rivayeti bile bile tahdîs etmesi sebebiyle haddi aşmasından dolayı terk edilen râvîler arasına dahil edilir."⁴⁹⁵

İbnü'l-Mübarek, yanlış rivayetinden dolayı uyarılmasına rağmen vazgeçmeyen râvînin terk edileceğini ifade etmek üzere şöyle der: "Şu dört grup

⁴⁹⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 75

⁴⁹⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 75

dışındaki râvîlerden hadis yazılır: Çok hata yapıp vazgeçmeyen, yalancı, bidatine çağırın hevâ sahibi ve ezberlemediği halde hıfzından rivayet eden râvîler .”⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ İbn Adî, **Kâmil**, I, 257

SONUÇ

Sahih ve Hasen olmak üzere, temel olarak iki kısma ayrılan makbûl hadisin kabulü için gerekli beş şart bulunmaktadır. Bu şartlar; hadisin senedinin muttasıl olması, hadisi rivayet eden râvîlerden her birinin hem adil hem de zabt sahibi olması, hadisin şâz ve illetli olmamasıdır.

Araştırmanın konusu olan telkin, ağırlıklı olarak zabt kusurları başlığı altında incelenmiş, metâin-i aşere (on temel ta'n sebebi) çerçevesinde ise râvînin aşırı dalgınlık ve dikkatsizliği (fartu'l-gafle) ile hafıza bozukluğu (sûu'l-hıfz) başlıkları altında ele alınmıştır.

Telkinin tanımını ilk defa İbn Hazm'ın yaptığı belirtilen bu çalışmada; Irâkî, Sehâvî ve diğer hadis usûlü âlimlerinin telkinle ilgili tanımlarına yer verilmiş ve şu tarif tercih edilmiştir: Râvînin aşırı gafletinden ya da hafızasının zayıflamasından yararlanarak kendisine ait olmayan bazı rivayetlerin kendi hadisiymiş gibi râvîye sunulmasına Hadis usûlünde "Telkin" denilmektedir.

Telkin lafzının Rasûlullah (s.a.v) tarafından birine bir şeyi öğretme anlamında kullanıldığı derlenen hadisler çerçevesinde görülmüştür.

Fıkıhta ise telkin iki yerde kullanılmıştır. İlki had cezası gerektirecek bir suç işlediğini ikrar eden kişiye, şüpheleri ortadan kaldırmak için hâkimin telkinde bulunması, diğeri ise ölüye veya ölmek üzere olan kişiye yapılan telkindir.

Hadislerin rivayeti esnasında şahit istemenin ilk örnekleri sahabe devrinde görülürken, ıstılahî anlamda telkini ilk kullananın tabîin neslinden Ebû'l-Esved ed-Düelî olduğu tespit edilmiştir.

Telkin, hadis râvîleri tarafından sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde uygulanmıştır. İlkinde, râvîye kendi hadisi olmayan bir rivayet sözlü olarak telkin edilirken, ikincisinde yazılı bir şekilde sunulmak suretiyle yahut râvînin rivayetlerinin arasına kendi hadisi olmayan rivayetler sokuşturulmak suretiyle yapılmıştır.

Yaptığımız detaylı araştırma neticesinde telkinin daha fazla Irak bölgesinde, şehir olarak ise Bağdat, Kûfe ve Basra şehirlerinde kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Bir râvîye telkin uygulamanın ilk ve en önemli sebebi o râvînin hıfzının ve zabtının denenmesidir. Buhârî, Ebû Nuaym ve Ukaylî gibi râvîler zabtlarının kuvveti ve gafil olmamaları sayesinde bu denemeden başarıyla çıkarken kimi râvîler önce telkini kabul edip sonra vazgeçmiş, kimi râvîler de hiç fark etmeyerek kendisine telkin edilen rivayeti olduğu gibi alıp tahdîs etmişlerdir.

Telkin talebeye bir şey öğretmek için de bir yöntem olarak da kullanılmıştır. Ayrıca çok hadis toplama ve rivayet etme hırsı da bazı râvîleri telkine sevk etmiştir. Diğer bir önemli sebep de telkinin hadis uydurmak için kullanılmasıdır.

Cerh-tadil ve teracim kitapları incelendiğinde telkinin kabul edilmesinin en önemli sebebinin râvînin aşırı dalgınlığı ve dikkatsizliği olduğu görülmüştür. Râvînin hadis rivayetinde ihmalkâr olması, yaşlılık, bunama veya gözlerini kaybetmekten dolayı ihtilata düşmesi, kendi memleketinden başka bir yere göç etmesi, başkalarının kitaplarından hadis aktarması, hadisten başka bir ilimle meşgul olması, kitaplarını koruyamaması, yakınlarının râvînin kitaplarına hadis sokuşturması ve râvînin çok hadis rivayet etme isteği gibi etkenler de râvînin telkini kabul etmesinin diğer sebepleridir.

Telkini kabul eden râvîyi tanımak için farklı metotlar kullanılmıştır. Bu metotlardan ilki, râvînin eski ve yeni rivayetlerinin karşılaştırılması ile kendisinden hadis dinleyen talebelerin rivayetlerinin karşılaştırılmasıdır. Bir diğer tanıma metodu; râvîye telkinde bulunanın itirafı ile telkini kabul eden râvînin kendi itirafıdır. Bir diğer tanıma metodunun râvînin zabtının denenmesi olduğu tespit edilirken, bir başka metodun da telkini kabul eden râvînin, telkini kabul ettiğine şahit olunması olduğu görülmüştür.

Bir râvîye telkinde bulunmanın şer'î boyutuyla ilgili şu sonuçlar elde edilmiştir: Telkinin kullanıldığı en önemli yer olan râvînin zabtının denenmesi konusunda ilim ehlinin bir kısmı bu amaçla yapılan telkini daha sonra açıklama ve bunu sürdürmeme şartıyla caiz görürken, bir kısım ilim ehli ise râvîyi yanıltma durumu söz konusu olduğu için mutlak olarak cevaz vermemiştir. Eğitim kastıyla yapılan telkin ise ilim ehlinin ittifakıyla caiz görülmüştür. Râvînin rivayeti olmayan hadisleri üstada telkin edip daha sonra da ondan rivayet etme kastıyla yapılan telkin ile hadis uydurmak kastıyla yapılan telkin ise caiz görülmemiş ve yapanlar en ağır şekilde cerh edilmişlerdir.

Telkini yapan râvînin rivayetlerinin kabul edilmesiyle ilgili olarak; yapılan telkin râvînin zabtını deneme kastıyla yapılmışsa ve telkini yapan râvînin adâlet ve zabt yönünden herhangi başka bir kusuru yoksa böyle bir râvînin rivayetleriyle amel edilmiştir. Deneme kastının dışında, hadis sokuşturmak ya da hadis uydurmak kastıyla yapılan telkin ise en ağır şekilde eleştirilmiş ve bu işi yapanlar adâlet yönünden cerh edilerek rivayetleri terk edilmiştir.

Hadis alimleri, telkini kabul etmeyi genel olarak cerh sebebi saymışlardır. Çünkü râvînin telkini kabul etmesi hafızasının zayıflığına ve dikkatsizliğine işarettir. Bununla beraber telkini kabul eden râvînin rivayetlerinin bütünüyle reddi yerine, bu rivayetler sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Kendisine yapılan telkini bir yahut birkaç defa kabul ettiği bilinen râvî, zabtı kuvvetli ve sika bir râvî ise birkaç defa telkini kabul etmesinden dolayı rivayetleri tamamen reddedilmemiş, sadece telkini kabul ettiği rivayeti terk edilmiştir.

Doğru ve güvenilir olduğu bilinen bir râvînin telkini kabul ettiğine şahit olup bu telkini reddettiği bilinmiyorsa rivayetleri bütünüyle terk edilmemiş, telkini kabul ettiği rivayet reddedilerek diğer rivayetleriyle amel edilmiştir.

Kendisine yapılan telkini fark etmeyerek kabul eden râvînin hadislerinin kabulüyle ilgili ise üçlü bir yöntem izlenmiştir. Birincisinde; râvînin eski rivayetleriyle yeni rivayetleri ayrı ayrı ele alınmış, güvenilir bir râvî ise eski rivayetleriyle amel edilirken telkinden sonraki rivayetleri terk edilmiştir. İkincisinde ise; râvî hadis rivayetini asıl kitabından yapmaya devam ediyorsa kitabından yaptığı rivayetler kabul edilirken, ezberinden yaptığı rivayetler kabul edilmemiştir. Üçüncüsünde ise; eskiden beri telkini kabul ettiği bilinen veya doğru rivayetleriyle telkini kabul ettiği rivayetlerini ayırmak mümkün olmayan râvînin bütün rivayetleri terk edilmiştir.

Yapılan telkini fark etmeyip kabul eden, kabul ettikten sonra uyarılmasına rağmen bu durumdan vazgeçmeyen, kendi rivayeti olmamasına rağmen telkin edilen rivayetleri tahdîs etmeye devam eden râvînin rivayetleri reddedilmiştir.

Bu çalışmanın bundan sonra bu konuda yapılacak çalışmalara ışık tutmasını ümid eder, Rabbimden Rasûlünün (s.a.v) sünnetinde hassasiyet ihsan etmesini niyaz ederim.

KAYNAKÇA

- Abdülğani, İman Ali, “et-Telkîn fi rivayeti’l-ehâdis”, *Mecelletü’ş-şer’î’a ve’d-dirâsati’l-islâmiyye*, sy. 66, Kuveyt, 2006,
- Accac, Muhammed, *Usûlü’l-hadis ulâmühü ve mustalahuhu*, Daru’l-Menara Cidde, 1998
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavût vd., Müessesetü’r-Risâle, ys., 2001
- Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti’l-fiker fi mustalahâti ehli’l-eser*, thk. Muhammed Nizar Temim ve Heysem Nizar Temim, Daru’l-Erkam, Beyrut, ts.
- Âmidî, Ebü’l-Hasen (Ebü’l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî, *el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm*, thk. Abdurrezzak ‘Afifi, Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut, ts.
- Aşikkutlu, Emin, *Hadiste Ricâl Tenkîdi*, İFAV, İstanbul, 1997
- _____, “Fısk”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII 38-39
- _____, “Telkin”, *DİA*, İstanbul, 2011, XL 404-406
- _____, “Müttehem”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 226
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV yay. 10. Bsk., İstanbul, 2019
- _____, “Muttasıl”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 405
- _____, “Adâlet”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 344
- _____, “Şâz”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII
- _____, “Suû’l-Hıfz”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 587-588

- Babanzâde Ahmed Naim; Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Başbakanlık Basımevi, 4. Bsk., Ankara, 1976
- Bahr, Avenceko Behrum b. Fügayran, *et-Telkîn ve eseruhu fi'r-ruvat ve merviyyatihim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ürdün Üniversitesi, Ürdün, 2001
- Berkânî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Suâlâtü'l-berkânî li'd-Dârekutnî*, thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Kütüphane Cemîlî, 1. Bsk., Lahor, 1984
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Daru Kuteybe, 1. Bsk., Beyrut 1991
- _____, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdulali Abdulhamid Hâmid, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Bsk., Riyad, 2003
- Bingöl, Abdulkuddüs, "İstikrâ", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 358-359
- _____, "Ta'lîl", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 511
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Daru Tavki'n-Necât, 1. Bsk., Dimaşk, 1422/2001
- _____, *et-Târîhu'l-kebîr*, Dairatu'l-Me'arifi'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, ts.
- _____, *Kitâbu'd-du'afâ*, thk., Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrahim b. Ebi'l-'Ayneyn, Mektebetü İbn Abbâs, 1. Bsk., ys, 2005
- _____, *Kurratu'l-'ayneyn bi raf'i'l-yedeyn fi's-salah*, thk. Ahmed eş-Şer'îf, Daru'l-Erkam, 1. Bsk., Kuveyt, 1983
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Farabî, *es-Sihâh Tacu'l-lüga ve sıhahu'l-'Arabiyye*, thk., Ahmed Abdulğafur Attar, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut, 1987

- Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî, *Tevcîhu'n-nazar ila usûli'l-eser*, thk., Abdulfettah Ebû Ğudde, Mektebü'l-Matbu'ât el-İslamiyye, Halep, 1995
- Cezûlî, Muhammed b. Ali el-Yûlû, “*et-Telkîn ve eseruhu fi tad'îfi'r-ruvât*”, er-Rabitatü'l-Muhammediyyeli'l-Ulemâ, Fas, <https://www.arrabita.ma/blog/katib/> Erişim Tarihi: 01.04.2021,
- Cûzecânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî, *Ahvâlu'r-ricâl*, thk., Abdulalim Abdulazîm el-Bestevî, Hadîs Akademi, Faysalâbad, ts.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usûlü*, İFAV yayımları, İstanbul, 2008
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü'r-Risale, 1. Bsk. Beyrut, 2004
- _____, *Kitâbü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk., Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî, Mecelletü'l-Câmiati'l-İslamiyye Yay., Medine, 1983
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *el-Müsned (sünen)*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Daru'l-Muğnî, 1. Bsk., Suudi Arabistan, 2000
- Demirel, Harun Reşit, “Adâlet Kavramı ve Şia'da Sahabenin Adâleti Meselesi”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2/3, (Haziran 2015), 41-76
- Dinçoğlu, Mehmet, “Hadis İlmindeki “Zabt” Teriminin Anlamı ve İşlevselleştirilebilme İmkânı” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43, (Nisan 2016), 2450-2462
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ts.
- Efendioğlu, Mehmet, “Merdûd”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 179-180
- _____, “Munkatı”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 12-13
- _____, “Muallel”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 312-313

_____, “Metruk”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 415-416

el-Emîr es-San‘ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-Îmâm el-Mütevekkil-
Alellâh İsmâîl, *Tavdîhu ‘l-Efkâr li-ma‘ânî Tenkîhi ‘l-Enzâr*, thk. Ebû
Abdurrahman Salah b. Muhammed, Daru‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, Beyrut, 1997

Erul, Bünyamin, “Zabt”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 61-62

_____, “Ta‘n”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 558-560

_____, “Vehim”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 616-617

Fakîh, İdrîs Ebû‘l-Hasen, “*Şerhu ‘n-Nazmi ‘l-matlûl fi kavâ‘idi ‘l-hadîsi ‘l-ma‘lûl*”,
<https://www.alukah.net/sharia/0/56823/> Erişim 01.04.2021,

Fermâvî, Ömer Muhammed Abdûlmun‘im, “*el-Ğaflletü inde ‘l-mühaddisîn ve ‘l-
mevsûfûne biha min ricâli ‘l-kütübü’s-sitte*” *Mecelletü Külliyyeti ‘d-
Dirasâti ‘l-İslamiyye ve ‘l-‘Arabiyye*, 5, (2017) 317

Feyyûmî, Ebû‘l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-
Hamevî, *el-Mısbâhu ‘l-munîr fi garîbi’s-Şerhu ‘l-Kebir*, el-Mektebetü‘l-
İlmiyye, Beyrut, ts.

Fîrûzâbâdî, Ebû‘t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed el-
Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu ‘l-muhît*, Müessesetü‘r-Risale, Beyrut, 2005

Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ma‘rifeti usûli
‘ilmi‘r-rivaye*, thk. Ebû Abdillâh es-Surkî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, el-
Mektebetü‘l-İlmiyye, Medine, ts.

_____, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvâd Ma‘rûf, Daru‘l-Ğarbi‘l-
İslami, 1. Bsk., Beyrut, 2002

_____, *Şerafu ashâbi ‘l-hadîs*, thk. Mehmet Said Hatiboğlu, Daru
İhyai‘s-Sünneti‘n-Nebeviyye, 1. Bsk. Ankara, ts.

_____, *el-Câmi‘ li-Ahlâki‘r-Râvî ve Adâbi‘s-Sâmi‘*, thk. Mahmud
Tahhân, Mektebetü‘l-Ma‘arif, Riyad, ts.

Hâyük, Ebû Suheyb Hâlid b. Mahmûd, “Mustalah (et-Telkîni’l-Hafî) inde’ d-Doktor İbrahim el-Lâhim ve İ’tiraduhu ala Fehmi Ba’dî’n-Nasi ve’l-İ’tiradu aleyhi”,

<http://www.addyaiya.com/uin/arb/Viewdataitems.aspx?ProductId=152>

Erişim Tarihi: 31.03.2021

Hayyânî, Muhammed b. Abdullah el-Halebî, *et-Telkîn ‘inde’l-muhaddisîn hakikatuhu ve zavâbituhu*, ys, 2019

Irakî, Ebü’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân, *et-Tebşıra ve’t-tezkira (Elfiyyetü’l-İrâkî)*, thk. Abdullatîf Humeym ve Mahir Yasin el-Fehl, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 2002

Itr, Nureddin, *Menhecü’n-nakd fi ‘ulûmi’l-hHadis*, Daru’l-Fikr, III. Bsk., Dimaşık, 1997

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd li-mâ fi’l-Muvatta’ mine’l-ma’ânî ve’l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdulkebir el-Bekrî, Vakıflar ve İslamî İşler Bakanlığı Yay., Mağrib, 1962

İbn Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’ d-Dürri’l-muhtâr*, Daru’l-Fikr, 2. Bsk., Beyrut, 1992

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du’afâi’r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, 1. Bsk., Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997

İbn Asâkir, Ebü’l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfî, *Târîhu Dimaşık*, thk. Amr b. Ğarame el-Amrevî, Daru’l-Fikr, ys, 1995

İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdürrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mevdü’ât*, thk. Abdürrahman Muhammed Osman, 1. Bsk., el-Mektebetü’s-Selefiyye, Medine, 1966

_____, *Telbîsu İblis*, Daru’l-Fikr, 1. Bsk., Beyrut, 2001

_____, *ed-Du'afâu ve'l-metrûkûn*, thk. Abdullah el-Kâdî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-İlel*, thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd vd., Matabi'u'l-Humeydî, 1. Bsk., ys 2006

_____, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Dairatu'l-Maarifi'l-Osmaniye, Haydarâbâd, 1952

İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Kitabu'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk., Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Bsk., Riyad, 1988

İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl fi ehâdisi'r-rasûl*, thk. Abdulkadir el-Arnaût ve Beşîr 'Uyûn, Mektebetü'l-Hulvânî, 1. Bsk., ys, 1969

İbn Hacer el-Askalanî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalanî, *Nüzhetü'n-nazar fi tavidhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, thk., Nureddin Itr, Matbaatu's-Sabah, 3bsk., Dimaşk, 2000

_____, *en-Nüket ala Kitabi'bni's-Salâh*, thk., Rabî' b. Hâdî 'Umeyr el-Medhalî, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiati'l-İslamiyye Yay., Medine, 1984

_____, *Fethu'l-Bârî şerh Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1959

_____, *Takrîbu't-tehzîb*, thk., Muhammed Avvame, Daru'r-Raşîd, 1. Bsk., Suriye, 1986

_____, *Tehzîbu't-tehzîb*, Dairatu'l-Maârif, 1. Bsk., Hindistan, 1908

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Afak el-Cedide, Beyrut, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zayid, Daru'l-Va'y, Halep, 1976
- _____, *es-Sikât*, Dairatu'l-Me'arifi'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1973
- _____, *es-Sahih*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, 2. Bsk., Beyrut, 1993
- İbnü'l-Kattân, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdîmelik el-Kutâmî el-Fâsî el-Meğribî, *Beyânü'l-vehm ve'l-İhâm fî Kitâbi'l-Ahkâm*, thk., el-Hüseyn Âyet Saîd, Daru Taybe, 1. Bsk., Riyad, 1997
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *İhtisâr ulûmi'l-hadis*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut, ts.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen*, thk., Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabîyye, ys. ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, Daru Sadır, 3. Bsk., Beyrut, 1993
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, thk. Hemmam Abdurrahim Saîd, Mektebetü'l-Menâr, 1. Bsk., Ürdün, 1987
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrazûrî, *Ulûmü'l-Hadis*, thk., Nureddin Itr, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1981
- İbn Yunus, Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus b. Abdila'lâ es-Sadefî el-Mısırî, *Târîh İbn Yunus el-Mısırî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Bsk., Beyrut, 2000

- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-dikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, thk., Abdulalîm Abdulazîm el-Büstevî, Mektebetü'd-Dâr, 1. Bsk., Medine, 1985
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti uşûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'*, thk., es-Seyyid Muhammed Ahmed Sakr, Daru't-Türâs, 1. Bsk., Kahire, 1970
- Kâsîmî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dîmaşkî, *Kavâidü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Kattân, Menna' b. Halil, *Mebahis fi ulûmi'l-hadis*, Mektebetü Vehbe, 5. Bsk., Kahire, 2007
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., ys. 1986
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Otto yay. 6. Bsk., Ankara, 2019
- _____, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., 1. Bsk., Ankara, 1999
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, TDV yay., 16. Bsk., Ankara, 2017
- _____, *Hadis Istılahları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 2. Bsk., Ankara, 1985
- Kutlay, Halil İbrahim, *Hadiste Sened Tenkidi*, Elif yay. İstanbul, 2015
- Lâhim, İbrahim b. Abdullah, *el-Cerhu ve't-Te'dîl*, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Bsk., Riyad, 2003
- Matrûz, 'Aliye Süleymân Saîd, "*et-Telkîn inde'l-Muhaddisîn*", <https://thakafamag.com/?p=19735> Erişim Tarihi:31.03.2021
- Mavsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, Matbaatu'l-Halebi, Beyrut, 1937

Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşar Avvad Ma'rûf, Müessesetü'r-Risale, 1. Bsk., Beyrut, 1980

Moğultay, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *İkmâlü Tehzîbi'l-kemâl fi esmai'r-ricâl*, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Muhammed ve Ebû Muhammed Üsame b. İbrahim, el-Faruku'l-Hadîse li't-Tibâa, 1. Bsk., ys, 2001

Mustafa, İbrahim vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, Daru'd-Da've, ys., ts.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *et-Temyîz*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Mektebetü'l-Kevser, 3. Bsk., Suudi Arabistan, 1989

_____, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Neccar, Ebû Üsame İslam b. Mahmud b. Muhammed, *Fevâid ve Kavâ'id fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Ulûmi'l-Hadîs*, Usulu's-Selef, ys, ts.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünenü'l-kübra*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebi, Müessesetü'r-Risale, 1. Bsk., Beyrut, 2001

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Muhammed Osman el-Haş, 1. Bsk., Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1985

_____, *el-Minhâc fi Şerhi Sahihi Müslimi'bni'l-Haccac*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 2. Bsk., Beyrut, 1972

Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs*, thk., es-Seyyid Mu'zam Hüseyin, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Bsk., Beyrut, 1977

_____, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, thk., Fuad Abdulmunim Ahmed, Daru'd-Da've, İskenderiyye, ts.

Önder, Hasan Turgut, “Demans Nedir? Demansın Nedeni Nedir?”, Losante, Erişim
6 Temmuz 2021. <http://www.losante.com.tr/Blog/Detail/2118>

Öztürk, Mustafa, “Hadis Rivâyetinde Telkin Zabt İlişkisi ve Telkin Yoluyla Yapılan
Tahrifler” *Marife*, (Yaz 2013) 107-124

Polat, Selahattin, “Galat”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 300

_____, “Gaflet”, *DİA*, XIII, 285-286

Râmhürmüzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî
el-Fârisî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed b.
'Accâc el-Hatîb, Daru'l-Fikr, 3. Bsk., Beyrut, 1984

er-Razî, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya el-Kazvînî, *Mu'cemu
mekâyîsi'l-lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, ys. 1979

Sâmî Uveyd Ahmed, “et-Telkîn fi Istilahi'l-muhaddisîn”, *Mecelletü'l-ulûmi'l-
islâmiyye*, sayı 5, (2010) Irak

San'anî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'anî el-Himyerî, *el-
Musannef*, thk. Habibur'r-Rahman el-Â'zamî, el-Meclisu'l-İlmî, 2. Bsk.,
Hindistan, 1983

Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğîs bi-
Şerhi Elfiyyeti'l-Hadîs*, thk. Abdulkerim b. Abdullah El-Hudayr ve
Muhammed b. Abdullah Al-i Füheyd, Daru'l-Minhâc, 4. Bsk. Riyad, 2015

Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b.
Muhammed b. Halîl et-Tirâblusî el-Halebî, *el-İğtibât bi-men rumiye mine'r-
ruvâti bi'l-ihtilât*, thk..Alaeddin Ali Rıza, Daru'l-Hadîs, 1. Bsk. Kahire,
1988

es-Siddîk, İbrahim b. es-Siddîk, ‘İlmu ‘ileli'l-hadîs, Vakıflar ve İslami İşler
Bakanlığı, Mağrib 1995

Süyûtî, Ebû'l-Fadl Celalüddîn Abdurrahman b. Kemal Ebi Bekr b. Muhammed b.
Sabik el-Hudayrî eş-Şafîî, *Tedribu'r-râvî fi şerhi Takribi'n-Nevevî*, thk.
Mazin b.Muhammed es-Sersavî, Daru İbnu'l-Cevzî, 2. Bsk. Beyrut, 2012

- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk., Ahmed Şâkir, Mektebetü'l-Halebî, 1. Bsk. Mısır, 1940
- Şenkîti, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtâr b Abdulkadir, *Advâu'l-Beyân fi idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Bsk., Kahire, 1994
- Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, *Kavâ'id fi 'ulûmi'l-hadîs*, thk., Abdulfettah Ebû Ğudde, Daru's-Selâm, 3. Bsk. Beyrut, 1972
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. Dahhâk, *İlelü't-Tirmizî el-Kebîr*, thk. Subhî es-Semerraî vd., Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1. Bsk. Beyrut, 1988
- _____, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd, Matbaatü'l-Mustafa El-Bâbî El-Halebî, 2. Bsk. Mısır, 1975
- Ubeyd, Muhammed b. Abdulkerim, “et-Telkîn ve eseruhu fi'r-rivayeti 'inde'l-muhaddisîn”, *Mecelletü Camiati Ümmi'l-Kura li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti'l-Muhakkeme*, sy. 12 (1998) Mekke
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara, 1992
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî, 1. Bsk. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984
- Yavla, Figen vd., “Demansta Klinik Bulgular”, *Nükleer Tıp Seminerleri Dergisi*, ed. Funda Aydın, Galenos Yay., İstanbul 2016, 2/3, 134-138
- Yaran, Rahmi, “Bid'at”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 129-131
- Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İFAV yay. 8. Bsk. İstanbul, 2013
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Daru'l-Hidaye, ys. ts.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Mîzanu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Daru'l-Ma'rife, 1. Bsk. Beyrut, 1963
- _____, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü'r-Risale, 3. Bsk. ys, 1985
- _____, *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Ġarbi'l-İslamî, 1. Bsk. ys, 2003
- _____, *el-Kâşif fi Ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-kütübi's-sitte*, thk. Muhammed 'Avvâme, Daru'l-kible li's-Sekâfeti'l-İslamiyye, 1. Bsk. Cidde, 1992
- _____, *el-Mûkıza fi ilmi mustalahü'l-hadîs*, nşr. Abdulfettah Ebû Ğudde, Mektebetü'l Matbu'âti'l-İslamiyye, 2. Bsk., Halep, 1992
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî, *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynelabidîn b. Muhammed, Advâu's-Selef, 1. Bsk. Riyad, 1998
- Zeyla'î, Fahrüddîn Osman b. Ali el-Hanefî, *Tebyînu'l-hakâik şerh Kenzi'd-dekâik*, Matbaatu'l-Bulâk, 1. Bsk. Kahire 1895

EKLER

Ek 01 Telkini Kabul Eden Râvîlerin İsim Listesi

1. **Abdulhamîd-** Ebû Takiy Abdulhamîd b. İbrahim el-Hadramî el-Hımsî (ö. 200/828).....65
2. **Abdullah-** Ebû Abdurrahman Abdullah b. Ziyâd b. Sem'ân el-Mehzûmî el-Medenî (ö. 152/769).....55
3. **Abdullah** b. Ömer b. Hafs b. Asım b. Ömer b. Hattâb el-Medenî (ö. 173/789)...81
4. **Abdullah-** Ebû Abdurrahman Abdullah b. Lehî'a b. 'Ukbe el-Hadramî el-Mısrî (ö. 174/790).....48
5. **Abdullah-** Ebû Katâde Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî (ö. 210/825).....81
6. **Abdullah-** Ebû Salih Abdullah b. Salih b. Müslim el-Cühenî el-Mısrî (Kâtibu'l-Leys) (ö. 222/839).....85
7. **Abdullah-** Ebû Abdurrahman Abdullah b. Lehîa b. 'Ukbe b. Fur'ân b. Rebi' b. Sevbân el-Hadramî el-Mısrî (ö. 274/906).....66
8. **Abdullah-** Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Rebî'a b. Kudâme b. Maz'ûn el-Masîsî.....86
9. **Abdurrahman-** Ebû Muhammed Abdurrahman b. el-Fakîh Ebi'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân) el-Medenî (ö. 174/790).....55,78
10. **Abdurrahman** b. Zeyd b. Eslem el-Medenî (ö. 182/799).....70
11. **Abdurrezzak-** Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826).....67,76
12. **Abdulvehhab-** Ebû'l-Hâris Abdulvehhab b. Dahhâk b. Ebân es-Sülemî el-'Urdî el-Hımsî (ö. 245/860).....55
13. **Ahmed-** Ebû'l-Ezher Ahmed b. el-Ezher b. Menî' b. Selîb b. İbrahim el-'Abdî en-Nîsâbûrî (ö. 261/874).....76

14. Ahmed- en-Necâd Ebû Bekr Ahmed b. Selmân b. Hasen b. İsrâîl b. Yunus (ö. 348/959).....	79
15. Atâ- Ebû Yezîd Atâ b. es-Sâib b. Yezîd (Mâlik yahut Zeyd) es-Sekafî el-Kûfî (ö. 136/753).....	73
16. Atâ- Ebû Muhammed Atâ b. Aclân el-‘Attâr el-Hanefî el-Basrî (ö. 148/774).....	47,69,92
17. Cubâra- Ebû Muhammed Cubâra b. Muğallis el-Himmânî el-Kûfî (ö. 241/857).....	85
18. Ebân- Ebû İsmail Ebân b. Ebî ‘Ayyâş el-Basrî (ö. 140/757).....	63,79,91
19. Enes- Ebû Damra Enes b. ‘Iyâd b. Damra el-Leysî.....	55
20. Haccâc- Ebû Muhammed Haccâc b. Nusayr el-Fesâtî el-Basrî (ö. 213/827).....	63
21. Hâlid- Ebû’l-‘Alâ Hâlid b. Tahmân es-Selûlî el-Hıfâf el-Kûfî.....	74
22. Hârîce- Ebû’l-Haccâc Hârîce b. Mus’ab b. Hârîce ed-Dab’î b. el-Horasânî es-Serahsî (ö. 168/784).....	82
23. Hasen- Ebû Saîd el-Hasen b. Dînâr (el-Hasen b. Vâsıl) et-Temîmî el-Basrî (ö. 170/786).....	83
24. Hasen- Ebû Ali el-Hasen b. Mahmî (Muhammed) b. Behrâm el-Bezzâz el-Muharramî.....	86
25. Hişam- Ebû’l-Velîd Hişam b. Ammâr b. Nusayr es-Sülemî ed-Dimeşkî (ö. 245/859).....	74
26. İbrahim- Ebû Hüdbe İbrahim b. Hüdbe el-Fârisî el-Basrî.....	65
27. İshâk- Ebû Yakub İshâk b. Muhammed b. İsmail b. Abdullah el-Fervî el-Kuraşî (ö. 226/840).....	76
28. Kays- Ebû Muhammed Kays b. er-Rebî’ el-Esedî el-Kûfî (ö. 167/783).....	80,84

- 29. Ma'mer-** Ebû 'Urve Ma'mer b Raşid el-Ezdî el-Huddânî es-San'ânî (ö. 153/770).....54,67,84
- 30. Muhammed-** Ebû Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah el-'Arzemî el-Kûfî el-Fezârî (ö. 155/772).....74
- 31. Muhammed-** İbn Ebî Zi'b Ebü'l-Hâris Muhammed b. Abdirrahmân b. el-Mugîre el-Kureşî el-Âmirî (ö. 159/776).....78
- 32. Muhammed-** Ebû Ali Muhammed b. Muaviye b. A'yen en-Nîsâbûrî (ö. 229/843).....64,92
- 33. Muhammed-** Ebû Abdullah Muhammed b. Hallâd b. Hilâl el-İskenderânî (ö. 231/845).....75
- 34. Musa** b. Dînâr el-Mekkî.....48,69
- 35. Mücâlid-** Ebû Amr Mücâlid b. Saîd b. 'Umeyr b. Bestâm el-Hemedânî el-Kûfî (ö. 144/761).....63
- 36. Rişdîn-** Ebü'l-Haccâc Rişdîn b. Sa'd b. Muflih b. Hilâl el-Mîhrî el-Mısrî (ö. 188/803).....63,81
- 37. Saîd-** Ebû Mes'ûd Saîd b. İyâs el-Cüreyrî el-Basrî (ö. 144/761).....73
- 38. Simâk-** Ebü'l-Muğire Simâk b. Harb b. Evs ez-Zühî el-Bekrî (ö. 123/741).....52,72
- 39. Süfyân-** Ebû Muhammed Süfyân b. Vekî' b. Cerrâh er-Ruâsî el-Kufî (ö. 247/876).....49
- 40. Süveyd-** Ebû Muhammed Süveyd b. Saîd b. Sehl b. Şehriyâr el-Herevî el-Hedesânî el-Enbârî (ö. 240/869).....77
- 41. Yahya-** Ebû Zekeriyya Yahya b. Saîd el-Attâr eş-Şâmî el-Hımsî.....75
- 42. Yahya** b. Muhammed b. 'Abbâd b. Hânî eş-Şecerî el-Medenî.....77
- 43. Yezîd-** Ebû Abdullah Yezîd b. Ebî Ziyad el-Kurâşî el-Hâşimî el-Kûfî (ö. 137/758).....66

44. Yezîd- Ebû Halid Yezîd b. Harun b. Zâzî b. Sâbit es-Sülemî el-Vâsîtî (ö. 206/821)78

Ek 02 Telkini Önce Kabul Edip Sonra Reddeden Râvîlerin İsim Listesi

1. **Abdullah-** Ebû'l-Fadl Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Abdulkâhir b. Hişâm et-Tûsî el-Bağdâdî (ö. 578/1182).....62
2. **'Affân-** Ebû Osman 'Affân b. Müslim b. Abdullah es-Saffâr el-Basrî (ö. 220/835).....62
3. **Muhammed-** Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb b. Yûsuf el-Esam en-Nîsâbü'rî (ö. 346/957).....61
4. **Seleme-** Ebû Bişr Seleme b. 'Alkame et-Teymî el-Basrî (ö. 139/756).....62

Ek 03 Telkini Kabul Etmeyen Râvîlerin İsim Listesi

1. **Abdurrahman-** Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî b. Hassân el-Basrî el-Anberî (ö. 198/813).....61
2. **Fadl-** Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn b. Amr b. Hammâd b. Züheyr b. Dirhem el-Kureşî (ö. 219/834).....58
3. **Muhammed-** Ebû Abdillâh Muhammed b. ‘Aclân el-Kuraşî el-Medenî (ö. 148/765).....60
4. **Muhammed-** Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîra b. Berdizbeh el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870).....57
5. **Muhammed-** Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya b. Hâlid ez-Zühî en-Nîsâbûrî (ö. 258/872).....59
6. **Muhammed-** Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr b. Musa el-Ukaylî el-Hicâzî (ö. 322/934).....59
7. **Sâbit-** Ebû Muhammed Sâbit b. Eslem el-Basrî el-Bünânî (ö. 127/744).....61